

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS ÅRBOG

1991

Omslagets billede:

Mod sædvane er forsidebilledet i år et udsnit af en illustration til årbogens længste og mest usædvanlige artikel.

Den er forfattet af Leo Novrup og har titlen »Bonden, der elskede fugle og blomster«. I artiklen gives afdøde husmand Niels Peter Hansen, Almind Hede, selv mælet, idet der fortrinsvis citeres fra hans mange efterladte dagbøger.

Redaktionen finder det rimeligt, at forsiden bruges til at rekommandere denne artikel.

Foruden at berette om dagligdagen på Koldingegnen fra 1928 til 1943 tegner og digter husmanden med åbne sanser, inspireret af sine iagttagelser af naturens gang.

Lad så disse tegninger, hovedsagelig af fugle, og disse digte være naive og ganske uden forbehold eller intellektuelle garderinger. Vi har i redaktionen fundet, at de rummer en stærk klang, som er af høj kunstnerisk kvalitet, hvorfor en offentliggørelse nu – halvtreds år efter – er af største betydning.

At så samtidig Niels Peter Hansen i disse hefter afleverer et gribende socialt billede fra livet blandt den tids småfolk, giver artiklen endnu en dimension for dagens læser.

Redaktionen

VEJLE AMTS ÅRBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1991

JØRN THOMSEN OFFSET A/S . Kolding
KOLDING DATA SATS A/S

Redaktion:

Erik With-Pedersen, Dæmningen 10⁴, 7100 Vejle, 75 82 20 85

Knud Erik Reddersen, Hammersvej 14, 6000 Kolding, 75 56 81 48

VEJLE AMTS ÅRBOG

som kan købes i boghandelen, udsendes til medlemmerne af Vejle Amts historiske Samfund. Medlemsbidraget er 85,00 kr.

Indmeldelser i Samfundet bedes sendt til et af bestyrelsens medlemmer eller direkte til ekspeditionen, adresse: Vejle kulturhistoriske Museum, Flegborg 18, 7100 Vejle, tlf. 75 82 43 22.

Samfundets bestyrelse:

Pastor *Birgitte Arffmann*, Vejle.

Købmand *Anders Bager*, Glud.

Kasserer

Kasserer *Grethe Sehested-Blad*, Skærbæk.

Arkivar *Nete With Fogstrup*, Kolding.

Museumsinspektør *Steen Hvass*, Vejle.

Sognepræst *Hans Jørgen Iversen*, Hinning.

Museumsinspektør *Søren K. Jakobsen*, Fredericia.

Sekretær

Konsulent *Marius Wellner Jensen*, Gedved.

Lektor *O. Herskind Jørgensen*, Fredericia.

Lærer *Niels Kolind*, Horsens.

Museumsinspektør *Falk Mikkelsen*, Give.

Konservator *Leo Novrup*, Bredballe.

Civilingeniør *Knud Erik Reddersen*, Kolding.

Overlærer *Kamma Varming*, Fredericia.

Formand

Overlærer, arkivar *Erik With-Pedersen*, Vejle.

Næstformand

Indhold

Bonden, der elskede fugle og blomster <i>Af Leo Novrup</i>	9
Tamdrup Bisgård - en biskoppelig hovedgård? <i>Af Jens Laursen</i>	48
Hvordan Horsens fik sit første vandværk <i>Af Bent Rosendahl</i>	53
Tre kortplaner fra Christian den 5.s lejr ved Almind i 1674 <i>Af Bjørn Westerbeek Dahl</i>	60
Thyra, Gorm og Harald <i>Af Rudolf Vølf</i>	68
Valdemar Brücker's opgør med en grundtvigsk samtid <i>Af Helge Skov</i>	74
Marsvinejagten fra Skærbæk <i>Af Th. A. Thomsen</i>	89

Rawerts maleriske rejser i Vejle amt <i>Af Erik Housted</i>	102
Anmeldelse, bekendtgørelse og berigtigelse	135
Nyt fra historien i Vejle amt 1990	137
Vejle Amts Historiske Samfund 1990-1991	169
Tak for støtte	172
Ekstrakt af årsregnskab	173
Bøger til salg	175

Bonden, der elskede fugle og blomster

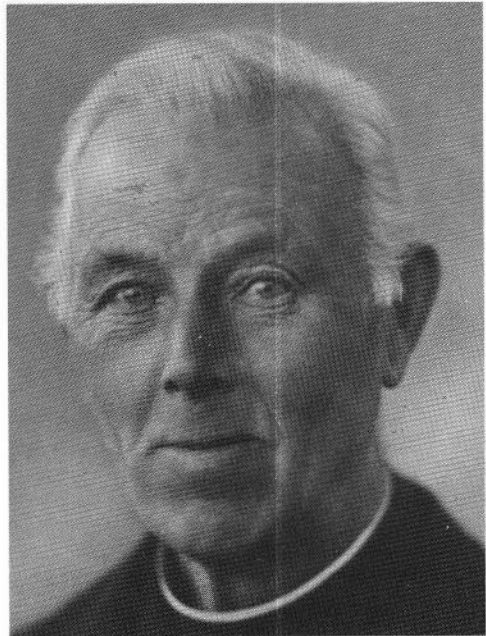
Af Leo Novrup¹⁾

Det er dejligt at færdes i naturen året rundt. Der er altid noget at opleve, både sommer og vinter. De fleste foretrækker nok forår og sommer, hvor der er »grøde i luften«, som man siger.

Blomsterne udfolder sig, og fuglene synger og går i gang med redebygningen. Der er travlhed overalt. Forventningens glæde fylder én, og hver lille, grøn spire er tegnet på nyt liv, der snart udfolder sig.

Derfor vil jeg fortælle om en bonde, der fuldtud forstod at glædes over livet i naturen – ikke mindst hans nære venner: fuglene.

Han hed Niels Peter Hansen og boede på Alminde Hede, hvor han havde et lille husmandssted. Da han som ung begyndte der, var der endnu hede; men han fik det efterhånden opdyrket. Under sit trælsomme arbejde fik han fornyet glæde fra det, der i naturen rørte sig omkring ham. Han nikkede til blomsterne, og de til ham. Fuglenes sang fyldte hans hjerte med glæde, så han nynnede med på livets glade sang. Ja,

Husmand Niels Peter Hansen, Almind Hede, forfatter til de i artiklen citerede hefter. Født i Almind d. 28. marts 1862. Død i Kolding d. 12. oktober 1943.

blot en dag med sol frydede ham. Det siger sig selv, at han kendte hver fugl og de fleste planter på sin mark; men det var

ikke nok, han havde lyst til at kende, hvad der fandtes i omegnen, hvorfor han ofte efter endt arbejdsdag tog ud på småture for at udvide sin viden og kendskab til livet i naturen. Særlig holdt han af at gå ved Dons Søerne, som havde deres eget særprægede fugleliv, lige som landskabets store linjer tiltalte ham, så han dér rigtigt følte sig i sit es.

Om aftenen efter disse ture i naturen satte han sig ned og tog pen og blæk og nedskrev på et par ark, hvad han havde oplevet. Tillige tegnede han en del af de fugle, som han havde set, ja, lagde endda vandfarve på. Arkene hæftede han sammen og fik efterhånden en hel del små hæfter med notater om natur og dyr. De var gennemillustrerede og pyntelige at se på, da skriften var sirlig og tegningerne særprægede og klare i farverne.

Han holdt af at tegne og skrive. Ja, selv vers gik han ikke af vejen for, men skrev endog mange smukke. Han havde et godt hjerte og var en stor iagttagere, hvorfor han altid havde noget at øse af, og det var vel derfor, han greb til pennen for at fæstne sine tanker. »Måske så andre siden kunne have glæde af det skrevne«, følger han selv til et sted.

Jeg vil nu lade Niels Peter Hansen selv fortælle, idet jeg plukker en buket ud af hans efterladte mindeblade, som bestod af 25 hæfter med sideantal på 4 til 26. Det første hæfte kalder han »Lidt om tiden og minderne«. Det er skrevet i juni 1928, da han var 66 år. Forsiden er prydet af fire vaser med blomster, der står i et vindue. Under tegningen har han skrevet et vers:

Vinduesblomsterne de pryder hjemmet.
Sans for stuehygge har de fremmet.
Animeret ved sin fine duft -
og den blomstermættet rene luft.

Fredag d. 22. juni.

Det var galt, at jeg i morges lå og spekulerede og ikke passede tiden med at stå op. Jeg havde haft en urolig nat ved at ligge og drømme. Og dette kunne vel for en del tilskrives, at jeg til aften, før jeg gik i seng, havde fået maven alt for overfyldt af forskellige gode sager. Anna havde bagt, og en del af kagerne var mislykkedes, som hun så opvartede mig med. Hun mente selv, at det skyldtes, at hun manglede æg. Hun havde ledt og ledt, men kunne ingen finde. Hønsene gjorde ingen, klagede hun sig. Jeg gik da op på halmloftet og fandt omkring i halmen omtrent to snese æg. Anna havde nu æg og gav sig til at bage igen, og den mislykkede lagkage måtte jeg så spise.

Det, jeg i morges lå og tænkte på og spekulerede over, var, at græsset til kreaturerne var ved at slippe helt op. Og hesten, som skulle ud og have et tøjrs slag, før han skulle op og for mælkevognen, hvor skulle jeg sætte ham. Da jeg så endelig, efter al den grublen, stod op af sengen, ser jeg på mit ur, der hang ude i køkkenet på sit søm. Det var akkurat syv - vel vidste jeg, at uret var henved en time før tiden - men jeg skulle jo også være fremme med hesten kl. 6, så jeg fik travlt.

Hesten, som jeg havde drømt om, var løbet løs fra sit tøjrs slag, fik jeg i tøjet, og med mælken og hesten tog jeg af sted,

uden at den fik noget at æde. Jeg var ikke kommet langt, før jeg ser Hans Arendt komme herved med sin hest. Da vi mødtes, sagde jeg: »Det er nok ikke godt« – jeg mente, det var bedst at sige noget frem for at stå hel forfjamsket og tage mod de ventelige skænd. De udeblev dog denne gang, idet han blot sagde: »Ja, do er jo stille o far«. Da hestene var bundet sammen, fik de et rap af tømme og måtte i trav op til, hvor mælkevognen stod.

Og jeg skyndte mig hjem og fik køerne malket. Efter endt mejeritur fik jeg en formaning om at være noget før deroppe om morgenen. Det var dog så vidt overflødigt, da jeg havde fået en lærestreg om ikke at ligge og grubbelere i stedet for at være der, hvor jeg skulle.

Lørdag den 23. juni.

Min svigersøns fødselsdag er det jo i dag, og han fylder 40 år. Han er et mid-sommerbarn. Han har i sin levetid haft flere bosættelser, end jeg har i mine seksogtresindstyve år.

I dag er der dyrskue i Kolding. Jeg var i formiddags i byen et ærinde, og flere biler kørte forbi mig med læs af svin og kreaturer. Og i aften er det så, at Sankt Hans blussene skal tændes og kyse hek-sene bort, om de kommer ridende på deres kosteskafter på vej til Bloksbjerg. Jeg så kun et eneste blus i aftes. Det er nok ved at gå af mode; de unge samles ved forlystelsessteder, og nu var der jo også dyrskue – så ungdommen var optaget nok.

Jeg har, siden jeg skrev ovenstående,

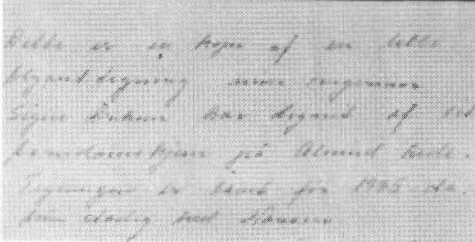
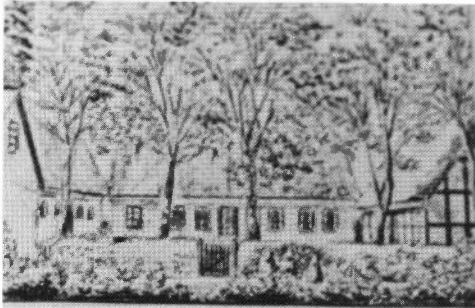
været på skovtur, og det helt nede i Houens skoven ved Gudsøvig. Jeg var dernede for en måneds tid siden, lige da bøgen var sprunget ud og stod med alle de lysegrønne blade. Det var så skønt, at jeg fandt, Houen skoven var et besøg værd siden. Og i dag har jeg derfor været der igen, men ikke fundet skoven særlig tiltrækkende eller yndig. Bøgebladene har ikke som før det friske og lysegrønne løv, og vejen var nu både sølet og fedtet af den nysfaldne regn. Mit ophold i skoven blev da også kort. Det var endda rart at komme ud fra skovens mørke til sollyset.

Så jeg da ikke noget i skoven, som var omtale værd? Jo, jeg kastede mit blik ud over fjorden helt over til Stenderup skovene med Løverodde Pavillon i forgrunden og over til Fænø og mulig Fyens kyst i baggrunden.

Ude i fjorden lå de små øer, Kidholmene, med hver sit lille skovparti. På en åben plads i skoven syntes en hel familie at have slået lejr. De havde rejst telt – kogte kaffe ude i det fri – og her sad de alle, ældre og yngre og nød deres kaffe. Jeg valgte nu den korteste vej hjemad gennem Lilballe og Eltang. Jeg ventede så småt, at der var kommet fremmede; men her var ingen og kommer vist ingen. Anna har tændt op i kakkellovnen; det skulle man ellers synes var for galt på en midsommerdag.

Tirsdag d. 15. juli 1930.

Jeg spejder, iagttager og tegner fuglene. Hosstående tegning skal være den gule vipstjert. Også af vi landboere kaldt byg-

Husmandsstedet på Almind Hede. Blyantstegning udført af N. P. Hansens datter, Signe, antagelig omkring 1930. Det fremgår af N. P. Hansens optegnelser, at ejendommen i sin tid blev erhvervet af bedsteforældrene, som lod de bygninger, som ses på billedet, opføre. Samtidig er antagelig proberhuset (se note 7) nedrevet. 1852 overtaget af ægteparrets eneste søn, Peder Christian Hansen. Efter dennes død 1880 sad enken, Ane Marie Nielsen Byggere på gården, indtil Niels Peter Hansen overtog den i 1888.

sæd, fordi den i foråret kommer hjem fra sin udlandsfærd, når byggen skal såes. Den hvide vipstjert, der kommer lidt før, bliver kaldt havresæd, da havren skal sås. Samtidig med de nævnte kommer også digesmutterne. Den grå først, den brune, bynkefuglen, lidt senere. Hvor det glæder og opliver mig, når jeg ved arbejdet i marken for første gang ser de tilbagekomne sætte sig på muldjorden, hvor jeg er ved at pløje eller harve. Fuglene ligesom bringer mig en hilsen fra varmere egne. Varmere vejrlig – der

med fuglenes komme også nok vil indfinde sig hos os. Vipstjerterne vipper nok så fornøjede med deres haler op og ned, når de har sat sig på mulden. Det er deres vane at føre sig på. Den grå digesmutte er rigtignok noget sprælsk og urolig i sit væsen; men det er nu engang givet den at være så. Den kaldes også skvætte, og den foretrækker sandjord og ødemarker. Mens jeg skriver dette, trækker en vældig tordenbyge, der giver en masse vand, hen over vor egn. Før bygen kom, var luften meget varm. Et rigtigt højsommerligt vejr var det. Og svaleungerne fra reden i vor hestestald tumlede sig i svingende flugt sammen med deres forældre, nok så adræt ude i den stille, solmættede luft. Det var mig fornøjelig at se, som de kunne. Sving frem og tilbage i luften og behændigt slag ud til siderne, jo, det gik endog pilsnart. Da regnen begyndte, søgte alle svalerne ind til deres rede. Ungerne var igen i deres barndoms seng. I sommer har jeg set både agerhøns og harer her omkring. Men når jagten går ind, kommer de vældige jægere med deres hunde og strejfer rundt på marken – da skal vildtet nok få smæk; det har jeg set før. Dog ønsker jeg, at marker og hegnene her var en fredet plet for vildtet og de fleste andre af markens fugle og dyr. Men sådan er det jo ikke.

Solsorten er en drosselfugl, som hjemligt bor i vor have og yngler der. Særlig morgen og aften fløjter den kønt og længe.

Lærkerne, disse små elskværdige markfugle, der fra tidlig forår til langt hen på sommeren synger sine lange, rolige og stille sange, oftest højt til vejrs i

forfalden til betaling og andet mere. Det ser ikke godt ud at klare alt det med bitte små indtægter.

Vi er i hundredagene. Det er varmt (flagerblæst). Køerne bisser, der er tummel og bryderi ved at have med kreaturer at gøre i forhold til Olsens heroppe, der står eller ligger rolig i deres tøjrslag. Så er vore væmmelig urolige og giver for lidt mælk. Enten må de få for lidt at give af, eller der er andet i vejen. En er dog ved at blive for gammel og er i år alt for længe goldko. Foderkager får vore køer heller ikke, og grovfoderet, de får, er vel for ensidig.

Fredag d. 25. juli.

Jeg sidder i borg og gæld til op over ørerne og kan ikke belønne nogen her med mønt efter fortjeneste.

Ytringen af ovenstående fremkommer ved, at min datter Anna i aftes lod falde de ord, da hun sent kom ind fra sin roehakning her. Hun ville ikke blive ved længere, sagde hun til mig, for hun fik vel lige meget for det. Hun fik vel ikke engang en toøre. Ytringen berørte mig ilde, klang tungt for mit øre, for jeg har jo ingen mønt at give af - jeg er nøgen.

Det er godt at have godt følgeskab - tro ledsagelse i livet. De ord behøver ingen mundtlig eller skriftlig tilføjelse. Man kan blot tænke.

Det regnede i morges; men nu er det højt vejr, og der er i dag, den 25. juli, nationalfest på Skamlingsbanke - heldigt for deltagerne.

Søndag d. 27. juli.

Ingen ting hører vi, og ingenting ser vi

af, hvad der ude foregår, når vi til enhver tid, når der er noget på færde et eller andet sted, holder os stædigt derfra, eller kan ikke bestemme, beslutte os til at tage af sted.

I dag er der møde i Alminde præstegårdshave, hvor pastor Køster, Harte, skal tale. Det kunne ligge nær for os at være med der; men nej - ikke en af os har kunnet tage beslutningen: der vil jeg hen.

Jeg må konstatere, hvor ubesluttsomme og vanemæssige vi er i næsten altid at gå her hjemme. Jeg er derfor i øjeblikket ublid i sind - gal på mig selv.

Lidt måtte jeg ud. Det blev kun et lille sving op over naboers marker; men det gav mig straks et lettet sind og lysere syn på tilværelsen. Nå, min vending nu i eftermiddag gik blot op forbi enkens gård og op til hedevejen. Her blev jeg overrasket ved at se, hvilket byggeri der er igangovre på forhenværende Mogens Rasmussens gård. Ny lade, om ikke også stald, kunne jeg se, der var under opførelse. Spærene allerede rejst på de nye huse, uden jeg før har vidst, at der byggedes. Mogens og søster har boet der i al deres tid og været tilfredse, men nu er der kommet ny ejere, så må også husene fornyes. Jo, de nye mænd vil - og lader til at kunne.

November 1930.

Et og andet i skrivning og tegning til gensyn og erindring for skribenten selv.

Kolding Folkeblad, fredag 21. november 1930, indeholder bl.a. en rosende skildring af en svensk fuglelsker. Bengt

Berg kaldet. Skildringer af fugle og dyr står mig an. Så overskriften »Bengt Berg, fuglenes ven og fuglenes digter«, faldt mig let i øjnene, jeg er jo selv lidt af en fugleelsker. Bengt Berg må dog anderledes, end som jeg, have tid og lyst til studie af fuglelivet, efter hvad der skrives om ham. Blandt andet dette: Den store svensker, som alle Nordens lande er stolte af.

Hvor er Kolding Folkeblad dog blevet moderne i det sidste årstid. Altid er nu dens læsning ledsaget af billeder. Nogle af dem endog meget farverige i rødt, blå, gult osv. Folkebladet synes at ville ligne ugeblade, såsom de meget brogede: Familiejournalen og Hjemmet. Disse bliver mig næsten for kunstige og pjankede med indholdet. Ugens Nyheder derimod vedbliver at holde sig på sit gamle uforandrede niveau.

Hørt i byen i dag d. 24. november 1930.

Alle ældre, der afstår deres ejendomme her i sognet, synes at ville flytte ind til deres sogneby Almind. Nu sidst har Jens Kristoffersen købt hus tæt ved landevejen. Købesum 7000 kr. Jeg har været på dagleje i dag hos Emil. Han fortalte om købet.

Efterårsdagene nu.

Når op jeg må efter sønnens blund,
hvor er det mørkt i morgenstund
at færdes med en trillebør,
men her ej andet er at gør.

Ej efter malkning gives ras,
før mælken være skal på plads,

hvis vi skal være sikker på
med mælkevognen det at få.

I mørke, regn og blæst
er det ikke morgenfest
ud at kom med mælkebør
op igennem Olsens plør.

Det ser mig øde ud og trist,
vådt og dyndet her og hist,
nøgne træer og baren jord,
heller intet nu der gror.

Heller høres fuglelyd,
som kan være mig til fryd.
Naturen, den som før jeg nød,
den er nu som ganske død.

Man kan let komme i noget.

(Niels P. Hansen bliver af en agent presset til at købe et lynafledersæt til bygningerne. Han fortæller selv hvordan):

Agenten begynder med at tage sine papirer frem og spurgte, om ejendommen havde navn. Det sagde jeg så, jeg ville jo ikke være trodsig. Så spurgte han videre om matrikelnummer og mere, som jeg så besvarede. Jeg gled derved mere ind under agentens magt. Opsætningen af ledninger var nu tre kr. pr. meter. Da han kom, sagde han ellers to kroner. Jeg gjorde nu en kraftanstrengelse for at slippe fri, thi jeg var klar over, at det blev alt for dyrt, da bygningerne var ret lange, så der ville medgå mange meter ledning.

Men min anstrengelse var forgæves. Agenten havde sine optegnelser på papiret færdig efter mit diktat. Han gav mig

sin blyant i hånden, nu havde jeg kun at skrive under, sagde han. Jeg var ham føjelig og i dette. Jeg følte mig så ene imod ham, der havde magten. Og havde jeg ikke skrevet under, er jeg vis på, at agenten havde lynet værre imod mig, end som nogen lynild nogen sinde har gjort. Dog, som jeg sagde, jeg havde slet ikke råd til den bekostning. Jo, sagde agenten lige så kæpmundet som før. Det har alle råd til. Det var med tungt sind, jeg den dag trillede hjemad med min mælke-spand. Tænkende over følgerne af min underskrift og eftergivenhed. Det eneste lyspunkt, syntes jeg, i dette for mig sørgelige var, mente jeg, at jeg kun havde skrevet under på et stykke papir. Og det papir gav agenten mig. Det kunne jeg jo, og ville også for at blive fri, rive i stykker.

Men ak, jeg uvidende, jeg kendte endnu ej det gængse i sådanne folks helvedskunster. Der var lagt kalkerpapir under samt andre papirer. Det, jeg fik, var skrevet på det øverste papir, men nedunder var der to dubletter, som jeg ikke så.

Jeg håbede så, at der ville gå lang tid, før de kom og satte ledninger op. Men ak, her blev jeg også skuffet, for folkene kom allerede samme dags eftermiddag. Havde jeg vidst, at sådanne oprækkerfolk var på lynturné på vor egn, havde jeg nok hyttet mig, så jeg ikke var kommet galt af sted. Mødet med agenten og overtalelsen til at skrive under, blev mig en overrumpling.

Overskudsudbetaling fra mejeriet.

Den med længsel imødesete udbeta-

lingsdag af overskud og mælkepenge for de sidste fjorten dage er kommet i dag 10. december. Vi fik i overskud af leveret 12.909 pund mælk 139,10 kr. Og udbetaling for 14 dage 164,10 kr. Vi kunne være tilfredse med overskuddet, om ikke vi havde haft de rædsom store udgifter.

I morgen den elvte begynder termi-
nen. Ydelsen til kreditforeningen er 187 kr., og så skylder vi bageren i Almind omkring 100 kr. Frøkontoret i Kolding 38 kr. Amtsstueskat godt 20 kr., og så den dumme udgift til ledninger på husene 450 kr. Hvad forslår de indkomne 164 kr. til alle disse udgifter. Alt for lidt – og hertil kommer de ugentlige udgifter for varer i brugsen.

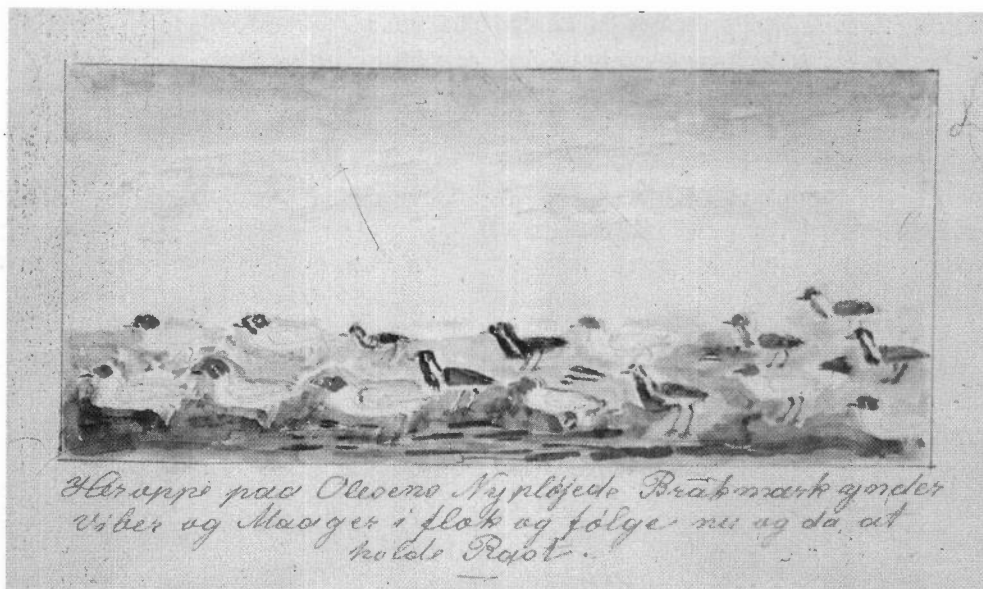
Vor gamle kat tog den lille lærke.

Den var bleven kattens rov
den søde, lille lærke.
Mon katten har den jagt behov?
vist ikke, jeg bemærke.

Den daglig får sin mælketår
og er jo musejæger.
Mig fuglerovet er glædesskår
til følsomhed bevæger.

Katten bar dig hjem i læ,
der skulle du fortæres.
Her får jeg øje på den fæ,
så skulle den da læres.

Men katten stille bort sig trak
ved sin bedrift vist skammed,
i allenfald ej yndet snak
nu mens min vrede flammed.

I et hefte fra 1930 beretter N. P. Hansen om fuglene, der, efter yngletiden er forbi, samler sig på markerne. Viber og måger i flok på Olesens brakmark. Et dejligt billede.

Lærken end var ganske varm,
men helt udslukt var livet.
Jeg stadig var på katten harm,
som bid har lærken givet.

Men lærken den skal jordes her,
jeg vil den pænt begrave,
og det ved rosenstilken nær
ved gangen i vor have.

Maj 1932.

Hvornår er det rigtig sommer?
når gøgen muntert kukker
rundt om i Danmarks land.

Vi har pinse nu, men den er desværre
snart forbi, mens jeg skriver dette anden
pinsedag 16. maj 1932. I fredags fik vi en
god og tiltrængt regn, og lørdag var en

dejlig varm dag. Da stod jeg og tærskede
hvede i vor lade. Jeg kunne dog ikke ud-
holde den tanke, at jeg skulle stå her hele
eftermiddagen og tærske, men valgte i
stedet en gåtur til Kolding for at forrette
småærinder. Jeg drejede fra vejen og gik
gennem Komarksbuskene, som i gam-
mel tid kaldtes Emersholdt skov. Her var
de små bøge fuldt udsprungne, og skov-
bunden var fyldt med hvide anemoner
og andre blomster af forskellig art, hvor
det pryder og glæder én.

Varmt var det og stille vejr. Jeg fik det
ret at føle. Underbukserne går jeg med
endnu samt tykke strømper i skoene.
Uha, det var varmt, men jeg holdt ud,
indtil jeg på tilbagevejen fra Kolding nå-
ede Lilballe bæk, hvor jeg fik fødderne
vasket og kølet af i det rindende vand. I

dag - anden pinsedag - har jeg hvilet, vasket og plejet mine ømme fødder.

Tamperdag, onsdag d. 23. maj 1934.

I morges var der kommen en lille grålig fugl herind i køkkenet. Den fløj imod vinduerne og ville gerne ud i det fri. Jeg fangede den lille spinkle Sylvie (sanger, latin: sylvia), der formentlig var kommen her fra syden. Gik ud til havehækken med den og lod den flyve. Den fløj hen og satte sig i en af buskene. Det er nok den lille møller (folkelig betegnelse for gærdesanger, sml. det tyske navn Müllerschen efter sangens sidste tone, der lyder som et møllehjuls klapren), som plejer at være sommergæst her i vor have. Jeg må have den tegnet, så vi kan huske besøget her i køkkenet.

Søndag d. 27. maj.

Anna har i formiddag været i Bramdrup kirke og hørt pastor Køster prædike, og i eftermiddag har jeg været i Aagaard og hørt pastor Rørdam Klausen. Bagefter skulle der være foredrag af en askovlærer i Havebrugsskolen. Der gik mange derned, også folk fra Dons og Almind mark. Jeg gik også med ind og så, at der var kaffekopper på bordene og pyntet med blomster. Man kom med madkurve - men da jeg ingen havde, gik jeg ud igen. Men jeg var ikke kommen langt, før gartnerens datter, Karen, fra Dons kom løbende og bød mig til at få brød til kaffen sammen med dem. De havde nok med, sagde hun. Jeg afslog med tak tilbudet og gik videre. Længere fremme mødte jeg præsterne Rørdam Klausen

og Helms, samt den unge lærer fra Askov. Nu kom pastor Helms hen til mig og tilbød også mad til kaffen sammen med dem. Jeg afslog også dette ærefulde tilbud. Hvad ville gartnerens have tænkt, om jeg var gået med præsterne og afslået Karens venlige tilbud. Jeg snappede en buket rosmariner på kirkediget, før jeg cyklede hjem.

Tirsdag d. 29. maj.

Det er vor Annas fødselsdag. Hun er nu i formiddags cyklet over til Dons brugs og vil sikkert videre til Aagaard mølle efter brød. Måske køber hun også chokolade, som vi så kan få i eftermiddag i stedet for kaffe. Vi har haft en behagelig eftermiddag, og nu er kl. lige ved syv. Esther Olsen kom med en bog og en buket blomster til Anna, som i dag fylder 30 år - så nu er hun pebermø. Senere kom Anmari også med blomster - det var tulipaner. Vejret har været godt i dag; men de slemme køer, skønt de stod i godt græs og idelig blev flyttet, stod dog og brølte. Annas lyse fødselsdag er ved at være til ende, hun er ude og malke vore køer. Mit ur er godt otte.

Svalerne svirrer herude i hurtig flugt, og solsorten fløjter. Og stærene, der har mange reder i vort stuehus' mur og under tagskægget, har endnu travlt med at komme med føde til de i rederne snart flyvefærdige unger. Den skønne tid går desværre alt for hurtig. Hvor er solen blank i aften ved solnedgangstid.

Iagttagelser af fugle- og dyrelivet herhjemme forår 1936.

(I dette hæfte på 21 sider er der 13 alene

fyldt med fugletegninger. I alt er der 140 farvelagte tegninger. Forsiden er prydet af et tornskadepar mellem grønne blade. Niels Peter Hansen skriver):

»I min drengetid ynglede et tornskadepar i den såkaldte gyde, som jeg har vandret ad så mangan god skoledag såvel sommer som vinter. De kønne fugle ses der nu ikke mere lige så lidt som holt-snepperne (tidligere anvendt betegnelse for skovsneppe), der dengang ynglede omkring på markerne. I mine drengeår var der også mange snoge; de kunne hænge i hasselgrenene om sommeren. De ses heller ikke mere. Ligeså er det gået med hejlerne, som i min ungdomstid kom i vældige flokke og slog sig ned på markerne.«

I dag er det den nittende marts og vor lille Signes fødselsdag dernede på Falster. Hun fylder i dag 28 år. Vi har sendt hende i fødselsdagsgave næsten mere, end vi evnede at give. I værdi omkring en elleve-tolv kroner. Et klædningsstykke til hende og barnet samt to plader chokolade. Alt afsendt fra Alminde i går, hvor jeg hos Parbos fik tre svinekort, som vi må se at få gjort i penge. Vi har brug for dem, da vore ualmindelig små indtægter og store udgifter gør os nødsaget til at tage alt med, som fås kan og tilkommer os med rette.

26. januar 1937.

Vor lille mis.

Du lille mis, min kære,
dig kan jeg ej undvære,
du er mig så sød og rar,
det er jo klar,

du lille missekate
du er min skat.

Tildels lå mis i mine arme
og med mig nød sengevarme
nu i den sidste kolde nat.
Frosten, den hårdt har taget fat,
og den har blæsten i sit følge.
At jeg fryser, ej jeg dølg,
og det er der fler end jeg, der gør.
Tage flere klæder på man bør,
det var for mig, da jeg stod op,
som om jeg ej har klær på krop.
Jeg til tøj at købe fattes penge,
jeg i lidt og gammelt går for længe.

30. januar 1937.

En sød lille rødbrun gærdesmutte var i eftermiddags kommet ind her i huset og flagrede om i vindueskarmen i vort lille bryggers. De sulter og fryser nu alle de overvintrende fugle og dyr. Klogest har de dyr været, såsom grævling, pindsvin og ormene, der sover vintersøvn i deres huler i jorden. Ude ligger et tykt lag sne og dækker alt til. Det er en streng tid for de to- og firbenede skabninger. Der er ingen kakkellovn og intet dækket bord for dem at ty til. Godt, at der er tænksomme og dyrevenlige mennesker, som strør lidt føde ud til disse medskabninger.

31. januar 1937.

Jeg har været til musikandagt i Kristkirken. Provst Roesen prædikede kort og godt. Han brugte billedet af en kilde ved frelserens fod, hvoraf vi alle burde øse. Uden Gud var vort liv kun en ørken. Alt

stort kommer sildigt, sagde provsten. Således kom Vorherre først til jord fire, fem hundrede år efter, hans komme var profeteret. Jeg vil her tænke på vort liv og elendighed. Mon der nogensinde skulle komme noget stort til os. Vi har haft så megen modgang – alt for meget er gået os imod. Gid der, om end silde, ville være os noget godt, noget stort levnet. Noget der kunne gyde balsam i os, over for fjendtlige eller falske og have-syge mennesker, der har snydt og udnyttet os. Så vore sår kan læges og vort sind mildnes over for de mennesker, der har forvoldt os økonomiske sorger. Blot det dog må ske, inden det bliver alt for silde. Gud må hjælpe os, så det store, Gud giver, også må komme til os engang.

I dag har vi første februar 1937.

Så fik vi da endelig ende på den lange januar, der har været vinterlig nok. Sneen ligger nu herude overalt. Og glat er det tillige på vejene. Jeg gled om og slog mine knæ slemt i morges, da jeg var i Alminde og gøre indkøb og hente Folkebladet. Da jeg kom hjem, smurte jeg knæene godt ind med sæbe. I eftermiddag skal jeg til bageren. Da må jeg passe godt på, at jeg ikke falder. I morgen har vi kyndelmisse. Så skal vi sige, som så ofte:

Kørmæs Knud
holder herud
med et par hvid stud.

Den 21. maj 1937.

I dag er jeg tilsagt til at møde for civilretten i Kolding angående mejeriernes og

landbrugets krav på os. Jeg vil så nødig og har derfor sendt en redegørelse til retten. I morges, allerede før jeg stod op, hørte jeg gøgen kukke udenfor.

Vor lille missekat er ikke så årle på færde, som den ellers plejer; thi den har i nattens løb fået killinger i sengen hos mig. Den ligger med efterveer af sin barselsfærd endnu i sengen hos sine små. Vi må være gode ved den.

(I hæftet omtaler Niels Peter Hansen 42 forskellige fugle, som alle er tegnet og farvelagt. Den 23. maj skriver han):

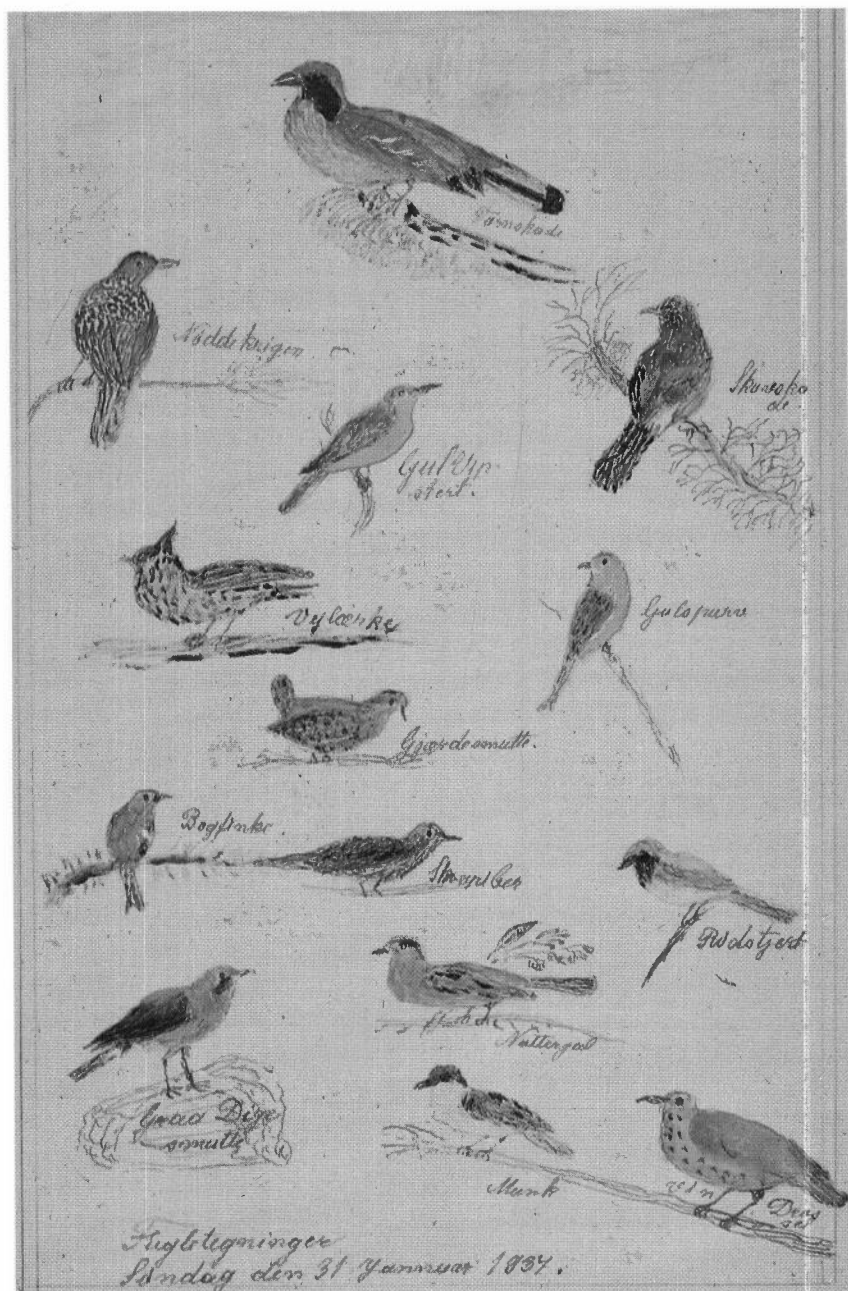
Nu er denne herlige søndag snart til ende. Jeg har siddet og tegnet og skrevet den hele dag; men nu er det ved at være slut, jeg kan ikke se at skrive længere. Jeg må herud i yderdøren for at se, da solen er alt nede, og månen er på himlen.

I Kolding Folkeblad beskrives et par rødben, som i sommer har ynglet ved Dons Sønder sø. Leo Novrup skriver: Rødbenet er lidt mindre end en vibe og i det hele mere slank i det. De lange røde vadeben er et godt kendetegn. Oversiden er gråbrun og undersiden hvid. Af væsen er de ret sky og forsigtige. De lever i monogami – en han og en hun – og begge deltager i rugningen. Flottest er rødbenet nu i parringstiden, når hannen på svirrende vinger stiger til vejrs og lader et væld af bløde fløjtetoner lyde ud over landskabet.

Anemonen

Den skovbunden pryder

den lille annemon,
dens fine grønne blade har
så køn facon.

Skildringer hentet fra forskellige områder, et hefte fra januar 1937, viser bl. a. denne helsides illustration.

tællinger. Den gamle jægers skildringer af jagt og jagtforhold. August Smidts historiske skildringer. Læsning ynder jeg og vil gerne selv skrive. Det skrevne skal være godt og forståeligt for enhver, der kan læse og tænke efter. Det skrevne bør i de fleste tilfælde have en gnist, om ikke mer, af humor, skæmt, moro eller lignende, der kan vække til smil. Man kan kalde det fornøjelig læsning – ikke tom. Gid jeg selv kunne skrive godt, muntert og rigtigt.

Februar 1938. Da jeg var til fest både eftermiddag og aften.

Det var sidste tirsdag den 8. februar, der om eftermiddagen var fest for de gamle i Bethel. Festen begyndte med salmesang. Derefter holdtes tale af en missionær. Han tog til udgangspunkt for sin tale Paulus' frimodigt skrevne brev til Thimotius: Jeg har vandret den rette vej, gået efter min frelsers bud og bevarer troen. Det var en god tale, der mandede til eftertanke. Efter pausen blev der vist en mængde fine lysbilleder. Først fra Bayern med bjerge, floder og slotte. Derefter rundgang i byerne, hvor vi særlig så de smukke kirker. Næste hold lysbilleder var fra det hellige land, hvor vi først så Jerusalem med templet. Det 3. sæt af billeder viste Jesu liv fra fødsel til himmelfart. Jesu himmelfart var særlig betagende at se, og det blev stående på lærredet, medens vi sang en dertil passende sang. Jesus sås i hvide klæder omgivet af tåge svævende i luften et stykke over jorden. Han havde armene udstrakte, ligesom velsignende jorden og

mennekene, som han nu forlod for at stige op til sin fader i himlen. Det var et smukt og uforglemmeligt syn.

Jeg havde jo læst om en anden fest, som skulle være samme dag i Industriforeningen for de gamle kl. 7. Jeg overvandt mig selv og gik derhen og fik også en plads i den store sal, der var fyldt med folk. Bordene var dækket til kaffe og pyntet med små flag på pinde. Så hørte jeg, at man begyndte at klappe – det var borgmesteren, som kom til den af socialisterne foranstaltede fest. Snart gik tæppet op, og vi kunne se flere musikanter, der nu spillede op, så det var en lyst at høre. En dame gik rundt og delte en nydigtet sang ud, så alle kunne synge med, når musikanterne spillede op.

Første vers:

Midt i vinterens slud er I atter kaldt ud
for at feste en stund og glemme det grå,
og velkommen da vær, I som samlet er her.
Der er tristheder nok, men af glæder kun få.

Der var rigtig klang i salen fra de mange røster, da sangen blev sunget. Og så fik vi kaffe med kager til. Desværre smagte jeg ikke lagkagen, da den slap op, lige da den kom til mig, der på bænken sad yderst. Det allerbedste blev, da et par folkedansere dansede ind på scenen, og snart efter kom der flere. Deres dragter var statelige med flotte farver og blanke sølvknapper. Dansen gik ud og ind, snart i ring, nu parvis osv. For mig var denne folkedans aftenens skønneste

underholdning. Efter dansen gik borgmesteren på scenen for at tale. Hans tale var jo mest til socialisterne. En lovprisning af det som socialisterne havde fået udført. Han nævnte først alderdomshjemmet. Og så boligerne, som bygges på pladsen ved hjemmet, til aldersrentenyderne. I kan tro, sagde han, at boligerne bliver bekvemme og velindrettede. Borgmesterens tale lød, som om det var dem alene, der ville gøre det godt for de gamle. Vi vil kaste så megen solskin som muligt over de gamles tilværelse. Danmark var forud for andre med at lindre nød. Andre lande kunne se hen til os og lære af os.

Skal vi udbringe et leve for gamle Danmark - vort fædreland. Det leve: hurra, hurra, hurra. Derefter gav forsamlingen borgmesteren et leve. Det følte Knud Hansen³ sig sikkert smigret af. En dame - en af de rigtig begejstrede - og vel også for at vise sin veltalenhed - stod op på en stol og holdt en lang, rapmundet tale. Jeg kunne ikke se hendes ansigt, hvorfor det kneb med at høre hendes tale, da hun vendte front mod borgmesteren. Det, hun sagde, var nok en lovprisning af ham, og hvad han havde udført.

Koldings æresborger - I. O. Brandorff⁴

Æresborger - æresborger
vi vil vide ej af sorger,
var du fri på denne jord,
døg glædefyldt dit liv var stor.

Ved velgerninger du øved,
du slet ingen vink behøved,

var af dig selv behjertet god,
at lindre savn du ret forstod.

Fattigbørns bispisning nævne,
sørge for de kom til stævne,
småbørnene ved dækket bord -
det så man skete på dit ord.

Også at du selv tog sæde
iblandt dem og så med glæde,
de børn spise og blev mæt,
det syn, blev ikke af du træt.

Fra børns forældres munde
og andet til gav gode grunde
for medborgerne, her bifaldt,
at æresborger, du blev kaldt.

I dag har jeg været med til at følge den 83-årige æresborger, der lå i sin kiste, hen til krematoriet ved den nye kirkegård. Der var jo mange, både nær og langvejsfra, i følget. To amtmænd var lette at kende, da de gik i uniform. Trekantet hat og mørkeblåt tøj med udstafferinger i guldfarve og flotte striber på benklæderne. Hvorfor amtmændene bærer sabel i så fredelig en færd, er ikke godt at vide.

2. maj 1938

Der var lyd i luften nu i forårsnætter,
som mine tanker i bevægels sætter.
De luftens røster om mig overtyde
de trækfugls er, som ned til mig
nu lyde.

Fugle kom fra syd, lyde hør fra dem.
Nu kommer de forskellige herhjem,
her har de hjemmet i nord,

gir liv og sangerkor -
i hver en skov, ved hver en sø,
som findes her på vang og ø.

Nu vil jeg ud, jeg har længtes længe
efter sommer på vore danske vænge.
Sollyse klare dage sødeste hjemme,
her kan man så igen varme fornemme,
den og småfuglen har lokket hertil.
Jeg ud som den til kær og moser vil,
når jeg fra arbejd kan ta mig fri;
thi snart igen er fuglesang forbi.
Sørgelig var det ej at få mindeværd
fra den syngen, som jeg har så kær.

Lykønskningshymne sendt til min
datter og svigersøn på Falster. Det skal
være hans fødselsdag femte maj.

I tid da forårssol vi har,
og denne stråler nok så klar
ned til dig og - som ønsker held
dig ved sit gyldne strålevæld.

Da på den dag
jo skulle flag
op på stang - vaje dig til ære
på sit kors lykkestempel bære.

Hviden kors, felter luerødt,
jo vort flag, det er jo sødt.
Mer endda med gyldne ord
der læses: Lykke hos jer bor.

Og så vi ved,
at kærlighed
og er fuldelig til stede,
til sammenholdet om jer rede.

Velsignelse nu til I to,
gid alt må lykkes i jert bo

af gerning jert, som jo er god,
og fortsat nok gir lyst og mod.

Jeg sir nu frit,
jeg kan kun lidt,
men jeg kan da nok bede:
Gud han holder hånd over eder.

Maj 1938.

Det nyopførte vandrerhjem er bygget
der, hvor før den forfaldne Tivolibevert-
ning lå. Det er vel nærmest beregnet for
de farende svende, der besøger Kolding.
Hjemmet ligger smukt med udsigt over
by og fjord. Der var fri adgang i dag, og
trods øsende regn gik jeg derop. Jeg lån-
te Nielsens paraply. Alt arbejde var vel
udført og vakte min beundring i fuldeste
mål. De forskellige koldinghåndværkere
kan deres ting. Det kan jeg vidne, for nu
har jeg set, hvad de kan. Jeg har respekt
for håndværkernes dygtighed.

20. maj 1938.

(På forsiden et billede af en gøg - og der-
under en hvid vipstjert (havresæd) og en
gul vipstjert (bygæsæd). Omkring gøgen
står der: Når gøgen kukker, så er det
sommer her, og det gør den nu.)

Lærer og konservator Leo Novrup er
nok den betydeligste og mest interesse-
rede fuglekender her vidt og bredt. Han
har skrevet prisværdige fortællinger om
vore sangfugle i bladene i dette forår. Be-
retninger som jeg har læst med interesse
og forståelse og har haft udbytte af. Jeg
har her tegnet gransangeren, som er den
første af vore små sangere, der vender
hjem om foråret allerede først i april, for-
tæller Novrup.

I et hefte, påbegyndt 31. januar 1938, tegner N. P. Hansen aller sine elskede fugle, dels fremmede og egne, som han skriver. Men som det ses, er der også ande i naturen, man bør kende. Og med sin fine pen redegør han for almindeligt forekommende smøplanter fra egne.

Vor Annas 34 års dag
 I lidt ensom forhold
 sidder vi herinde,
 gir os tavshed i vold
 dvæl ved hver sit minde.

Minderne sig trænger på
 mest på slige dage,
 det er let nok at forstå,
 tanken går tilbage.

Fødehjem vi har forladt
 for kår tiltrækken lyse.
 Vort søgte bedre, har vist sig mat,
 for mangt og meget jeg gyse.

Men nu vi holder fødselsdag
 og chokoladegilde,
 og gæster her kommer, med dem i lag
 vi holde gode miner ville.

Fødselsdagsbarnet – sygemeldt
 har været indtil nylig
 i dage fler, men nu det gjaldt,
 hun er bedre – det er tydeligt.

Op med mod – med sindsligevægt,
 det hjælper kun lidt at klage.
 Glæde indfange er rar indtægt.
 Lyst se frem – ej, mørk nu tilbage.

I Folkebladet har jeg lige læst en såkaldt
 solstrålefortælling fra naturen. Da en bi-
 list kom kørende tæt ved Tønder, så han
 en vibe liggende ude på vejen. Selv da bi-
 len nærmede sig, blev viben liggende.
 Først da bilisten steg ud af vognen, let-
 tede viben. På vejen lå fire små unger.
 Han tog dem op, satte dem ind på mar-

ken, og snart var viben igen forenet med
 sine små unger.

Den 3. juni hørte jeg i Komarksbu-
 skene en lyd, som jeg ikke kendte. Det
 lød omtrent som et hanegal, men var
 mere afstumpet. Jeg hørte lyden flere
 gange og fra mere end et sted blandt
 småbøgene. Det har sikkert været en
 fugl – måske en hønsefugl. Dog nu lige
 slog det mig – det skulle vel ikke være en
 fasan, som har galet. Jeg har jo før set fa-
 saner her i skovene.

Pinsedag den 5. juni 1938.

Det er altså også grundlovsdag i dag og
 grundlovsmøde på Skamlingsbanke. Bi-
 skop Noak³ har talt i Nikolaj kirke i for-
 middags. Holger og Niels Peter har væ-
 ret på besøg i dag, og i eftermiddags var
 vi inde på sygehuset for at høre, hvordan
 Hans havde det. En sygeplejerske for-
 talte, at han havde det godt og måtte
 komme op i morgen. Så kan vi vistnok
 tale med ham gennem vinduet.

Da vi var kommet ned i byen igen,
 spurgte jeg drengene, om vi skulle gå
 ned til søen eller op på slottet. Drengene
 valgte slottet. Og i den forholdsvis korte
 tid vi var der, så vi en masse; men det
 kan jeg fortælle om i morgen.

Jeg har ofte tænkt på, det kunne være
 rart at få aflagt et besøg på slotsmuseet.
 Først i går blev det så til virkelighed, og
 det var jo drengenes skyld. Jeg måtte jo
 så betale entré for os alle tre. Der var rig-
 tignok meget at se på, man kunne godt
 have gået der en hel dag. Der var ting
 lige fra oldtiden af til vore dage. Jeg fik
 indtryk af, at det mest var krigsbrugs-

genstande fra gamle dage og helt op til nyere tid, der bevaredes. Vi så spyd, geværer og uniformer. Vi så bl.a., hvad skansekommandør Castenskiold⁶ havde båret i skanse nr. 2 på Dybbøl i 1864. Han bar mørkeblå benklæder med røde striber på ydersiden. De samme blev brugt af artilleriofficerer, da jeg var soldat. Nu er de ændret. Hestegarden, der vel var Frederik den sjettes fornemste våbenart, har båret gule våbenfrakker og hvide benklæder. Uniformen var snorebesat og hjelmen med hestehale i toppen. Husarernes lyseblå uniform med de mange hvide snore krydset over brystet har jeg jo også set i min soldatertid. I oldtidsafdelingen var der mange stenøkser, kiler og andre brugsgenstande samt smykker af rav. En stor møntsamling var der også. Der var gamle folkedragter og andet tøj fra forskellige egne. Såsom Amager, Fanø, Læsø og Anholt.

Holger og Niels ville helt op i tårnets top. Med besvær nåede jeg også derop, men var slemt forpustet. Det var dog besværet værd. En storladen udsigt over by og land med de mange rødhvide flag, der vajede egnen rundt - første pinsedag.

Anden pinsedag.

Min tur ud i dag blev ikke til noget, for da jeg var færdig og gik ud af døren, så kom min bror Johannes. Jeg måtte jo så gå med ham ind, jeg kunne jo ikke være andet bekendt. Johannes er nu gået på besøg hos sin svoger Hans på Gøhlmannsvej her i nærheden. Jeg har gået en tur langs gaden og set på blomsterne i forhaverne. Da Johannes ikke kom, gik

jeg hjem, og vi spiste aftensmad. Siden har jeg skrevet dette. Bror Johannes kom først tilbage ved høj sengetid. Anna havde lagt sig under dynen, men alligevel blev Johannes ved at snakke en tid både om det ene og andet.

Min tur ud blev til virkelighed tredie pinsedag om eftermiddagen. Det var min agt, at jeg ville til Munkensdam skydebane for at se, om skytterne var der endnu. Det var de, og de havde god musik til skyderiet. Nå, jeg gik videre, jeg ville hen og se den nye kirkegård. På min vej kom jeg forbi en høj, hvortil førte trapper op. Højen så lokkende ud, som den var med mange skønne, grønne træer. Rødvigshøj stod der skrevet på tavlen ved trappen. Nå, jeg gik videre og fandt også den nye kirkegård, som lå på en østvendt skråning. Der var mange gange og mange trapper, som jeg måtte gå op og ned ad. Her var ingen høje træer, men kun buske og små hække. Jeg satte mig på en bænk for at hvile lidt.

Men det var egentlig noget andet, jeg sad og tænkte nærmere over og arbejdede i tanken med. Det var rim i anledning af Nikolaj Madsen og hustrus guldbryllup, som holdes i dag. Det er ikke nemt, i hvert fald ikke for mig, at finde de rette ord til en versificeret guldbryllupstale, om også kun til fornøjelse for mig selv. Det er for mig, som om jeg er med til festen, når jeg i mine tanker skriver om festen.

(Da N. P. Hansen kom hjem, skrev han 14 vers til guldrudeparret. Her følger tre af dem).

Min beskedne honnør for guldrude-

parret møller Nikolaj Madsen og hustru. Versificeret tale.

Det er stort – og det er skønt
leve livet – tro og ømt
sammen i så mange år –
det vist ingen gift fragår.

Ingen – som var tro og huld
og af kærlighed var fuld –
mod sin mage – altid sød –
derved fuld tillid indgød.

Gør jeg med et stort honnør,
jeg da også har humør –
til at gøre dette fri,
og nu er talen forbi.

Valdemarsdag den 15. juni 1938.

Selv om vi er midt i skærsommermånen, er det stadig ret koldt, så jeg har endnu undertøjet på. I eftermiddag er der børneflagtog gennem byen. Og i Skibelund Krat holdes stavnsbåndsfest. Der tales af forstander Hans Lund, Rødding: Bondestanden under og efter reformerne. Og forstander J. O. Overgaard, Ladelund: Landboreformens betydning. Entré 1,50 kr. Lysten til at være med har jeg, men det er regnvejrs nu i formiddag og blæsende koldt, så jeg må hellere spare de 1,50 kr. Gnierstemplet er jo ikke rart at have på sig. Havde jeg blot haft Erasmus Montanus, kunne jeg have læst den højst herhjemme.

Sjælden fugl i Kolding.

En helt ny fugleinteresseret har i folkebladet skrevet om en lille fugl, som han

har fundet ynglende i Kolding, men som ellers er sjælden. Den hedder husrødstjert, og jeg har her tegnet den efter beskrivelsen. Finderen hedder Sigurd Schjøtz-Pedersen. For mig en ny opdagelse både af finder og fugl.

Lørdag den 18. juni. En underlig drøm i nat. Stavnsbåndsfesten i København er nok i fuld gang.

Jeg drømte, at jeg med heste og vogn var hos min svigerfader i Lilballe og i færd med at bortkøre diget (jordvolden) mellem svigerfars jord og Hans Laugesens mark. Ved middagstid var jeg færdig og havde fået hestene på græs. Jeg gik da op til svigerfars ejendom og fortalte, hvad jeg havde gjort. Min svigermor beklagede, at hun ikke havde nogen god middag. Er den god nok til jer, så er den også god nok til mig, svarede jeg. Efter middagen sagde de, at jeg skulle tage mig en god middagssovn – det kunne jeg trænge til efter det strenge arbejde. Mon det er stavnsbåndsfesten, som jeg i går læste om, der står mig i hovedet? Bønderne fik jo for 150 år siden deres marker udskiftet og samlet omkring ejendommen, og da satte man diger op eller gravede grøfter til skel. Det var jo før, man fik pigtråd.

Søndag den 19. juni 1938.

Folk er på benene i dag – særlig på den store landsomfattende festplads på Bellahøj i København. København, København du skulle ha' ligget os så nær, så nær som Kolding.

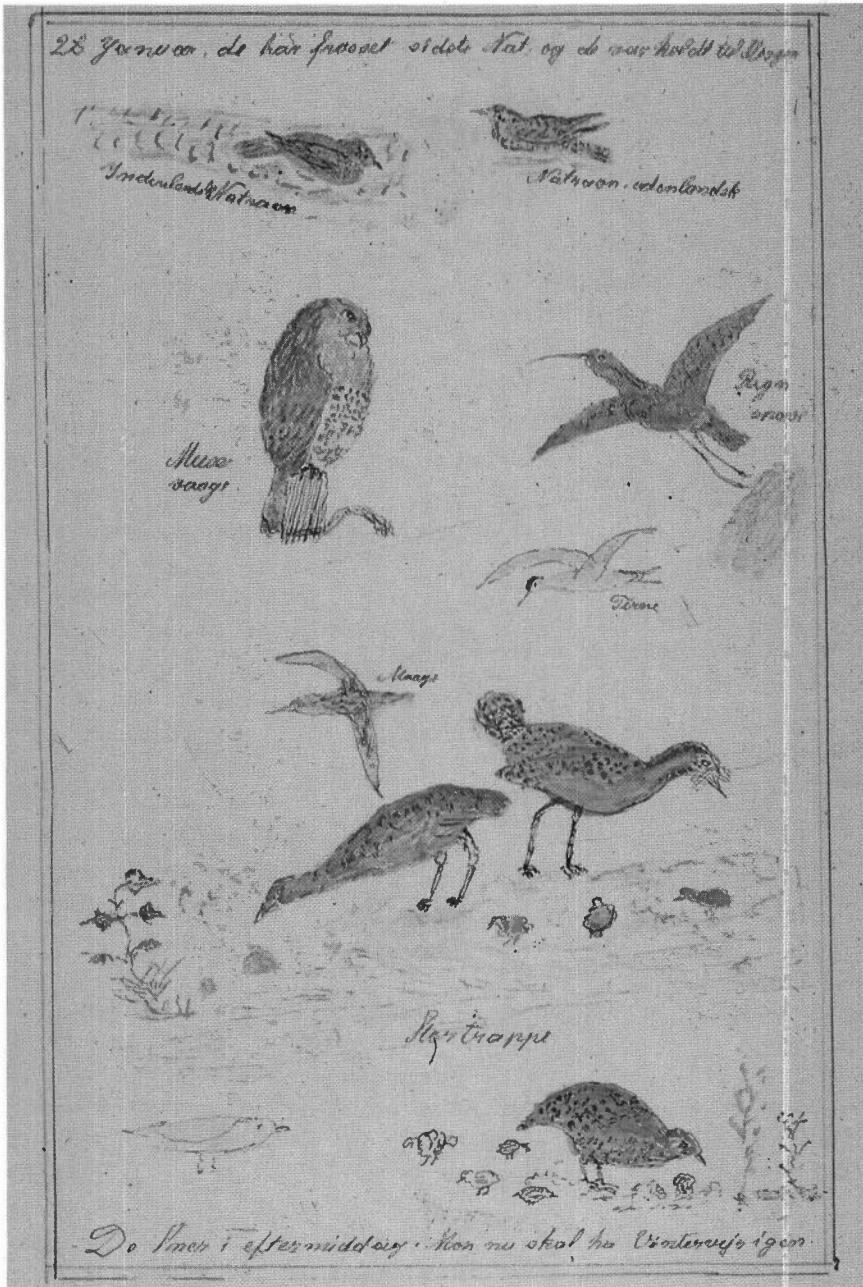

Illustration fra hefte 1938 med titlen »Tegninger efter studium af naturlivet her og der«.

Og her sidder jeg nu
i stedet og laver
ufuldkomne fugletegninger -
kan ikke nå tegnefærdighed nok.

Jeg har i dag været i Kolding og læste, at der den første dag havde været 100.000 besøgende på Bellahøjdstillingen. Det var nok mange. I havnen lå der marinefartøjer - tre torpedobåde: Dragen, Hvalen og Laxen.

I dag den 20. juni skal det være selve stavnsbåndsfrigørelsens dag. Da har det lydt, og nu som ekko gentages: Bonden ske hans ret. I dag skal der være stavnsbåndsfest i Alminde. Jeg tænker at tage derhen, men er ikke så glad for at møde Anders Jessen, da han nok vil spørge mig ud. Han havde fødselsdag forleden, og da gik jeg hen for at ønske til lykke. Da der var fremmede, gik jeg ikke ind, men lagde min hilsen, som var skrevet på vers udenfor. Jeg holdt ikke af at skulle svare på hans spørgsmål desangående, da jeg jo er genert. De to første vers lyder sådan:

Du dig i dag indspinder
i tanken så sødt -
de fagerligste minder,
som sindet dit gør blødt.

Først tankerne dvæle
ved barndommens tid,
din mor da for dig kæle,
smil fremlokket blid.

Jeg er bange for at komme i diskussion med A. J. om mine vers, som jeg godt ved ikke er så gode, som de burde

være. Jeg ved jo godt, at han er mere begavet - mere fri og lærd end jeg.

Tirsdag den 21. juni 1938.

Trods bygevejr kom jeg alligevel til fest i Nålebjerg plantage, og jeg gik på mine ben hele vejen fra Kolding til Alminde og tilbage igen. Jeg havde ingen tilsæt på turen, men heller ikke i kundskabsfylde fik jeg stor berigelse af festen. Kort før plantagen indhentede jeg en mand, og det var til min overraskelse gårdejer Anders Jessen, som jeg jo ellers helst ville have undgået. Jeg hilste - »hvad er det dig«, siger han, idet vi giver hinanden hånd. Vi fulgtes så ad helt ned til festpladsen. Vi talte om forskelligt - men ikke et ord om min fødselsdagshilsen. Efter fællessangen skulle sangforeningen synge. Jeg syntes, at det til tider blev mere til skrå end sang. Tilhørerne de fleste da - jeg og nogle få andre ikke - klappede for sangene. Jeg kiggede mig om for at se, hvordan folk var klædt på til fest. Den mest aparte påklædt var Almind præst, der nærmest så naragtig ud. Han havde hvid jakke og kasket samt pludderbukser. Han sprang rundt på festpladsen som nogen dreng.

Gårdejer Jes Nielsen, der havde budt velkommen til festen, holdt nu en tale om de gamle bønder. Jeg kendte det meste; men nyt for mig var, at de Almind bønder for 150 år siden alle havde deres jordparceller liggende 74 forskellige steder i sognet. Lige fra Møsvrå by og mod vest helt ud til Dons skel. Det må vel nok have været besværligt for bønderne dengang at have deres jord liggende 74

forskellige steder fordelt over hele sognet.

Midsommer den 24. juni 1938.

I går var det min svigersøn Peder Vidriksens fødselsdag, og hen over middag gik jeg til Aagaard for at ønske ham til lykke med de 51 år. Der var jo særlig glæde, fordi deres søn Hans var kommet hjem fra sygehuset i Kolding.

»Hvad er det for en vandringsmand, der kommer«, sagde min datter til mig stående i yderdøren. Der var kopper på bordet – man var lige bleven færdig med chokoladen, men straks kom der noget på bordet til mig af denne liflige drik. Også god kage, som Dorthea havde bagt. Jeg spiste og drak tre kopper chokolade. Senere kom vor Peter, og han skulle da nok have mindst lige så meget.

Jeg havde en lille kurv jordbær og en pund kaffe med som fødselsdagsgave. Hen på eftermiddagen gik jeg en tur hen forbi Hostrupsmindes have, hvor jeg hørte flere af vore små sangere synge. Der var dejlig læ, hvor jeg gik, og der var en dejlig udsigt mod syd over en stor hvedemark. Også Aagaard kirke kunne jeg se. Da jeg vendte tilbage, var fødselsdagsbarnet gået hen på gården for at få kørerne ind. Og inden så længe skulle Dorthea derhen for at hjælpe ved malkningen. Hun syntes, det var for strengt for mig at gå hjem. Jeg kunne godt blive hos dem natten over – eller også tage rutebilen. Da jeg helst ville hjem, gik jeg – og sparede så en krone.

25. juni 1938.

Vor mis har igen fanget en fugl. Den kan bedre end jeg finde fugleungerne. Også i dag til morgen har den været ude og få fat i én, som den kom ind ad sovekammervinduet med og fortærede herinde, mens jeg endnu lå i sengen. Det bliver nok efterhånden ikke så få småfugle, som mis fanger og derved får en dejlig steg, lå jeg og tænkte, før jeg stod op. Jeg tænkte også på, at jeg gerne ville til Ribe og Esbjerg for at se en af vore ældste byer og en af vore yngste. Jeg har jo aldrig været længere vestpå end i Askov og Skibeland.

Mandag den 18. juli 1938.

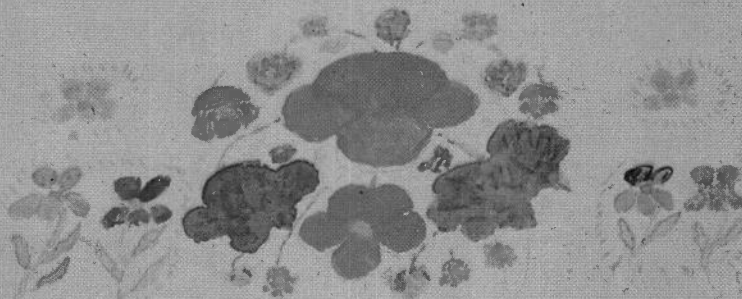
I går søndag var det godt vejr, og det var jo rart, for da var der ringridning i Starup og stor folkefest på Himmelbjerget. For os her gik det ret døsigt. Indesiden næsten hele dagen. For mig mest med pen og den lille malerpensel i hånd. Kun en lille eftermiddagstur gik jeg for at få lidt frisk luft. Så der blev hverken kirkegang eller skovtur. Vi har og nok i vort eget med de forsimplede forhold herude på Alminde hede. Ved at tegne kan jeg vist ikke få ret i at mene, at jeg gik Guds bud (gjorde nyttig gerning). Nej, så måtte jeg nok hellere prøve at ophjælpe det forfaldne herhjemme på heden.

23. juli 1938.

Nu er det forbi – nu er det ovre – vi har solgt ejendommen. Den blev solgt i går, men det stod hårdt, da køberen var meget udholdende med sit liebhaveri. Anna især holdt på, at vi skulle have 300 kr.

I vor danske Sommer!

Lørdag den 17 Juli 1938.

*I Haven det Blomster
Skovens Fugle Sjunge. —
os Glæde „Opkomster“ —
de smaa i vor Have. —
og Lyd fra Fugletunge
er og en Gudlig Gave
til Folk her ser og lytte
i vor danske Sommer*

Forside af hefte, 17. juli 1938. Det er nu højsommer, og fuglene har unger på reden. »I haven det blomster«.

mere i udbetaling, end vi fik. Og i dag er vi ret kede af det. Anna synes, det er alt for lidt, den blev solgt for. 10 tusind og syv hundrede kroner. Heraf 3.700 udbetalt. Sagfører Niels Hove, der var med til salget, sagde til køberen, Hagbert Jensen, at jeg havde haft ejendommen i 50 år, så nu kunne han se, om han kunne have den lige så længe. Jeg ved ikke endnu, hvor meget jeg skal betale sagføreren for sine skrivelser.

Det var jo det lidet indbringende ejendomssalg, der var skyld i, at forholdet mellem Anna og mig ikke var så godt. Efter et vredesord fra hende gik jeg til gudstjeneste i Nikolaj kirke. Da vi lå på knæ ved nadverbordet, lagde jeg mærke til en kvinde, som græd, så tårerne trillede ned af hendes kinder. Græd hun over synd eller overgået sorg? Vi ved det ikke, men da præsten til hende og os alle sammen sagde ordene: Alle dine synders nådige forladelse i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, er dig forladte – så stilnede hendes gråd af.

På vejen hjem fra kirke tænke jeg på salget af ejendommen, som i tre slægtled havde været vores. Vi havde jo regnet med, at vor Peter skulle arve den efter os; men han var ikke pligtopfyldende, og man kunne ikke stole på hans ærlighed og gøren. Derfor måtte vi sælge gården til en fremmed, hvad vi var meget, meget kede af.

Den første november 1938.

Jeg sidder og tænker på mine egne nærmeste eller næstnærmeste, der har skiftet plads i dag. Lykke med omskiftnin-

gen, er det jeg vil sige, om jeg havde haft dem for mig. Da jeg ikke har det, nedskriver jeg, hvad jeg tænkte, så bliver det hos os selv. Hvad mer om flytningen kan man forestille sig? Om ej andet – så at de flyttede ser sig omkring i de nye lokaler, mon de står dem an? Vi foreløbig kan kun tænke, men siden får vi nok besked. Vi må vente, men så en dag forhåbentlig hører vi godt nyt. Peder og Dorthea er flyttet i dag for trettende gang siden deres bryllup. Forbedret deres kår har de næppe – så lidt som jeg selv – vi står i stampe.

Menneskevenner har jeg så få af – egentlig slet ingen oprigtige. Har jeg nogle blandt mine selvvalgte fugle? Mon jeg ikke alligevel bedre kan tegne fugle og dyr end folk. God er jeg ikke til nogen af delene, men jeg gør mit bedste, og prøver stadig påny.

Nytårsaften 1938. Vi ønsker os selv et godt nytår.
Et godt nytår har nu afløst glædelig jul. Jeg har i eftermiddags ønsket andre et godt nytår, og andre har ønsket mig det samme. Ja, gid året må blive godt for os. Min Anna vil, at vi skal ligge i vore senge, når klokken er 12, og det nye år begynder. Jeg vil ønske for mig selv, at jeg vil komme til at ligge bedre i min seng nu nytårsnatten, end som jeg gjorde sidste nat, thi da fik jeg hen på natten sengen gjort våd under mig af eget vand og fik et frygteligt leje. Nu har jeg også længe gået med en forkølelse og i den sidste tid haft gennemgang. Gid det snart må rette sig, og det nye år se mig rask.

Ungdommen er ude at skyde nytåret ind. Man hører knald på knald heroppe i Munkenborg kvarteret. I selve Kolding by går det vist livligere til med knalden og opsendelse af raketter, tudser og andet fyrværkeri. Sådant morer jo ungdommen. Mange ældre sidder vel og drikker og skåler nytåret ind på vore be-
 værtningssteder eller derhjemme. Og halloj laves der jo nok i større og mindre grad. Anderledes her hos os. Vi sidder i vor enlighed - vi to. Og det gjorde vi også juleaften i år. Og vort traktement jule- og nytårsaften er ikke stort anderledes end til hverdags. Vi fik dog et par kopper chokolade i aften til mellem-
 madsbrødet. Sidst på eftermiddagen var jeg hos bageren for at hente en kage; de har jo lukket i morgen. Tænk - jeg hørte, at de skulle have gås i aften. Jeg kunne også lugte rødkålen. Det kunne have været rart at være med der. Eller som i gamle dage hjemme, da mor bagte dejlige æbleskiver til os. Det var noget, der smagte. Varme æbleskiver enten lige fra panden eller med sukker på til kaffen. Det var fin og lækker spise. Nu må vi nøjes med pebernødder af Dortheas samt lidt godter købt hos Fris - så vi har da lidt at gnaske i.

Nytårsdag og søndag tillige.

Jeg ku ikke dy mig, jeg måtte til at skrive, det første jeg kom op af sengen; men da var klokken også halvti. Jeg må først fortælle, at jeg ikke slap ud af det gamle år uden uheld. Jeg skulle ud i naturligt ærinde, før vi tæt ved midnat gik i seng. Det var mørkt, og så snublede jeg

og faldt ned på brostenene. Jeg slog højre side, ben og albue. Jeg er godt øm endnu og mente, at det var bedst at skrive, medens der endnu var lidt varme i fingrene fra sengen. Men den sengevarme var hurtigt væk. Anna har lavet kaffe til os og fyret op i kakkelovnen. Det kunne også behøves, for det har frosset hårdt i nat. Vi har både sne og slem frost, så det er ikke rart for fuglene. Det kniber også for mig at holde pennen, da fingrene har været så kolde.

Mine julebreve har båret mærker deraf. Og min næse med sine dryp kunne jeg heller ikke holde skrivningen fri for, idet jeg må bøje mig ud over papiret. Inden jeg ved af, drypper det fra næsen ned, hvor det ej må, og der bliver plet.

Hvid jul, hvidt nytår, har vi haft og har.

Ved blot at se ud af vinduet i dag, ser vi, alt skinner hvidt: Jord, himmel, træer, hustage og alt, hvad der står derude. Sne og rim dækker alle træer og buske. Det ser flot ud, men jeg magter ikke at male det. Føle lykke ved noget af det, som jeg har skrevet til jul, det synes jeg ikke, jeg kan. Jeg ville jo gøre mine julebreve ved delvis at skrive dem på rim, mere om jeg må sige, kunstfærdige, men efter min egen vurdering magtede jeg det ikke. De dårligste har jeg derfor slet ikke sendt - men kun almindeligt julebrev. Jeg har ikke kastet dem bort, men syet dem sammen i et hæfte, som kan ligge til minde om, hvad jeg formåede og ikke formåede i mit 77-tyvende år til jul 1938. Enten må jeg gøre det bedre i det nye år - eller helt lade være.

Vi håber held og lykke i det nye år.

Det er strengt for fuglene og markens dyr nu, der er snedække og koldt tillige. Det er godt, at der er nogle, der tænker på fuglene. I Kolding så jeg en mand strø korn ud på gaden langs med huset. Og her tæt ved har Otto Kristensen sat et kornneg op til hans husmur. Og Terkel Nielsen fodrer fuglene med brød, kogte kartofler og deslige. Til juleskrivning købte jeg 10 ark papir, men til nytår nøjedes jeg med 5 ark. Der må jo også spares på papirindkøb.

Held og lykke os.

Gud giv det gode må trives
i vor hjerteager og sind.
Lad endelig det våres og lives
i os, ved året går ind.

Giv grotid og giv grøde,
i hvad godt vi tog os for.
Vort liv må ej bli et øde,
der ej sætter frugtbart spor.

3. januar 1939.

Det er så den tredie i dag, og jeg kan hente min aldersrente. Uden den kunne vi vel knap nok få føden. Så jeg må være meget taknemmelig for denne støtte. Jeg har allerede givet over 10 kr. ud i dag. Til briketter alene 8 kr. og 40 øre. Vi fyrer med koks, som vi har fået gratis af kommunen, men der skal lægges briketter til for at få koksene til at brænde. Og så købte jeg papir og penne for 36 øre, hos bageren 1,14 kr. og slagteren for fars og en lille sort pølse 1,05 kr.

Jeg mødte en mand nede i byen – her oppe fra – han stoppede og gav mig hån-

den og ønskede godt nytår. Og så takkede han mig for det tilsendte julebrev til ham og hans kone, som de var blevet glade for. Også jeg blev glad – jeg har da lidt fornøjelse af min skrivning. De småting, jeg endnu ejer og har, må jeg passe på. Huset her er jo stadig en stor gæld. Jeg lever jo mest af kommunens penge. Til den 21. april er det tre år siden, vi kom her. De to første år gik jeg på dagleje og tjente da lidt. Men siden mit fald på landevejen ved Dons har jeg ikke magtet at arbejde hos folk og derfor intet tjent. Høsten herhjemme i haven hjælper jo lidt sammen med aldersrenten, så med sparsommelighed går det jo nok. En gang imellem har jeg ved arbejdet i haven fundet en mønt. Ved skuffen i gangene fandt jeg engang en 10 øre. Sidste sommer gav kun en enøre. Som en sjældenhed har jeg før i haven fundet en gammel kobbermønt, der var meget slidt. På den ene side stod der 1812 samt 1 skilling dansk. På den anden side under kongekrone F.R. og romertallet 6. Den mønt har altså været en af kong Frederik den Sjettes – den har jeg gemt sammen med den i sommer fundne 1 øre. De andre fundne småmønter er gået til papirindkøb, når jeg ikke havde andre penge. Jeg havde ellers tænkt, at de skulle bruges til køb af en lotteriseddel. Fundne penge skulle der jo være held ved – siges der.

6. januar 1939. Juletræsfest for vi gamle i Kolding.

Nu er Hellig-tre-kongers dag ovre, og julen er forbi, sagde pastor Poller i sin

Onsdag den 27 Juli

De er ikke meget Folkebladet havde at fortælle,
 om Historisk Samfunds Udflygt i Søndag. Hens-
 de gik desuden Gang til det skønne og friville Bjerre-
 Hoved, der ogsaa ejer mange og rige historiske Minder.
 Turen havde anden stor Tilslutning fra hele Amtet,
 og man startede ved Middagstid fra Vejle i en Borteg,
 der talte lige ved 30 fyldte Biler. Heldigt jeg
 ikke kom med, naar jeg kommer det, havde jeg ^{vidst}
 get mere nu om Turen.

Hefte »I vor danske sommer«, dateret juli 1938, slutter på bagsiden med dette notat om Historisk Samfunds udflygt. Mange steder skriver Niels Peter Hansen, at han ikke ejer kongens mønt og derfor er forhindret i at deltage i, hvad der tilbydes. Sådant er situationen sikkert også her, hvor han beklager ikke at have været med. Var jeg kommet det, havde jeg vidst mere nu om turen. Nu blev det til, hvad Folkebladet kunne berette.

festtale til de gamle i Industriforeningen i aften. Hans tale om julen var kort og god. Men noget nyt, som jeg ikke vidste, kunne pastoren ikke fremføre. Han sagde også, at folk op mod jul blev mere venlige og godgørende samt barnlige. Det var min egen far et slående bevis på. Jeg husker fra min barndoms jul, hvordan far kunne lege med os børn om pebernødder og være som barn påny.

Før jeg i morges stod op, lå jeg og tænkte på gamle dage. Når man sådan i ro ligger og tænker frem og tilbage, er der så meget, som falder én i tankerne. Først og fremmest vort gamle hjem derude på Alminde hede. Sidste sommer måtte vi jo sælge ejendommen til en os helt vildfremmed. Endnu har vi krav på én ting derude: asketræet, der står i hegnet, hvor før proberhuset⁷ har ligget. Det blev i sin tid bygget af Anders skrædder, der var min bedstefars forgænger. Træet er vokset op af den stub, der blev tilbage, da vi fældede træet for 30-35 år siden. Min søn Hans Kristian hjalp mig. Om tre dage er det 20 år siden, han døde af den spanske syge.

Da vi flyttede fra ejendommen, var der forskellige ting, som vi ikke fik med herud. Således en tørveform, der stod oppe på loftet. Ting, som vi kunne undvære, har vi siden solgt herude af mangel på penge. Bl.a. en sofa, nogle stole og et antik, rundt bord. Ved salg af bordet fulgte en gammel manglestok med, hvori der var skåret årstallet 1677. Da jeg i sommer sammen med mine døtresønner Holger og Niels Peder var inde på Kolding Slotsmuseum, opdagede jeg, at

vort gamle manglefjæl fra 1677 hang blandt de andre museumsgenstande - det var dejligt at se.

24. januar 1939.

Jeg sidder og ser i »Børnevennen«, som vor afdøde Hans i sin tid fik. Der er rigtig mange billeder af Poul Steffensen, hvor er de fine. Sådan skulle man lige kunne tegne. Han kan tegne alt: mennesker, dyr, bygninger, blomster, ja, alt fra naturlivet. Og i bladene er der mange småfortællinger, som jeg med glæde læser. Disse blade er et værdigt minde om vor hansemand, som havde ry for dygtighed.

Lørdag den 28. januar 1939.

I dag har jeg afleveret vore skatteskemaer. Det skal jo passes. Jeg har og omtrent givet vore sidste penge ud, så det vil blive strengt at komme igennem næste uge, inden jeg igen kan få aldersrente. Vi kommer af med mange penge til firmaet Bulldog for tøj. I går blev der herfra sendt en ny liste efter tøj, og det er kun få dage siden, vi fik den anden pakke tøj i vinter. Jeg må jo betale af min aldersrente. Vi bruger det jo ikke selv altsammen, men en del går herfra til Signe og hendes børn på Falster og noget til Dorthea og hendes børn i Starup.

Jeg har i vinter været hjemsoget af dårligdom, mere end jeg plejer. En langvarig forkølelse, gennemgang, der nu er gået over i forstoppelse. Dertil krampe om natten i fødder og ben. Og nu sidst har jeg haft ondt i mit højre øre. Den hårde vinter er alt for lang, og somren alt

for kort, synes jeg. Skrøbelighederne tårner sig op, som om det gik mod mit livs ende.

Kærestehistorier fra gamle almanakker.

Det blev min lørdag aftens oplæsning for mine tilhørere: Anna og Terkel Nielsen. Nå, det er jo også for mig en taknemlig bestilling. Det er, når Terkel Nielsen kommer, at oplæsningen bliver mest påskønnet og forlangt – også af Anna. Og så får vi ekstra kaffe ud på aftenen.

I vor nordiske sommertid.

Jeg sir,
lad det være småt –
jeg slår dog til lyd,
for blomster gir pryde
selv i fattiges stuer.

Søndag den 23. juli 1939.

Fra Dons gik jeg med hulvejen ned mod søerne og lod blikket følge det blanke vand – det var et skønt syn. Videre forbi Volsmans skovpavillon, der er ret ny. Hvad benytter man et sådant lystbo til? Enten af fredselkende landliggere eller bonden selv som »Eventyr slot«. Min gang ad vejen ned til søterrænet hører jo mest fortiden til, og det har jeg jo skrevet om flere gange. Granduften pirrede mig i næsen under min ensomme gang over Sandager Uhts marker. Da jeg kommer forbi hans gård tæt ved landevejen, ser jeg foran mig den gamle gartner Jens Kristensen komme nordfra. Han var også ude på en gåtur. Som jeg gik, fik jeg en ubetvingelig lyst til at vige af fra landevejen og komme over på Almind Hede for at se, hvordan det nu stod sig på vort gamle hjem. Da jeg nåede vor gamle vej,

så jeg straks de høje pæle med tråde på. På højre side én tråd – vel til telefon. På venstre side var der fire tråde. Alle trådene førte til Marinus Jensens gård. Nu er han altså blevet så moderne, at alt også hos ham skal gå med elektricitet. Jensen havde også avl af markgræsfrø. Hvidtede vægge og mure overalt, hvor der før var røde og gule. Ejendommen ser nu ud som en gammel vestjysk hedegård. En ting gav mig noget at tænke over. Det var vejen fra Jensens og op til Olsens. Den var blevet dobbelt så bred som før, jævnet og gjort pæn i stand. Jeg nåede op til landevejen Vejle-Kolding, og så gik det hjemad mod Munkenborg. Mange forskellige biveje havde jeg gået på og tillige haft tre landevejsstræk, så det blev en lang tur. Trods megen ømhed i fødderne, havde jeg haft en god tur.

Søndag, mandag og tirsdag den 23., 24. og 25. juli har vejret været godt og tørt oven på den megen regn, vi før fik.

Fra min tur til Vester Nebel i søndags kan jeg tilføje: Statshusmandsbrugene blev udstykket fra Elkjærholm⁸ i 1921. Fra landevejen kunne jeg se, at deres jord var i en vældig god drift. Kornet stod meget fint, og deres roemarkers var meget rene. Roerne stod så tæt som hår i en børste. Jo, statshusmændene derude viser sig som foregangsmænd ved deres mønsterværdige brug. Noget af den gammelbrugte drift ser man endnu i Olsens marker. Her ligger et stykke jord brak hvert år. Derefter rug eller hvede, og året efter roer.

Men nu jeg, der er færdig med land-

bruget, hvad interesse har jeg af at om-tale dette? Jo, jeg siger ikke, som smeden sagde: Dær er jo ett møj ve aa si o anneres herlighed. Kan man ikke glæde sig ved at se andres mønsterbrug - andres herlighed - så er vi fattige på glæde.

Da jeg forleden gik nede i indhegnin-gen og nedhuggede tidsler, kom der en stork og satte sig i min nærhed for at søge føde. Det er den første siddende stork, jeg har set i sommer. Også viber fornøjede mig med deres flyveopvisninger og vivit-vivit - det var som at møde gamle kendinge.

Mandag den 31. juli 1939.

Ja, så er vi også nået til denne sommer-måneds slutning. Det nytter jo ikke at klage over, at tiden går. Tiden går jo sin gang uagtet. Denne julis sidste uge har været solgylden og varm. Regntiden forud var god for marker og haver. Men nu høsttiden nærmer sig, skulle bøn-derne helst have tørvejr.

Juli har jo givet ferie for håndværkere, tjenestefolk, skolebørn og andre. Men nu må man igen i gang med arbejdet. I sidste uge har vi haft en del fremmede - og jeg mine gåture.

Søndag den ottende december 1940.

I dag er det min søster Kjerstines fødselsdag. Det siger hendes skudsmålsbog med Alminde, Viuf pastorats segl. Jeg kan ikke vide, om de hos Anna i Skærbæk husker den af Kjerstine selv hemmeligholdte dag, ligesom hun også hemmeligholdt, at hun efterlod sig penge. Disses deling mellem os to brødre, Jo-

hannes og mig, er bleven en tvistens frugt.

Er det forkert - eller ikke - at citere Aakjærs tvende vers om Johannes?

Det mindste tryk på et råddent æg og skallen går i stykker.

Da sprøjter det op i ens syn og skæg og lugter som alle ulykker.

Jeg trykked engang på en sådan fyr - på hvem? Det spørgsmål kan spares, min dristighed faldt mig forøvrigt dyr, thi lugten - Gud Fader bevares.

Nu er det allerede nær aften, og solen går ned i aftenrøde. Det bebuder godt vejr i morgen, og det vil jeg gerne have, for da skal jeg have brændselstræ kørt hjem.

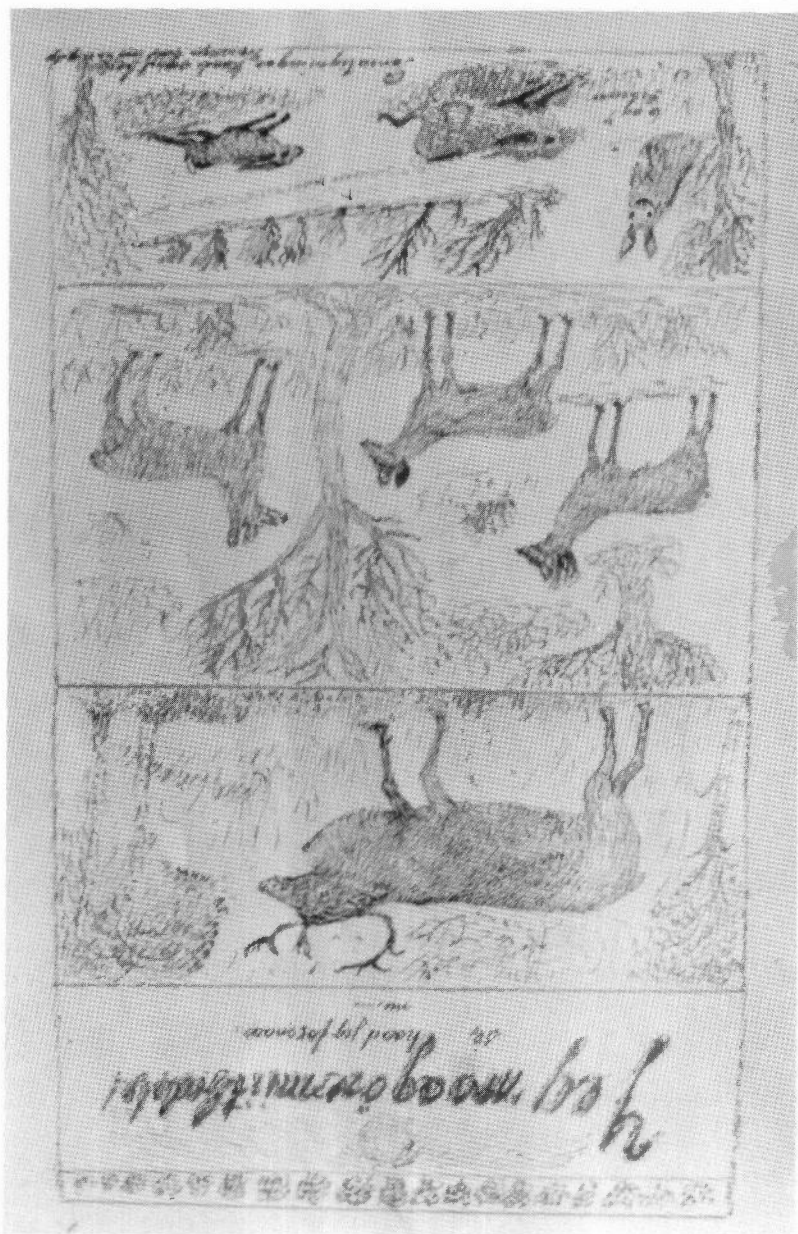
Tirsdag den 10. december 1940.

I går var jeg så på Overmarksgård efter dejlig tørt bøgetræ. Jeg fik tre sækfulde og måtte derfor køre tre gange med hjulbøren. Jeg vil tro, at en sækfuld vejede mindst 100 pund. Træet kostede fire kr. pr. sæk. En del af træet har jeg allerede kløvet nu til morges, så vi kan få grønkål kogt til middagsmad. Inden vi fik onden (middagsmad), var jeg på grønttorvet og købte to pund madæbler og tre pund spiseæbler for 1,25 kr. Anna roste dem - de var både gode og billige. Dyrere blev en fin kage til 2,78 kr. Sammen med Nielsen smagte vi den til vor eftermiddagskaffe. I dag fik vi 2 sække briketter fra kommunen - det varmer jo på to måder.

Søndag den 15. december 1940.

Jeg har i dag været på tur ved Dyrhave-

Februar 1938. En helsteds illustration med overskriften »Jeg må gøre mit bedste – se, hvad jeg formår«. Man aner, at N. P. Hanssen ikke har været helt udfredet med sit resultat. Alligevel tilføjer han nederst til højre: Færdtegnningen kunne være bedre. Tegningen bedst ved dagslys.

gård for at se, om den snak har noget på sig, at tyskerne bygger barakker der. Jo, det var rigtigt, der var gang i arbejdet forskellige steder, selv om det var søndag. Der arbejdede både jord- og træarbejdere. Jordarbejderne hakkede på bestemte steder den frosne jord løs, hvor træværket skulle stilles op. Jeg så også en tysk soldat komme med en vel nok dansk pige under armen. Hvor de skulle hen, er ikke godt at vide. En jæger med bøsse gik på pløjemarken – vel for at se om han kunne få en julehare.

15. juni – Valdemarsdag og Genforeningsdag. Jeg har i dag været til fest i Nikolaj kirke til minde om, at kong Valdemar af Danmark sejrede over de hedenske estere, og at Sønderjylland kom tilbage til Danmark efter den første verdenskrig. Det var pastor Tobiassen, som prædikede, og han talte kønt om vor gode konge og ønskede, at han måtte leve længe. Der var mange i kirken og blandt dem både drenge- og pigespejdere, der paraderede med faner. På en af fanerne havde spejderen med blomster prydet toppen. Overalt i by og på land vajede dannebrog – det var et smukt syn.

21. juni.

Nu har vi årets længste dag, og vi har fået en hel del regn, men i eftermiddag har det været tørt og godt vejr. I formiddag hørte jeg dog gøgen kukke.

24. juni 1943.

I dag har vi St. Hansdag, så vi er allerede langt fremme på sommeren. Den

første og bedste tid er alt forbi. I aftes var der St. Hansmøde i Stejlbjerganlægget. Provst Roesen skulle tale, og K.F.U.M. spejderne skulle spille. Missionær Janus Rasmussen skulle slutte mødet. Jeg ville gerne have været med. Men Anna sagde, det ikke var noget for mig. Jeg havde ellers glædet mig til at være med og ville ved samme lejlighed hen og blive barberet, hvad jeg just trængte til. Men jeg kom ikke til nogen fest, da Anna ikke ville tillade, at jeg gik. Jeg måtte da i stedet hele eftermiddagen hygge kartofler ude i haven. Ligeledes gik det sidste søndag, da der var stort sangstævne og taler på Kolding slotsgård. Det bedste af sommeren er nok alt forbi med gøgekuk og blomsterduft med mere.

Efterskrift.

Hvor er det karakteristisk, at Niels Peter Hansen slutter sidste hæfte med at tænke på fugl og blomst.

Han døde den 12. oktober 1943, 81 år gammel.

Omkring 14 dage før han døde, besøgte jeg ham i Kolding. Han var da så forkalket, at man ikke kunne føre en samtale med ham. Anna ville gerne, om jeg ville hente deres aldersrente, og hun mente godt, at hendes far kunne gå med, men hun var klar over, at han ikke selv kunne finde tilbage. Vi fuldendte turen og kom godt tilbage, men han mælede ikke et ord og gik som en robot ved siden af mig.

Efter hans begravelse fik jeg et pænt brev fra hans datter Signe, der bl.a. skriver: Kære Leo Novrup. Vi siger Dem

hjertelig tak for Deres gode, venlige brev og for den smukke krans. Far fik en pæn begravelse, og pastor Koefoed, Alminde, talte så kønt over ham. Han begyndte sin tale således: I Almindbogen står der til indledning et vers, som lyder således:

Vort sogn af bakker er tunget mod vest
og ligeledes mod nord,
mod sønder er det med sletter bedst,
men mod øst er dets fede jord.

Og præsten fortsatte: Dette vers har Niels Peter Hansen skrevet, og det tolker i al sin jævnhed vort sogns beskaffenhed. Videre i talen sagde præsten, at far var en ejendommelig og smuk mand, sand og ægte i al sin færd. Brav og flittig – som ville og satte en ære i at betale enhver sit – og som gerne ville give af det, han havde. Kære lærer Novrup, De skriver, at De ikke troede, at far kunne gennemføre den tur til byen – men det gik jo. Og det blev fars sidste spadseretur. Min søster Anna er så uendelig bedrøvet. Hendes sorg er så knugende, at hun næsten ikke har spist eller sovet siden fars død.

De skriver, at De gerne vil have nogle af fars optegnelser og tegninger, da De har tænkt at ville skrive noget om far. Det vil vi gerne sende og er glade for at få et sådant minde om far.

Noter:

1. *Leo Novrup, se Årbog 1986, s. 110.*
2. *Gårdejer Rasmus Christensen, Viuf. Død 15. januar 1938, 66 år gammel. Formand for Viuf sogneråd i mere end 25 år. Forfatter til forskellige historiske min-*

der fra sin hjemegn, bl.a. om dragon Niels Kjeldsens kamp. Han stod Vejle Amts historiske Samfund nær og var mangeårig revisor samt forfatter til flere artikler i årbogen.

3. *Knud Hansen, byrådsmedlem for socialdemokratiet i Kolding fra 1906, folketingsmand fra 1920. Borgmester i Kolding 1937-43. I denne periode byggedes de første aldersrenteboliger, bl.a. på Ndr. Ringvej.*
4. *I. O. Brandorff, kæmner i Kolding og i flere perioder medlem af Kolding byråd. Indsamler af historisk viden om Koldingegnen og forfatter til flere lokalhistoriske bøger. Medstifter af Det historisk-antikvariske Selskab for Kolding og Omegn, det senere Koldinghusmuseum, 1890. Som påskønnelse for det liuslange arbejde med Koldings historie blev han i 1923 udnævnt som første og hidtil eneste æresborger i Kolding.*
5. *C. W. Noack, biskop i Haderslev stift fra 1937.*
6. *Løjtnant Ludvig Castenskiold, betegnet som »Helten fra Kolding«, foretog den 23. april 1849 et modigt fremstød i spidsen for et jægerkorps og en halv eskadron husarer mod en forsømsning af fremmede tropper i Koldings østre udkant. Skansen rømmedes senere, og Kolding generobredes. Et maleri på Kolding rådhus af Otto Bache viser husarangrebet. Se endvidere Koldingbogen 1985, »Heltene fra Kolding« af Thorkild Hamming.*
7. *Proberhuset. Ifølge Niels Peter Hansens optegnelser om sin slægt er den lille hedeled (nuværende matr. nr. 42 af Almind) kort før 1800 taget i brug af den første udflytter på Almind Hede, Anders Skrædder. At bebo og dyrke stedet blev gjort på prøve, hvorfor huset, der opførtes, blev kaldt proberhuset. N. P. Hansen beretter om sin farfar og farmor, at de som unge nygifte overtager ejendommen i forfalden stand efter Anders. De nygifte måtte opleve, at proberhuset knagede og gængede under stormvejr så voldsomt, at bohavet blev flyttet ud ved disse lejligheder.*
8. *Elkjærholm (tidl. Vester Nebel mølle). Opr. 23 tdr. hartkorn. Afstået 1921 til Vejle Amts Udstykningsforening, som udparcellerede 22 statshusmandssteder. Se mere lystgård.*

Litteratur:

- Poul Lindholm: Almind Sogn i Brusik Herred, 1927.
Kolding i det 20. århundrede, bind 1-3, 1978-82.

Tamdrup Bisgård – en biskoppelig hovedgård?

Af Jens Laursen¹⁾

Tamdrup Bisgård. Foto: Niels Elswing, Nationalmuseet.

I det år den 1. juli på Tamdrup, århusbispens hovedgård, hængte biskop Tyge

den 2. sit segl under et brev, der bekræftede følgende fra det lige afsluttede kon-

cil i Vejle, hvor ærkebiskop Trued af Lund træffer foranstaltning til fuldbyrdelse af en dom i en strid mellem biskop Tyge af Ribe og ridder Jens Urne om en gård i Hærægsogh:²

»Trued, af Guds nåde ærkebiskop i Lund, Sveriges primas, til alle, der ser dette brev, hilsen med Gud.

Vi (ærkebiskoppen, red.) har afsagt en endelig dom om en gård i Hærægsogh med hele dens tilliggende, om hvilken der længe herskede strid mellem vor ærværdige broder herr. Tyge, biskop af Ribe, som den ene part og ridder Jens Urne som den anden, til gunst for vor broder, der skal eje den fredeligt til evig tid. Vor ærværdige broder, bispnen af Aarhus er blevet indsat som hans eksekutor for at indføre ham i den legemlige besiddelse af samme gård og værne ham i denne stilling, idet han med vor myndighed får dem, der vil rette indsigelse eller krav mod den nævnte herr. biskop i Ribe, til ganske at falde til føje ved vor dom, og idet han iværksætter dommen og sørger for, at den overholdes med tilbørlig fasthed, hvilket vi gør vitterligt for alle og enhver tilstedeværende. Givet i Vejle i det Herrens år 1279 på provinskonciliet i nærværelse og påhør af vore ærværdige brødre og herrer bispnen i Slesvig, i Aarhus og i Roskilde og mange andre gejstlige og verdslige af Rigets bedste mænd.«

En dom med ganske interessante indfaldsvinkler og krøller omkring de forskellige personer, der her optræder i deres tildelte roller og situationer.

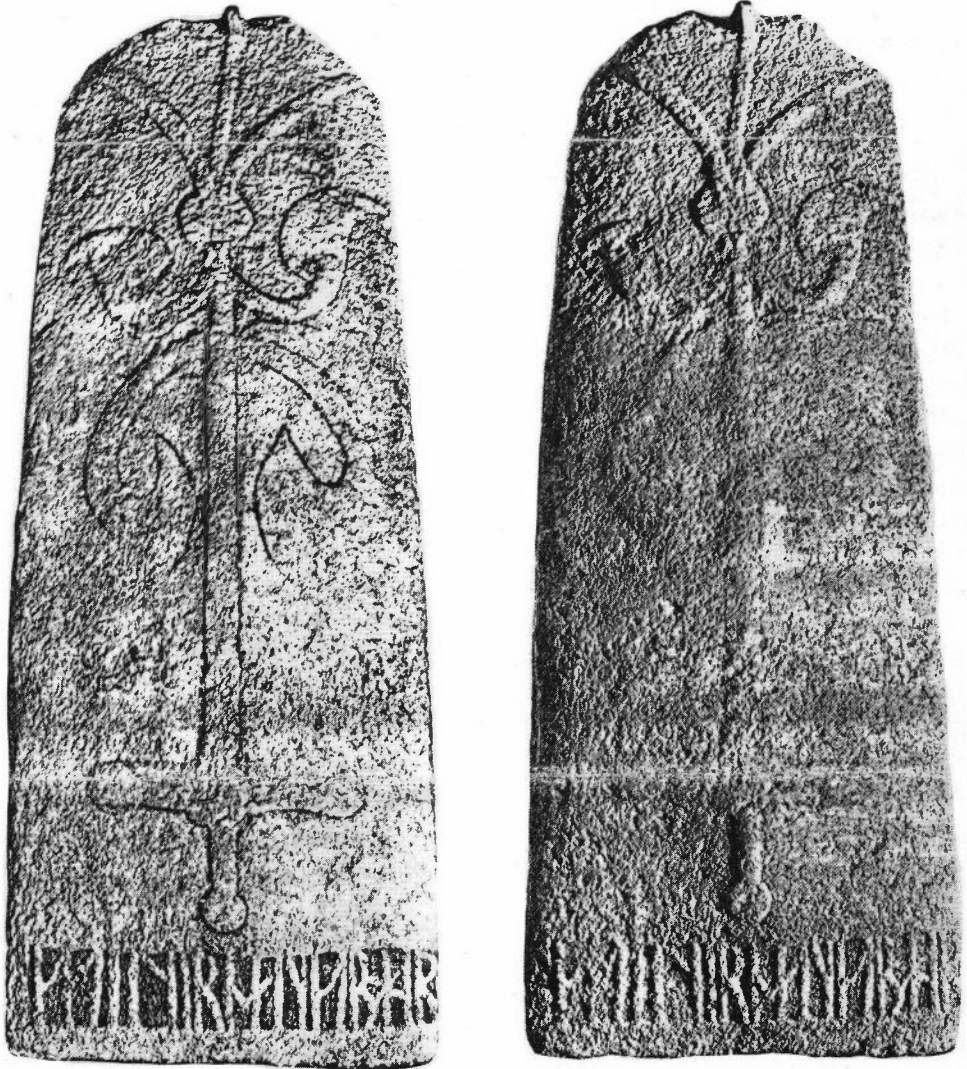
Herom handler det følgende.

Ærkebiskop Trued Torstenson fulgte næst efter den fra historien mere kendte Jakob Erlandsen. Trueds tid som ærkebiskop faldt fra 1276 til 1280. Han var pavelig udnævnt; det kostede Trued 2000 floriner som modydelse. Det specielle er, at han tillige skriver sig som Sveriges »Primas«, en ærestitel for en slags pavelig, lokal vikar, der står over de lokale svenske bisper, der tillige er underlagt deres egen ærkebiskop – en ordning, der medførte bitre kompetencestridigheder.

Nok var kirkekampen på den tid midlertidigt stilnet af, en kamp bl.a. også, om domsmagten skulle være under kongen eller kirken. I Jylland var reglen den, at ærkebiskoppen kun havde domsmagt overfor de lokale bispers personlige tvistigheder; men her optræder Trued på den delvis verdslige front – han, som blev henregnet til de kongetro.

Vi ser altså en dansk ærkebiskop, der tillige er svensk primas, blande sig ind i den verdslige magtsfære.

Den ene part i sagen er bisp Tyge i Ribe; han havde da siddet i stolen i 5 år, tid nok til at møde den derværende stridbare Urne-familie ved Jens Urne om en gård i et nu ukendt sogn. Urnefamilien stammede fra egnen omkring Bjolderup og det kendte tingsted Urnehoved. Jens, eller Johannes – det bliver det samme – var berygtet for sine retstrætter³. Stamfaderen Kjeld Urne kendes fra den middelalderlige runesten »Bjolderupstenen«⁴. »Kjeld Urne ligger her«, forkyndes dér. Jens Urne har tilsyneladende ikke været sagesløs; hvis biskop Tyge har

Bjolderupstenen, hhv. uoptrukket og optrukket.

krævet sin ret over for den domfældte, da forstår man, at sagen kan have hørt under ærkebiskoppens jurisdiktion, uden at han derved krænkede kongemagten.

I sagen er biskoppen over Aarhus, Tyge d. 2., udnævnt til eksekutor, den, der skal varetage dommens rette konsekvens. Denne bisp Tyge er ligesom ærke-

biskoppen tiltrådt sit embede i 1276, udnævnt af paven og kongetro; han er også en magtfuld herre.

Efter sin deltagelse i Vejlekonciliet drager han tilsyneladende til sin hovedgård Tomætorp eller Tamdrup kaldet i dag. Her underskriver han dommen til videreforsendelse fra et af sine administrative centre til forskel fra residensbyen.

Nu kan det diskuteres, om bispens bolig lå ved kirken, i landsbyen eller, som beskrevet, på hovedgården.

En eventuel bolig ved kirken måtte da snarest ligge vest for kirken og op til denne. Da dette område er udlagt til kirkegård, er arkæologiske undersøgelser udelukket.

Tamdrup landsby i sin ældste form har man et indtryk af i dag. Landsbyen bestod oprindeligt af en enkelt storgård – senere med nogle bols tilliggende. Storgården fra den sene vikingetid midt i 1000-tallet kender man lidt til; et stort hus blev afdækket i 1980'erne vest for kirken, en stormandsgård, der er samtidig med kirken⁵. Her er endnu ikke fundet en senere bispebolig, tidsrammen passer ikke.

Tilbage står da den nuværende gårds beliggenhed. Denne gård omtales første gang i slutningen af 1400-tallet og da som en fæstegård; således fortsætter den i omkring 200 år, inden den går over i et selveje. I de år kendes fæstere af adelig herkomst – lavadelig – ved slægterne Juel og Grøn. Som fæstere kan de ikke have givet gården hovedgårdsstatus.

Hovedgården kendetegnes ved at være

det administrative center for ejeren, og her kan kun kirken komme i betragtning. Siden nævnes gården som hovedgård midt i 1500-tallet med Anders Grøn som fæster⁶.

Igennem studier af Århusgårds- og Åkjærs Jordebog af 1544 kommer forfatteren⁷ til den konklusion i en fodnote, at et herværende kirkelen med sæde på Tamdrup Bisgård har dækket herrederne fra Mossø til Vejle Fjord, altså som et administrativt center oprettet af bispestolen i Århus. Således er det den eneste mulighed for stedet som hovedgård.

Nu begynder sagen at blive mere nærværende, specielt for den, hvis træsko står på pladsen. En undersøgelse af gårdens undergrund fremviser adskillige munkesten, som man ikke fandt på gården i 1717 ifølge en detaljeret bygningsbeskrivelse fra det år – sten, der lå dybere og under brolægningen fra 1717 – fra et ukendt, gammelt stenhus, måske. Men havde bispen da et stenhus som bolig? I 1298 bekræfter kong Erik, at biskop Jens af Aarhus skøder sit stenhus syd for den hellige Sct. Klemens med indbo til kannikerne samme sted⁸.

Om den biskoppelige forgænger har boet i et stenhus her på stedet, ligger inden for mulighederens grænse – kun arkæologiske undersøgelser kan afdække det.

Den citerede dom har således givet anledning til historiske overvejelser i en helt anden retning, end Trued Torstenson havde forestillet sig hin 8. dagen før Sct. Hans i 1279, da han fældede sin dom.

Noter:

1. *Jens Laurzen, f. 1921. Landmand, medstifter af Tåmdrup-Selskabet.*
2. *Danmarks Riges Breve, nr. 375 og 376.*
3. *Salmonsens Konversationsleksikon.*
4. *Moltke og Jacobsen: »Danmarks Runesten«.*
5. *Udgravning ved Steen Hvass, 1983.*
6. *Gunnar Olsen: »Hovedgård og Bondegård. Studier over stordriftens udvikling«.*
7. *Århusgård og Åkjær Lens Jordebog, 1544, v/ Poul Rasmussen.*
8. *Danmarks Riges Breve, nr. 281.*

Alment: Vilh. Grønbeck: »Religionsskiftet i Norden«.

Hvordan Horsens fik sit første vandværk

Af Bent Rosendahl¹⁾

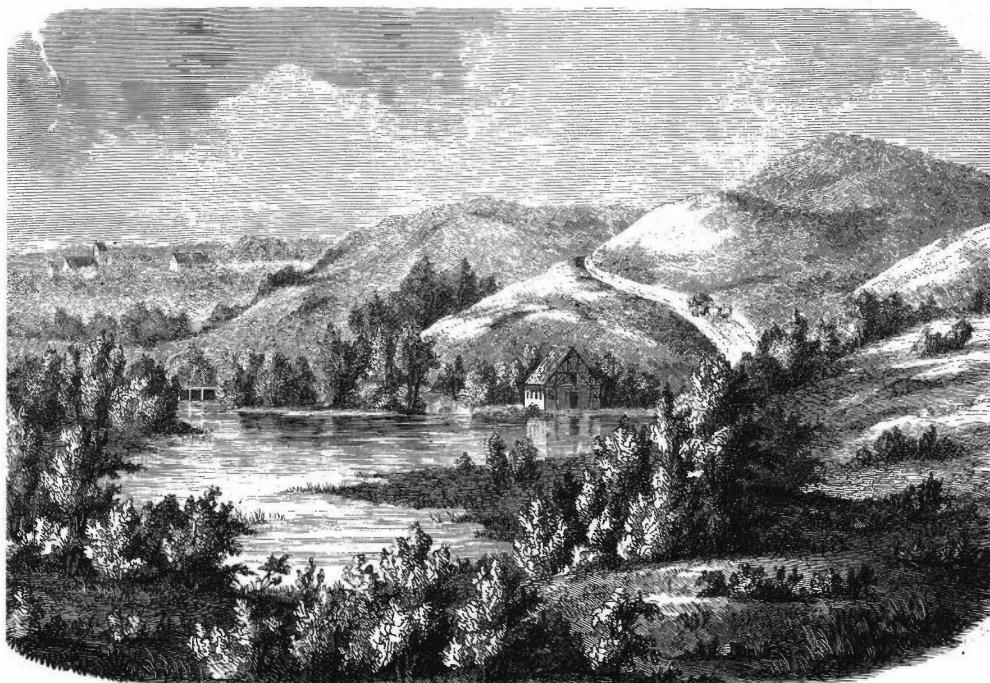
Horsens har altid været velforsynet med drikkevand. Undersøgelser gennem tiderne har således afsløret mange kilder med rindende vand. F.eks. ved foden af Borgmesterbakken ved Kildegade, som netop er opkaldt efter kilden. Videre ved det gamle åløb (nuværende Åboulevar-den) samt ved Hestedammen, den nuværende Hestedamsgade.

Byen var for 150 år siden en lille provinsby omkring hovedstrøget Søndergade, og de dengang kendte og benyttede vandkilder dækkede udmærket behovet, omend under så primitive tilførselsforhold, som vi i dag slet ikke fatter og i givet fald slet ikke ville kunne acceptere.

Den voksende handels- og industriby, som Horsens fra omkring midten af forrige århundrede begyndte at udvikle sig til, måtte naturligvis også afføde tanker omkring forbedringer af vandforsynin-gen i byen.

Selv om der altså var kilder og damme i selve Horsens by, koncentrerede opmærksomheden sig imidlertid mere og

mere omkring et bestemt område i oplandet, nemlig Mølledammen i Egebjerg, den nuværende Egebjerg sø. Undersøgelser der havde vist, at der fandtes adskillige vandkilder med det fineste og reneste vand i de smukt kuperede områder af bakker omkring søen. Dertil kom, at området ikke var ukendt i Horsens, idet f.eks. 2 borgmestre gennem tiderne havde ejet den store Egebjerggård, i hvis besiddelse netop Mølledammen var². Oprindeligt hørte hele området nord for Horsens, altså det nuværende Hansted og Egebjerg, under Boller Slot på sydsiden af Horsens fjord, og som ejedes af lensmand Holger Rosenkrands. Dette er helt tilbage til år 1565. En række ejerskifter i førømtalte område ved Hansted og Egebjerg har så fundet sted gennem årene frem til i dag. En lang årrække var hele området under den store Hanstedgård og Hansted Hospital. Beretningerne fra denne tid er imidlertid et kapitel så stort i sig selv, at det kunne danne grundlag for en hel artikel for sig. Men op gennem tiden er området så yderli-

Egebjerg Mølle og mølledam o. 1850. Vejen op over bakken er vejen fra møllen til Egebjerg. Til venstre ses sluserne og Hasted Kirke.

gere udstykket. I Egebjerg således med tre store gårde, hvoraf den ene, Egebjerggård, som tilliggende havde skoven omkring og selve Mølledammen.

Mølledammen fik sit vand fra Tolstrup å, der igen har sit udspring få kilometer nordvest for Gedved, og dens navn - nu altså Vandværkssøen - har sin naturlige oprindelse deri, at der ikke lå én, men hele to møller ved søens sydlige bred. Denne var stammet op, fordi der her var et fald på syv meter, hvilket fald kloge og forudseende mennesker allerede i 1500-tallet havde fundet ud af kunne udnyttes og dermed være til gavn på forskellige områder. Således blev den

første mølle, den vestlige lige ved foden af den stejle bakke op til Egebjerg, bygget som kornmølle i 1565 og først nedrevet i slutningen af 1700-tallet. Her kom egnens bønder kørende til med deres korn, som blev kværnet til mel. Men ved siden af denne kornmølle byggedes en såkaldt stampemølle, dvs. en gammel type vandmølle, hvis hjul drev tykke bjælker (stamper) op og ned. Den slags møller brugtes dengang bl.a. til valkning af tøj.

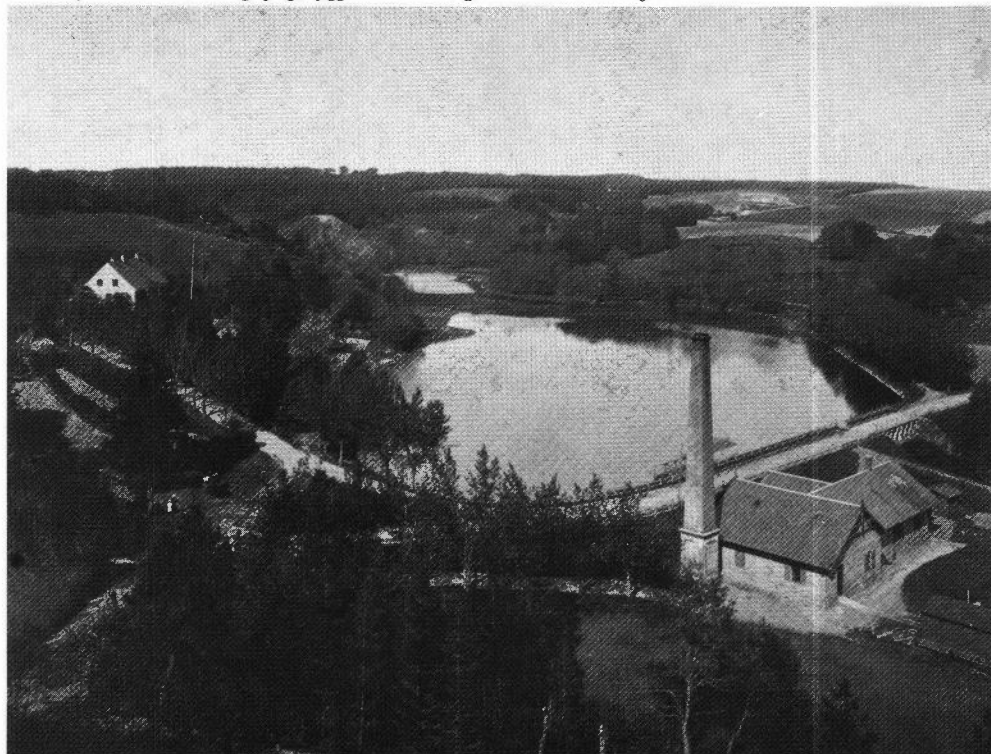
I dette vandrige område var det, at Horsens i det forrige århundrede med den voksende industrialisering og udvikling som handelsby så en mulighed

for at skaffe sine indbyggere det nødvendige vand. I 1875 købte så Horsens kommune for 18.000 rigsdaler Egebjerg Mølle af ejeren, kammerråd Jens Heegaard Møller. På den ene side var Horsens kommune interesseret i at købe området og møllen af hensyn til byens vandforsyning. På den anden side var kammerråd Jens Heegaard Møller ikke uinteressert i at sælge. For kort forinden var selve møllen nemlig nedbrændt, og dengang var der ikke noget, der hed brandforsikring for en gammel, nedbrændt vandmølle, og selve salget ind-

bragte Jens Heegaard Møller ikke alene så mange penge, at han var i stand til at købe to andre gårde ved siden af sin egen, Egebjerggård, men samtidig – omend på et andet plan – at han kom til at erhverve sig titlerne »Kammerråd« og senere »Justitsråd«.

Så tog altså Horsens kommune fat på arbejdet med at få etableret byens første vandværk. Først blev Møllegården brudt ned, og dæmningen blev forhøjet, så vandstanden i søen blev højere. Der blev derpå bygget nye sluser. En 8-portet til afledning af vand til Lille Hansted å syd

Horsens første vandværk i Egebjerg, bygget i 1876. De gamle sluser ses til højre i billedet.

for vandværket, og en 4-portet til turbinestrømmen. Turbinestrømmen leverede kraft til vandværket. Vandet fra de 4 porte samledes i et tykt rør, hvorfra det drev møllevingerne rundt og derved skabte kraft til pumpen, der drev vandet op i den nævnte store vandbeholder oppe på bakken. Der blev gravet vandledninger ned fra bakkerne nordøst for vandværket, hvor samlebrøndene befandt sig. Fra selve værket blev vandet gennem et syv kilometer langt stålrør ført ind til Horsens. Overskydende vandbeholdninger, som det kunne være nødvendigt at have i krisetilfælde, blev fra vandværket pumpet op i en stor beholder oppe ved bakken mod Egebjerg by. Her blev vandværksbestyrerens nye bolig bygget, dengang 8-timers arbejdsugen blev indført³. Samtidig hermed blev den tidligere bestyrerbolig ved søen udvidet og omdannet til at kunne rumme tre lejligheder til vandværksfunktionærerne. Den omtalte beholder på bakken var støbt som et kæmpecementrør og er i dag garage for ejeren.

Det var den 17. juli 1874, at selve beslutningen om købet af området ved den gamle, nedbrændte vandmølle blev taget i Horsens byråd, og det blev samtidig vedtaget at overdrage arbejdet i totalentreprise til civilingeniørerne English og Hansen, som i øvrigt havde forestået alle de foregående undersøgelser op til selve handelen. Hele anlægssummen androg kr. 400.000,00, som Horsens måtte låne sig til. Men byens borgere, industrien og handelen glædede sig over det færdige resultat, og man hyldede byens driftige

og initiativrige borgmester, kammerherre Jessen, hvem Jessensgade i øvrigt er opkaldt og navngivet efter.

Glæden over at have fået det nye, sunde og gode drikkevand gav sig samtidig udtryk på den måde, at der ved privat indsamling og et kommunalt tilskud blev opført et smukt springvand foran banegården, som dengang lå for enden af den nuværende Jessensgade, altså Vitus Beeringsplads. Dette springvand eksisterede i hvert fald, til banegården blev flyttet til sin nuværende plads i 1929. Men det har ikke været muligt, trods forskellige henvendelser, at få oplyst, hvornår det blev revet ned, og hvor evt. rester af dette springvand i dag befinder sig. Mundtlig overlevering siger: Solgt til skrothandler og smeltet om.

Horsens voksede imidlertid med industrialiseringen fortsat, og i 1890 blev det nødvendigt at anlægge en ny ni tommer ledning fra vandværksbeholderen i Egebjerg og ind til byen. Dette krævede ekstra turbinekraft, og medens man i 1876 kunne klare sig med 14 hestes vandturbiner, måtte der allerede i 1899 en ny, nu 32 hestes, turbine til at trække hele værket og dermed sikre Horsens vandforsyning. Betydningen af ordene »14 hestes, hhv. 32 hestes vandturbine« ligger i udviklingen af kraften fra det vandrør, som samlede vandfaldet fra de fire porte i dæmningen. Dette vandrør blev altså gjort større, hvorved hestekræfterne udvikledes fra 14 til 32 for at kunne skaffe mere vand til Horsens. I sig selv lå Egebjerg jo højere end Horsens, hvorfor vandet fra beholderen på toppen af bak-

Springvandet foran den gamle banegård i Horsens.

ken i sig selv kunne falde fra Egebjerg og ind til Horsens. Det var altså hastigheden og mængden, som ved hestekraftudvidelse forøgedes.

Da man naturligvis var helt afhængig af vandtilførslen og kunne frygte brud på ledningerne, blev der omkring 1889 bygget en vandbeholder på Blæsbjerg bakke, og i 1914 kom så – dengang byens vartegn – vandtårnet på toppen af Caroline Amalielund.

Hvor hurtigt og stærkt vandforbruget i Horsens steg allerede dengang i forrige århundrede kan ses af, at da den nye vandtilførsel åbnede i 1876 havde Horsens 11.500 indbyggere, som forbrugte 260.000 kubikmeter vand årligt. I 1914

var indbyggertallet omkring 20.000 og vandforbruget steget til 1.200.000 kubikmeter. Det gik stærkt. Elektriciteten som drivkraft begyndte jo omkring århundredskiftet at vinde indpas, og i 1910 blev der i Horsens ført en højspændingsledning fra selve byen og ud til vandværket i Egebjerg for ikke at risikere svigt i tilførslen af vand til byen.

Den rivende udvikling i Horsens med den voksende industri og handel fortsatte, og med blikket rettet på den nødvendige vandforsyning så Horsens byråd ganske klart, at Egebjerg vandværk i sin daværende driftsform ikke fortsat kunne tilføre byen det nødvendige vand. Derfor besluttedes det at bygge et hjæl-

pevandværk inde i selve Horsens by ved hjælp af de kilder, som i forvejen flød i byområdet. Opmærksomheden rettedes nu mod det sted, hvor Hansted å løber ud i Nørrestrand, altså ved Hanstedholm. Ved nye borerer dér fandt man ikke færre end otte vandkilder, og resultatet blev bygningen af Priorsløkkeværket i 1955. Men det var fortsat ikke tilstrækkeligt, så i 1971 kom da det helt store gennembrud og foreløbige punktum for den maximale udnyttelse af de underjordiske vandkilder til befolkningen i Horsens. Dels opførte man det store vandtårn ved omfartsvejen i Torsvang, dels byggede man det mest moderne og teknisk nyudviklede vandværk på Højballegård i Egebjerg.

Samtidig med bygningen af dette sidste standsede byens første vandværk, altså vandværket ved dæmningen omkring den gamle mølledam i Egebjerg. Det var blevet for gammelt og utidssvarende og utilstrækkeligt. Bl.a. fordrede det en vandværksbestyrer og et treholdskift af vandværksarbejdere (på grund af otte timers arbejdsdag). Heroverfor stod

nu det nye tekniske vidunder, Højballegårdværket, som i virkeligheden kun fordrer én mand til at kontrollere hele det tekniske apparaturs rette virke.

Få år efter blev det gamle vandværk jævnet med jorden, og kun betonfundamentet, gennem hvilket græsset nu gror op, vidner om oprindelsen og historien. Eventyret om vand til og i Horsens er naturligvis ikke afsluttet med, at ringen på en måde er sluttet i Egebjerg. For, hvem ved, om 50 år vil man måske sige, at det bare lige var begyndt i 1991. Men et eventyr var og er det, at en stor industriby kommer ud til den lille landsby med en beskeden mølledam i sit eget smukke lille opland og dér finder kilderne, som nu gennem mere end 100 år har slukket tørsten både for den menneskelige gane og for de industrielle krav.

Den lille mølledam i Egebjerg, hvor svanerne sejler i det stille vand året igennem burde egentlig hedde Svanesøen; det er næsten som et helt H. C. Andersen-eventyr; om ællingen, som blev den smukkeste svane.

Noter:

1. *Forfatteren er pensioneret fængselsoverbetjent Bent Rosendahl, f. 9. april 1928. Formand for Horsens Teater fra 1957-1977. Stifter af grundejerforeningen i Egebjerg, 1972. Skrevet artikler og bøger om Horsens Teater, herunder artikel i Vejle Amts Årbog for 1988 og i Lokalthistorisk Samlings årbog for Egebjerg, 1986.*
2. *De to borgmestre, som har ejet Egebjerggaard, var hhv. borgmester Jørgen Hansen, som ejede gården fra 1688-1690 og borgmester Steffen Rasmussen fra 1700-1706.*
3. *Ifølge de håndskrevne byrådsreferater, som ingeniør Tanderup i Horsens har været forfatteren yderst behjælpelig med at finde frem, besluttede Horsens byråd 27. september 1875 at ansætte en bestyrer og en assistent til vandværket i Egebjerg. Efter ansøgningsfristens udløb vedtog byrådet den 24. september at ansætte værkemester Jens Nielsen som bestyrer. Han var tidligere møllebygger. Samtidig ansattes Peter Andersen Larsen som assistent. Imidlertid har den antagne vandværksbestyrer ikke svaret til ansættelsesbetingel-*

serne, hvorfor han ikke kom til at virke i stillingen. I stedet fik Alfred Givskov stillingen ved byrådets beslutning den 22. december samme år. Hvad Alfred Givskov tidligere har været beskæftiget ved, fremgår ikke, ligesom det heller ikke har været muligt at finde noget billede af hverken ham eller af assistenten. Der har imidlertid været ubetinget tilfredshed med vandværksbestyreren, for efter 25 år i stillingen kunne han i december 1900 fejre jubilæum. Og så sent som i 1910 fik han yderligere forlænget sin ansættelse indtil sin naturlige aldersbetingede afgang i 1916. På det tidspunkt var der på grund af udviklingen med højspændingen og anlæg af hjælpevandværker i selve Horsens antaget en stadsingeniør, under hvis domæne vandværkerne derefter har sorteret.

Om området som folkeligt forlystelsessted se artiklen »Historien om vandværkssøen og den gamle pavillon« i bogen »Mennesker og Steder i Hansted og Egebjerg«, udg. af Lokalthistorisk Studiesamling for Hansted Sogn, 1986.

Tre kortplaner fra Christian den 5.s lejr ved Almind i 1674

Af Bjørn Westerbeek Dahl¹⁾

I en månedstid i forsommeren 1674 var Almind nordvest for Kolding rammen om et mægtigt skue: Det meste af den danske hær var samlet til en generalmanøvre i anledning af den truende krig mod Sverige. Fra 20. maj og en måned frem var området et mylder af hvervede og udskrevne soldater, repræsentanter for hærens ledelse, den civile administration og udenlandske observatører. Christian den 5. opholdt sig med sin dronning og en god del af hoffet ved lejren det meste af tiden, og manøvre kulminerede, da kongen den 12. juni ledede et skinangreb på en opkastet skanse, der blev forsvaret af oberst Schack, som naturligvis blev tvunget til at overgive sig til sin enevoldskonge. Det skete tre dage senere.

Lejren vakte stor interesse i samtiden. Digteren og avispoeten Anders Bording, der ikke undlod at hylde den enevældige monark, når lejlighed bød sig, skrev således i julinummet af sin månedsavis »Den Danske Mercurius«:

Paa Krigs-Maneer hand loed Slagtordninger anstille / som maatte stund-

om mod hverandre frem at drille, / saavel til Fods som Hest: Hvoraf hand kunne see, / hvor kæk og mandelig enhver sig ville tee. / Nu loed han bygge Vold og den med Folk besætte, / nu loed hand der omkring Belejrings Leeg anrette. / Men det som Landet meest hans Majestæt for lover, / var, at hand holdte Skik og Tvang all Lejren over: / Saa Bonden der omkring ej kand med Billighed / Beklage, sig u-form og Vold at være skeed. / Hvo noget havde fal, hvis til Spisning hørde, / Ret som til Axeltorf hand det i Lejren førde, Fik Penge der for Strax; Ia gierne var tilfreds, at slig en Lejers skik endnu var flere steds / . . . / De svage Giærder vil fast hver Mand over springe: / Men giærder jeg med det, som rive kand og stinge, / Min Grund og Ennemark saa let ej kommes ved. / Ia det er altid vist, at Vaaben byder Fred. / Did hen vor Konge seer, og haver sine Tanker, / I det Hans Majestæt sin Magt tilhobe sanker, / Og i den obne Mark sig har ved Kolding sat / med femten tusinde, som øves Dag og Nat².

Den 20. juni opløstes lejren. Folkene vendte tilbage til deres forlægninger, og tilbage i Almind blev blot mindet om begivenheden og – som rester af de vidtløftige skanseanlæg – nogle jordvolde syd for Almind å.

Under historiens synsvinkel var »kampementet« eller »exercitsen på Alminde Hede« – som samtiden omtalte manøvren – en kortvarig og ligegyldig episode i den fredelige østjyske egns historie. Men begivenheden medførte, at området blev kortlagt i en grad af detaljrighed og nøjagtighed, som var sjælden for et landdistrikt i 1600-tallet.

I en mappe med kort og planer i tilknytning til Skånske Krig findes to fine kort over området, tegnet for at fastholde de fire ugers begivenheder for eftertiden³. Heraf er det ene et detaljkort over den skanse, der var »kastebold« under den sidste del af manøvren. Det andet kort er et mere interessant topografisk kort, som ikke blot viser hele den to kilometer lange og en kilometer brede feltbefæstning nord for åen og så naturligvis skansen syd for, men beskriver hele det store område, der var inddraget i manøvren fra Vester Nebel i vest til Viuf i øst og Øster Starup i nord til Vester Nebel Sønderø i syd.

Området er på kortet beskrevet topografisk i måleforholdet ca. 1:13.741, der tillader en detaljeret gengivelse af terrænet: De dramatiske skrænter langs Almind å, de to Vester Nebel-søer og de mange små vandhuller og moser i området. Desuden ses landsbyerne gengivet med en stiliseret markering af kirker,

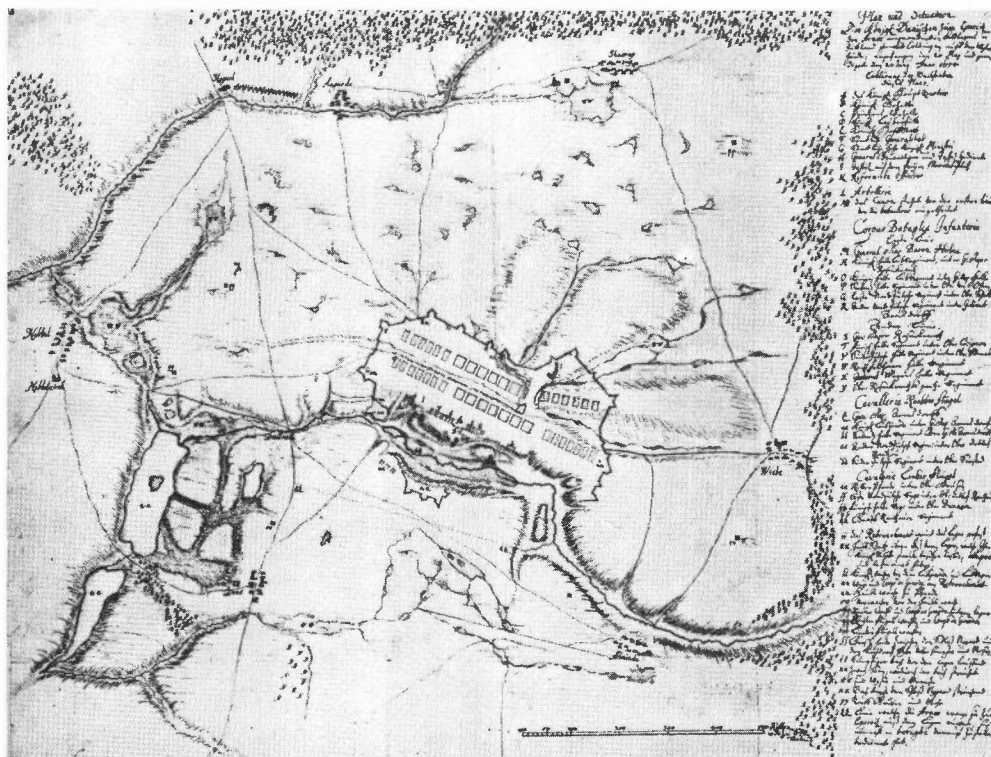
gårde og huse. Også de mange veje er medtaget. Af stednavne forekommer Vester Nebel, Nygård, Ågård, Øster Starup, Dons Mølle, Viuf, og syd for Almind å, Dons og Almind. Kortudsnittet er ikke nordvendt, men er en smule orienteret mod nordvest. Fra nord til syd er det desuden noget skævt i proportionerne.

Tegningen er holdt i meget smukke rene farver: Skovene er grønne, skrånningerne lysegrønne, søerne blå, moserne blågrønne og landevejene klart gule. Til lejrområdet er anvendt gult, rødt, lilla og grønbrunt. Det hele i en overdådig og velbevaret farvepragt.

Korttegneren har udstyret sit kort med en fint tegnet målestok og en præsentabel dobbeltramme i sort. På den højre fjerdedel af papiret har han anført et meget omstændigt index, der med bogstaver viser hen til kortets mange enkelte oplysninger om begivenhederne under manøvren, som naturligvis er kortets hovedindhold.

Det ses tydeligt, at man havde slået sig bekvemt ned inden for feltbefæstningen nord for Almind å.

Omgivet af ryttervagter og fodfolkets vagthuse (corps de guarder), der strakte sig over det 49 km² store område, lå lejren bag sin opkastede jordvold med småbastioner. Lige nord for den sumpede Almind ådal lå kongens og prinsens telte. Ned mod åen var der opført en løvhytte til disposition for de kongelige. Lige i nærheden lå telte til hoffet, generalstaben og de kongelige ministre – blandt andre var Griffenfeldt med. Bag

Gottfried Hoffmanns kort over Almind («Originalmanuskriptet til Chr. Vs Krigshistorie»).

ved generalgevaltigheren og hans justitsbetjentes telt var lejrens »justits«, dvs. træhest, opstillet.

Nord for rækken af honoratiorens lå så soldaternes telte i to rækker, hver på en længde af ca. 1800 m.

Det er bemærkelsesværdigt, at henvisningerne fra indexet til placeringen af de enkelte troppeenheder er blinde, ligesom et par bogstavsinitialer, som tegneren ikke har fået med. Kortet er altså – på trods af sin gennemarbejdede karakter – ufærdigt og en kopi efter et an-

det kort, hvis oplysninger ikke alle er blevet overført til kopien.

Planens ydre, her ikke mindst dets faste, karakterfulde håndskrift, fører det sammen med den snes andre kortplaner med tilknytning til Christian den 5.s militærhistorie, der ligger i samme kortmappe i Rigsarkivet.

Langt de fleste af de kort, der i dag ligger i mappen – men som det senere skal vises ikke alle – har tidligere været indhæftet i et stort håndskrift, der almindeligvis går under navnet »Original-

manuskriptet til Christian Vs Krigshistorie«⁴.

Håndskriftet er en samling afskrifter af rapporter, skemaer, fortegnelser, kongelige ordrer, trykte relationer m.v. vedrørende de militære forhold og Skånske Krig fra Christian den 5.s tiltræden som konge i 1670 til slutningen af 1678, da Skånske Krig var ved at ebbe ud.

Her er også nogle afskrifter af aktstykker om lejren ved Almind:

1. Kongens ordre om sin rejse fra København til lejren (angiveligt efter kongens egenhændige koncept)
2. Marchruter for regimenterne fra deres forlægninger til Almind
3. Ordre til enhederne om lejren
- 4.-9. Slagplaner, marchplaner og opstillinger fra exercitsen
10. En vagtseddel fra 28. maj 1674.

De ti afsnit dækker manuskriptets side 40a-43a og 44b-48a. Der er altså et tomt opslag på siderne 43b-44a, men hvis man ser nøje efter, kan man på side 44a langs ryggen tydeligt se resterne af en smal bræmme af lim med fragmenter af en sort kant, som ganske nøje svarer til kanten på venstre side af kortet, der altså oprindeligt har været faldet ind i bindet. Det samme kan påvises for en del af de øvrige kort i mappen, hvoraf enkelte tilmed er nummereret som håndskriftets regulære tekstbidrag.

Samhørigheden mellem kortmappens nu mange løse kort og manuskriptet falder fint i tråd med, hvad man i øvrigt kan spore om »Originalmanuskriptet til Christian Vs Krigshistorie«:

Første gang, det nævnes, er i Det Kongelige Garnisonsbiblioteks katalog fra 1793, hvor det fremgår, at det var forsynet med »mange Planer«. Således kan det følges til og med kataloget fra 1830. I det næste katalog fra 1845 er planerne nu lagt i en »Mappe«, og det oprindelige bind må altså være blevet omdindbundet og kortbilagene taget ud i mellemtiden. Det passer helt med bindets og kortmappens senempire dekorationer. I 1897 blev manuskript og kortmappe afleveret til Rigsarkivet⁵.

Ingen af kortene er signeret – og også selve håndskriftet er anonymt. Der er dog en tydelig forskel mellem de tre, der har afskrevet tekstbidragene i manuskriptet på den ene side og kortplanerne i kortmappen på den anden, som alle forekommer at være tegnet af samme person. Korttegneren har arbejdet ud fra en overordnet plan: Alle kortene er i samme måleforhold eller kan relateres til et fælles forhold, alle kortene er forsynet med en enkelt dobbeltramme i mørkebrunt blæk, de har samme farveholdning osv. Afgørende er det dog, at de alle er forsynet med samme karakteristiske håndskrift, der ses fra index til index og fra stednavn til stednavn. Den afslører ophavsmanden: For at korttegneren er den senere generalkvartermester Gottfried Hoffmann er hævet over enhver tvivl. Blot en simpel sammenligning mellem en af hans mange breve og et enkelt af indexerne må lade enhver tvivl tone hen⁶.

Gottfried Hoffmann var fra 1671 ansvarlig for militærets forsyning med

kortmateriale og skulle »alle wore festninger och schantzer wisse Carter troligen forferdige, saa som de effter af Oss samtyckte desseiner best bör at were fortificerede, dissiligeste med hoyeste flid sammensanke alle qvarter och schlacht Ordninger, Item beschaffenheder aff wore lande och ströme«.

Selvom Gottfried Hoffmann fra 1662 og indtil 1672 var tilknyttet Fredericia som ingeniør og foretog adskillige opmålinger af fæstningsbyens opland, er det næppe troligt, at han i dette tilfælde også har foretaget den opmåling, der gik forud for tegningen af kortet, for det er bemærkelsesværdigt, at han i hele 1674 tilsyneladende opholdt sig i København⁷.

Ophavsmanden til den tegning, som Gottfried Hoffmann kopierede skal derfor søges andetsteds: Oplagt er det at pege på Gottfried Hoffmanns kollega militæringeneniøren Selgen Petersen, der var tilknyttet Almindlejren som generalkvartermester ved Generalstaben. Det var også nærliggende at bruge netop ham: Ikke alene havde han en knap 20-årig ingeniørvirksomhed bag sig, men da Gottfried Hoffmann i 1672 var blevet kaldt til hovedstaden, afløste han ham som ingeniør i Fredericia. Efter al sandsynlighed har Selgen Petersen da tegnet det forlæg, som Gottfried Hoffmann kopierede⁸.

I en noget uordentlig bunke notater fra Krigskollegiets magtfulde sekretær Herman Mejer findes et læg med en række oplysninger om Almindlejren.

Det er kladder til, hvad der er gengivet i text og tegning i »Originalmanuskriptet til Christian Vs Krigshistorie«⁹. Af særlig interesse i denne forbindelse er en liste over kortskitser m.v. Den er temmelig rodet og ikke fuldt læselig på grund af krigssekretærens notorisk sjuskede håndskrift, men som punkt 1 har han anført et »abris af situationen og egnen«, betegnet no. 1. Denne indførsel, der ganske nøje svarer til indholdet af Gottfried Hoffmanns kort, er senere blevet overstreget, rimeligvis på det tidspunkt, da kortet var blevet brugt som forlæg for Hoffmanns kopi. Originalkortet eksisterer tilsyneladende ikke mere.

På Herman Mejers liste optræder som punkt 4 et »abris af fortressen eller kronverken« fra Almindlejren. Til indførslen har en anden hånd, der hverken kan identificeres som Gottfried Hoffmanns eller Selgen Petersens, senere tilføjet »følger som no. 7«. I kortmappen til det fine Gottfried Hoffmann-kort over Almind findes netop et kort, der kunne svare til, hvad Mejer her har nævnt: Det viser den skanse, som var hovedpunktet under manøvren fra den 12.-15. juni, da Christian den 5. og oberst Schack »kæmpede« på livet løs. Skansen lå syd for Almind å og bestod af en ca. 400 meter lang og 130 meter dyb bastionær feltbesætning med tre bastioner, hver forsynet med opkastede batterier til opstilling af kanoner. Mod øst var volden udbygget med en halvbastion, ligeledes med batterier. Inden for voldanlægget var der opbygget en lettere befæstningslinie.

Foran hovedvolden ses alle belejringskunstens elementer i deres fuldeste udfoldelse: Tre steder havde »angriberne« anlagt støttepunkter, redoutter, der var indbyrdes forbundne med løbegrave, forstærket med batterier til kanonerne. Kortet giver et godt billede af de omfattende jordarbejder, der rent bogstaveligt må have vendt op og ned på det meste af området.

Dets tilknytning til kortmappen med de mange Gottfried Hoffmann-kort kunne antyde, at også skansekort her hører til blandt dennes bilag til »Originalmanuskriptet«, men sådan forholder det sig mærkværdigvis ikke.

At kortet ikke er tegnet af Gottfried Hoffmann er åbenbart: Stilistisk er det af en helt anden karakter, enklere i sin kolorit og noget mere tørt i sin tegnestil end Hoffmanns farvestrålende arbejde. Væsentligt er dets håndskrift, der helt må udelukke Hoffmann som mulig ophavsmænd.

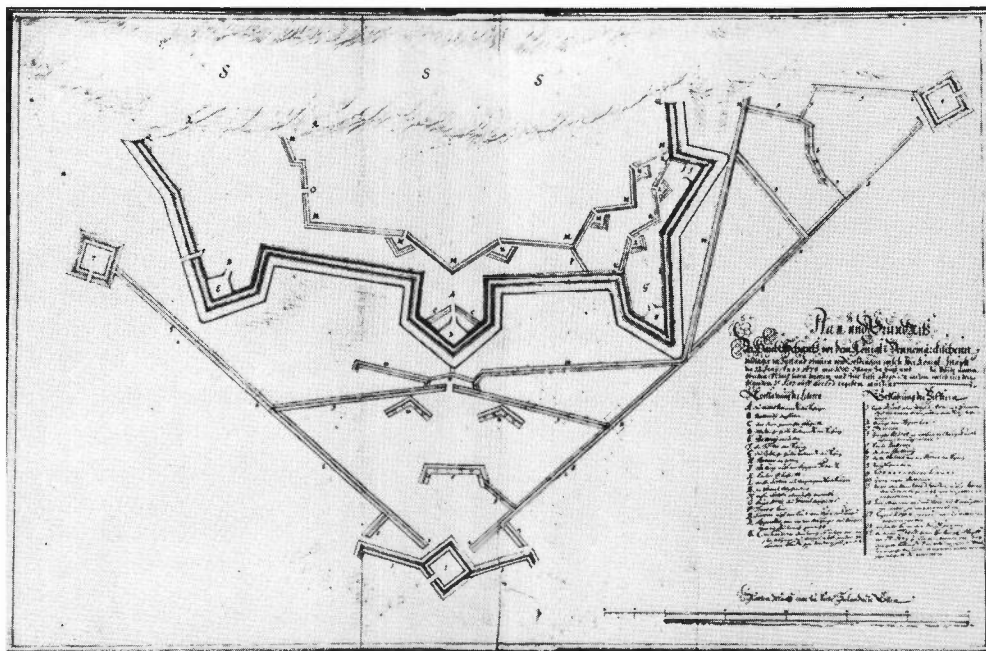
Kortet kan heller ikke føres tilbage til »Originalmanuskriptet«: Det har aldrig været falsket, og har dermed ikke kunnet være i det oprindelige bind. Det afviger også fra det normgivende måleforhold, som Hoffmann benyttede sig af, dets papir er af en anden og grovere art med andre vandmærker. Det mangler de øvrige korts karakteristiske dobbelt-ramme osv.

Kortets tilknytning til kortmappen kan følges helt tilbage til 1830'erne, da kortbilagene til »Originalmanuskriptet« blev taget ud af bindet. Ved samme lejlighed fik det en nummerering sammen

med de originale kort: Som nr. 19 lå et kort over Fredericia fra 1746, der af gode grunde ikke har noget med »Christian Vs Krigshistorie« at gøre, og som nr. 20 lå et kort over Gottorp, der heller ikke hørte hjemme i sammenhængen.

Disse kort er altså blevet lagt i kortmappen uden nogen hensyntagen til de øvrige korts enheds karakter. Samtidig viser det, at de hørte til Garnisonsbibliotekets ældre samlinger, der havde sin grundstamme af bøger, tidsskrifter og kort m.v., doneret af kongen og en bred kreds af private efter grundlæggelsen i 1785¹⁰.

Nu ville det have passet fint, om kortet var nummereret i overensstemmelse med Herman Mejers liste, men sådan forholder det sig imidlertid ikke: Skansekortet hænger derimod på forbløfende vis sammen med et kort over Almindlejren, der ganske nøje svarer til det tidligere omtalte Gottfried Hoffmann-kort. Det er indklæbet i det store plancheværk »Frederik den 5.s Atlas« fra 1750'erne i Det Kongelige Biblioteks Kortsamling¹¹. Dets index og stednavne er skrevet med den samme hånd, der har skrevet teksten på skansekortet. Uheldigvis er denne kopi heller ikke signeret eller dateret, men på bagsiden er der imidlertid en række påtegninger, der viser, at kortet ikke er blevet tegnet til »Frederik den 5.s Atlas«, men har sin egen – endnu uafklarede – historie: Det henviser til en listes »No. 10 Litra N«, og også nummereringen »99« må være en ældre placeringsangivelse. De to beslægtede kort – Skansekortet og kortet i

Kort over Skansen ved Almind («Originalmanuskriptet til Chr. Vs Krigshistorie»).

Frederik den 5.s Atlas – må være blevet tegnet engang mellem 1674 og ca. 1750, og da formodentlig først i perioden. De er så blevet splittet ad ved indbindingen i »Frederik den 5.s Atlas«, hvor skanse-kortet simpelthen har været for stort til at blive bundet med ind. Senere er det så blevet overdraget det nyoprettede Garnisonsbibliotek, der ved sin grundlæggelse fik overdraget en del materiale fra de kongelige samlinger. Samtidig har biblioteket så modtaget »Originalmanuskriptet«.

Kortet over Almind i »Frederik den 5.s Atlas« har en fuldstændig overensstemmelse mellem index og bogstavsignaturer, og det kan derfor ikke være en

kopi efter Hoffmanns kort, som jo mangler henvisninger til placeringen af de enkelte enheder i lejren m.v. Det er derfor efter al sandsynlighed en kopi af det samme forlæg, som Gottfried Hoffmann benyttede sig af, og som er nævnt på Herman Mejers liste som nr. 1. Samtidig har man så ladet det store skanse-kort kopiere efter et forlæg samme sted, af Herman Mejer nævnt som nr. 4.

Det har ikke været muligt at lokalisere de to originale forlæg, og de er givetvis gået tabt i de mellemliggende år. Kopierne fik en omtumlet skæbne, der viser, at ofte er kortenes historie lige så spændende som kortene selv.

Noter:

1. Bjørn Westerbeek Dahl, se *Vejle Amts Årbog 1988*, s. 109.
2. Anders Bording: *Den danske Mercurius 1666-1677. Udg. med kommentarer og efterskrift af Paul Riis. København 1973, vers 3690-3704 og vers 3646-3653.*
3. Rigsarkivet. Kort- og Tegningsamlingen. Krigsministeriets Kortaflevering, mappe 33, nr. 2 (Almind) og 3a (Skansekortet).
4. Rigsarkivet. Landetaten. Krigskollegiet. d. Litteraria.
5. Garnisons-Bibliotheket til Udgang Marts 1793. København 1793, s. 5 – Garnisons-Bibliotheket til Udgang Desember (!) 1798. København (1799), s. 6 – Fortegnelse over de Bøger, som findes i Garnisons-Bibliotheket i København. København 1802, s. 6. Real-Katalog over det Kongl. Garnisons-Bibliothek i København forfattet af H. J. Blom. Kjøbenhavn 1830, s. 49. – Realcatalog over det Kongelige Garnisonsbibliothek i Kjøbenhavn. Forfattet i 1830 af H. J. Blom og completeret med Tilgangen af Bøger m.m. indtil Begyndelsen af 1845 ved J. A. Fibiger. Kjøbenhavn 1845, s. 72.
6. Om Gottfried Hoffmann se: Bjørn Westerbeek Dahl: *Gottfried Hoffmann. Ingeniør, administrator og militærkartograf ca. 1628-1687*, i: *Krigshistorisk tidsskrift april 1987*, 23. årg., nr. 1, s. 10-22, ill.
7. Gottfried Hoffmanns opmålingsarbejder er omtalt i: Bjørn Westerbeek Dahl: *Gottfried Hoffmanns kort over Elbo herred fra 1663*, i: *Vejle Amts Årbog 1985*, s. (107)-122, ill.
8. Om Selgen Petersen i Almindlejren: »Originalmanuskriptet til Christian Vs Krigshistorie«, fol. 40b. – Hans tilknytning til Fredericia efter 1672 bekræftes af hans rapporter til Krigskollegiet, jf. Rigsarkivet Landetaten. Krigskollegiet. Indkomne breve. Petersen, Selgen, diverse år. – Han opførte i 1675 det endnu bevarede krudthus i Lollands Bastion.
9. Rigsarkivet. Landetaten. Krigskollegiet. Registrerede sager, der ikke har kunnet anbringes i »Indkomne breve« 1674/341.
10. Det Kongelige Garnisonsbibliothek 1785-1985. København 1985, s. 11-12.
11. Det Kongelige Biblioteks Kortsamling. »Frederik den 5.s Atlas« bind 35, nr. 115.

Thyra, Gorm og Harald

Af Rudolf Volf¹⁾

Da dronning Thyra Danebod døde, gjorde Gorm den Gamle efter tidens skik »kumler« efter hende. I Tidsskriftet »SKALK« nr. 4/1969 har professor P. V. Glob på overbevisende måde påvist, at »kumlerne« bestod af en kæmpemæssig skibssætning med en høj ved dens nordende (højen var egentlig en bronzealderhøj, som Gorm inddrog i anlægget), og med den lille Jellingesten ved dens sydende med indskriften: »Gorm konge gjorde disse kumler efter Thyra sin kone, Danmarks bod«.

Thyra blev formentlig begravet midt i skibssætningen. Lignende anlæg fra vikingetiden kendes fra andre steder i landet, bl.a. fra Bække 25 km sydvest for Jelling. På runestenen i denne skibssætnings vestende står: »Revne og Tobbe gjorde disse kumler efter deres moder Vibrog«. Antagelig var det hendes grav som i 1956 blev fundet omtrent midt i skibssætningen - plyndret og tom. (Se SKALK nr. 1/1957).

Da Gorm den Gamle døde, gjorde Ha-

rald Blåtand »kumler« efter begge sine forældre. Han lod også den oprindelige bronzealderhøj indgå i *sin* anlæg. Først lod han et gravkammer bygge oven på eller nede i højen, i dette kammer blev Gorm stedt til hvile. Der blev derpå lagt en stenpakning uden om kammeret, og over det og bronzealderhøjen opførtes den vældige Nordhøj, hvis omfang bevirkede, at den nordlige ende af skibssætningen blev tildækket og skjult. (Redaktøren af SKALK, Harald Andersen, har sikkert ret i, at rester af skibssætningen endnu er i behold, stødende op til bronzealderhøjens fod). Der var naturligvis ikke tale om manglende pietetsfølelse fra Harald Blåtands side, da han greb forstyrrende ind i Gorms »kumler«, men han havde en gennemtænkt plan: *Thyra, Danmarks pryd, skulle sammen med sin drot mindes ved et storslået anlæg*, det som står den dag i dag, to kæmpehøje - en for hver af forældrene - med Danmarks mest prangende runesten anbragt midt imellem dem, den sten, der skulle oplyse samtid og eftertid om, hvem der havde

»ladet gøre disse kumler«, og til hvis minde de var gjort. Gorms høj lod han opføre som en tom mindehøj bygget over den sydlige ende af skibssætningen. De bautasten fra skibssætningen, som de to høje ikke tildækkede, blev fjernet. Da højene var færdigbygget og runestenen anbragt, fremstod anlægget som det største og mest imponerende *hedenske* gravminde i Danmark. Efter museumsinspektør Knud Kroghs mening må der være gået 12 år, inden anlægget var afsluttet. Arbejdet stod stille i 2 perioder. (Nationalmuseets Arbejdsmark s. 223-230, 1987).

Man forstår ikke rigtigt, at Knud Krogh i nævnte publikation kan hævde, at »der umiddelbart intet er, der kan

dokumentere, at de to høje har noget med Gorm og Thyra at gøre«. Og »at der i den kongelige familie og miljøet omkring kongen udmærket kan have været andre personer, der kunne komme på tale i forbindelse med højene«.

Den store runesten giver jo præcis oplysning. »Kumlerne«, højene vi her har for os, vi her ser for os, højene lige her på stedet, *disse høje* har kong Harald ladet opføre til sin faders og moders minde.

Én ting havde Harald Blåtand imidlertid ikke forudset, heller ikke kunnet forudse, da han planlagde det kolossale højbyggeri: At han en skønne dag skulle lade sig døbe af klerken Poppo og »tillige befale de folk, han herskede over, at

Jellinghøjene med kirken, som de er afbildet i Rantzaus Prospekt, 1591. Gruben betegnet med D i nordhøjen angives at have en diameter på godt 9 meter. Under billedet ses en oversættelse af teksten på de 2 Jellingstene.

forkaste afguderne«. – I en sækulariseret tid som vor, er man tilbøjelig til at se Harald Blåtands skridt som udslag af politisk og økonomisk beregning. Vel har han som alle andre dødelige ikke været døv for sølvets klang og guldets sang, vel har han kendt til magtens sødme, *men den afgørende faktor for hans beslutning har været, at den nye lære havde et bedre svar på spørgsmålet om tilværelsen efter døden, end det svar hedenskabet kunne give.*

Efter sin omvendelse foretog han derfor en radikal ændring af det hedenske anlæg. Han så at sige »kristianiserede« det. Mellem højene byggede han en kirke forsynet med et gravkammer, hvortil han overførte Gorms jordiske rester fra Nordhøjen. Det er Knud J. Kroghs uvisnelige fortjeneste at have konstateret dette ved den grundige udgravning af kirken i Jelling, han foretog i årene 1976-79. Tillige lod Harald Blåtand den store runesten udsmykke med to mesterligt udførte relieffer. Det ene forestillende »den store drage, den gamle slange, som kaldes Djævelen og Satan, *hele verdens forfører*« (Johs. Åbenbaring 12,9), det andet den sejrende Kristus, Djævelens og dødens overmand. Hans kors, Golgathakorset, er forvandlet til livets træ, som han er ét med. En ring, som omgiver ham, symboliserer »jordens kredse« og betyder, at han er *hele verdens frelser*. Der kan ikke herske tvivl om, at reliefferne først blev udført *efter* Harald Blåtands omvendelse. En hedning ville aldrig lade en Kristusfigur indhugge. Det samme hævder professor A. E. Christensen i sin »Danmarks Hi-

storie«. I Bind I s. 169 skriver han, at »udsmykningen af de to billedsider er senere end gravskriften over Gorm og Thyra«. Rammerne, der omgiver billederne, er da også helt isoleret fra indskriftsiden. Ordene: »Den Harald, som vandt sig hele Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne«, er selvsagt også tilføjet efter Harald Blåtands omvendelse, måske af en af hans efterkommere.

I tidsskriftet SKALK nr. 2/1988 har Harald Andersen søgt at påvise, at det skelet, som Knud Krogh ved sin fremragende indsats afdækkede under Jelling Kirke, slet ikke er Gorm den Gamles jordiske rester. Harald Andersen skriver: »For det første må man spørge: Hvorfor kun Gorm, hvorfor ikke også Thyra? Begge er jo nævnt på Haralds runesten, og han har – i modsætning til os – vidst, hvor moderens grav var at finde«.

Hertil er at sige, at hvis Thyra, som påvist af Ejner Dyggve i »Mindesmærkerne i Jelling«, døde 20-30 år før Gorm og var blevet begravet i skibssætningen, kunne hendes lig være formuldet eller i hvert fald være så stærkt nedbrudt, at en overførsel til kirken var umulig.

Endvidere spørger Harald Andersen: »Hvor er Gorms våben eller Thyras smykker (alt efter hvem, der nu lå i højen)? Kan man forestille sig, at kong Harald selv har tilegnet sig den afdødes skatte? Eller har han solgt dem? Det manglende udstyr synes at tale stærkere for gravrøveri, end det manglende skelet taler imod.«

Hertil er at bemærke, at det ikke er umuligt eller usandsynligt, at Harald Blåtand har fjernet gravgods fra højen sammen med Gorms lig, men hvor han i så fald har gjort af gravgodset, er det naturligtvis umuligt at besvare, men så meget kan med sikkerhed siges: Normalt finder man ikke gravgods i kristne grave.

Overførslen af Gorm den Gamles levninger fra højen til kirken gennemføres ved, »at de enkelte skeletdele samles i tilfældig orden i en stor bunke, der anbringes på gulvet i gravkammeret«, skriver Knud Krogh. »Men det stemmer ikke med udgravningsbilledet, hvor knoglerne ikke danner bunke, men ligger spredt i vild forvirring ud over gulvet«, konstaterer Harald Andersen.

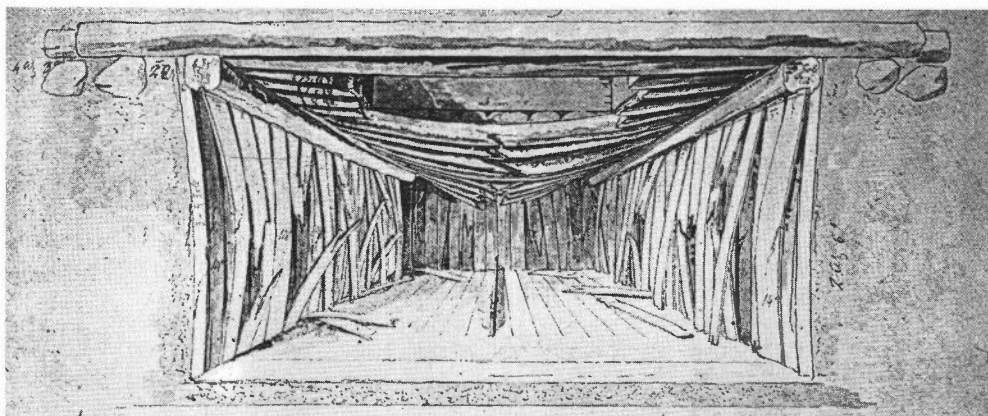
Hvordan kan det være gået til? Forklaringen er måske, at knoglerne senere er blevet omlejret, sandsynligvis da kammerloftet brød sammen. Det er Knud Kroghs teori.

Men Harald Andersen har en helt anden hypotese: Under et voldsomt tøbrud skulle der være trængt vand ind i kammeret, så der har dannet sig en – måske ikke helt lavvandet – sø, og svage strømme skulle have ført knoglerne omkring. »Hvor menneskeknogler ellers ses flyttet, fornemmer man dog i reglen en slags plan: Dyngede med lemmeknogler for sig, de mindre knogler for sig; Jellingetilfældet ligner mere en normalbegravelse, der er »rodet rundt i«, skriver Harald Andersen, og han fortsætter: »Hvis omlejringen er sket som her foreslået, er der intet, der taler for flytning. Den døde kan have ligget fuldstændig normalt be-

gravet. *Teorien om Gorms fjernelse fra Nordhøjen må uden tvivl forkastes.* Harald Andersen antager bl.a., at den døde kan have været en høj gejstlig. Men hvor er bevist? Til mindesmærkerne i Jelling er knyttet tre udødelige navne i Danmarkshistorien: Thyra Danebod, Gorm den Gamle og Harald Blåtand, uudsletteligt i granit. At forbinde andre navne og personer med mindesmærkerne kan kun ske ved fantasiens hjælp. Det samme gælder, hvor talen er om den person, som blev begravet i gravkammeret i kirken, det kammer, som Harald Blåtand lod indrette samtidig med opførelsen af den ældste trækirke på stedet, som påvist af Knud Krogh.

Intet taler imod, at det virkelig er Gorms jordiske rester, Knud Krogh har afdækket. Men det er sandsynligt, at graven virkelig engang er blevet »gennemrodet« – for at bruge Harald Andersens eget rammende udtryk. Da loftet i kammeret brød sammen, må der være indtrådt en sænkning af kirkegulvet, et fænomen man har set i andre kirker, hvor der har været begravelse under gulvet. En oprydning og reparation har været nødvendig, og den eller de, som udførte arbejdet, kan umuligt have undgået at forstyrre graven, muligvis er der med fuldt overlæg »rodet rundt i den« i håb om at finde et eller andet af interesse.

Den 8. februar 1987 havde Vagn Steen et radiointerview med Niels Bonde fra Nationalmuseet, hvori sidstnævnte bl.a. udtalte følgende: »Det, en kollega

Originaltegning fra undersøgelsen 1820-21. Vi ser begravelseskammeret i nordhøjen fra øst. Hullet i loftet er forårsaget af skødesløshed under udgravningen. Trægulvet hviler på et underlag af stampet ler. Tegningen udført af Capt. Bloch fra det militære vejbygningskorps, som deltog i udgravningen.

(Knud Krogh?) sidder og tumler med lige nu, det er at få Nordhøjen dateret (ved hjælp af dendrokronologien, dvs. aldersbestemmelse af træ ved hjælp af årringenes antal). Det viser sig, at det tømmer, som vi har fået fat i fra gravkammeret i Nordhøjen, det er af så ringe kvalitet, altså der er meget få årringe i det, der er kun 30-40 årringe i, så det er meget svært at datere det, for ikke at sige umuligt. . . « (Citat ordret gengivet efter båndoptagelse).

På baggrund af denne udtalelse undres man over, at Knud Krogh i »Nationalmuseets Arbejdsmark« 1987 uden noget som helst forbehold daterer det omtalte stykke tømmer til år 958. Til en nogenlunde sikker datering af træ kræves mindst 100 årringe, ellers kan mønstret passe ind flere forskellige steder på den såkaldte grundkurve. (Se Harald Andersens artikel om dendrokronologi i

SKALK nr. 4/1983). Ikke desto mindre skriver Knud Krogh altså uden tøven eller betænkelighed, at »den yngste årring på prøven blev dannet i år 958, og at træet må være fældet i vinterhalvåret 958-59. Vi kan derfor fastslå, at opførelsen af gravkammeret (hvorfra prøven stammer) og dermed af Nordhøjen må være indledt i vinterhalvåret 958-59. Og Gorm døde da efter al sandsynlighed engang i vinterhalvåret 958-59. Og ikke som hidtil antaget ca. 940.«

Som man vil forstå, bygger Knud Kroghs antagelse på et meget spinkelt grundlag, og der hersker stadig uvished om Gorms dødsår.

Som tidligere nævnt er det Knud Kroghs opfattelse, at arbejdet med opførelsen af »kumlerne« strakte sig over 12 år, nemlig fra 958 til ca. 970. Det sidste årstal bygger han på fundet af et træstykke fra Sydhøjen med ca. 150 årringe. Den yngste årring på dette er dannet 963

og fortæller, at »højen ikke kan være afsluttet før tidligst dette år«. Knud Krogh skønner imidlertid, at der mangler 7 år-ringe og kommer derved frem til året 970. *Men det er og bliver et skøn.* Hvis Sydhøjen (og dermed hele anlægget) var afsluttet 963 eller nærmest følgende år, hvad omtalte træstykke kunne berettige til at antage, ville det være sket, mens Harald Blåtand var hedning. Den mulighed kan ikke uden videre afvises. Han kan nemlig være døbt så sent som 965.

Hvornår døde da Gorm den Gamle, hvis ikke i 958? Der er mange gæt. Professor H. Olrik antager, at det allerede var i 936 (Salmonsens Leksikon). Professor Hal Koch mener ca. 940 (Hal Koch og J. Danstrup: Danmarkshistorie). Poul la Cour ca. 950, mens Bent Ousager hævder, at det må være sket i begyndelsen af 950'erne. Sidstnævnte har arbejdet grundigt med spørgsmålet og gjort rede for sin påstand i SKALK 1957. Hans argumentation lyder troværdig.

Noter:

1. *Rudolf Volf, født 1907, præst i Ødsted 1968. Forhenværende bestyrelsesmedlem i VAHS. Forfatter til flere historiske artikler i årbogen om Jelling.*

Valdemar Brückers opgør med en grundtvigsk samtid

Af Helge Skov¹⁾

Mange mennesker har i de senere år beklaget det kirkelige opgør, der finder sted i vort slægtled. De finder det urimeligt, at evige værdier skal omvurderes i dagens debat, og at det evangelium, der er urokkeligt, skal rystes af tidens brænding. Når jeg har valgt at fortælle et stykke kirkehistorie fra forrige århundrede, er det da for at give mine læsere et indtryk af, at dette opgør ikke er noget særligt for vor tid og hverken urimeligt eller et tegn på, at kirkens dage snart er talte. Tværtimod! Opgøret må finde sted i ethvert slægtled, fordi evangeliet, om det skal kunne sige mennesker noget, selv forlanger at blive befriet for den form, forrige generation har støbt det i – en form, der er gjort af tidens tanker, dens økonomiske og sociale forhold. Et nyt slægtled, for hvem alt dette ikke er kød og blod, men netop blot en form, må for evangeliets skyld slå formen i stykker og stille med sit eget liv, sine egne spørgsmål og tanker for at høre evangeliet forkyndt ind i den nye sammenhæng, der er tidens egen.

For at skildre et sådant kirkeligt opgør har jeg valgt at fortælle om den af sin samtid så beundrede og forkætrede præst i Aagaard: *Valdemar Brücker*². Det er blevet sagt, at hans åndsform var den polemiske, og det er rigtigt, at hvor fængslende hans personlighed end i sig selv er, får man ikke noget rigtigt billede af ham, om man ikke ser ham i hans heftige opgør med sin samtid. Der afslører han sig selv og afdækker tillige et stykke grundtvigsk kirkehistorie, der uden ham ville være endnu sværere at gennemskue, end det på forhånd er.

Brückers samtid gav god anledning til opgør, for enighed var det, der mindst prægede den grundtvigske lejr, da han i 1880 lod sin røst høre. Grundtvigs kirkelige og folkelige tanker havde spændt over så stort et felt, at der var stof nok til modsætninger. Kærnen i hans syn var »Den kirkelige anskuelse«: Gudsordet på menighedens tunge ved dåb og nadver, der svarer til modersmålet på folkets tunge – det menneskelige og det kristelige, der passer for hinanden.

Valdemar Brücker er født 1852 som søn af borgmester Brücker i Nakskov. Hjemmet var uden grundtvigske traditioner og ligegyldigheden stor over for nationale og kristelige spørgsmål. Det var et borgerligt miljø, hvis stilling til kirken skildres sådan: »Provsten var jo ansat til, og vel altså også i stand til, at forkynde den i landet gældende lutherske religion på rigtig og passende måde – der blev aldrig talt om religiøse spørgsmål, aldrig sunget salmer, end ikke juleaften.«

Det, at Brücker kom fra et helt andet miljø og ikke var opvokset i grundtvigsk stueluft, nævner jeg, fordi det sikkert er en af grundene til, at han bevarede en egen friskhed og uafhængighed i sit forhold til bevægelsen – aldrig kørte fast i grundtvigskhed, hverken af den ene eller den anden slags.

Han havde udmærkede anlæg for matematik, og efter studentereksamen begyndte han på det polytekniske studium og opholdt sig derfor i København. – Han kom meget hos det national-liberale borgerskab og var en flittig gæst på dansegulvene. En påskedag midt i 70'erne mødte han ved en gudstjeneste i Vartov det grundtvigske, og det forandrede hans livsbane fuldstændigt.

Det er egentlig svært at forstå, at mødet med Vartov dengang kunne gribe en ung mand som Brücker så stærkt. Grundtvig var død og bevægelsen ovre den første begejstrede tid. Man skulle tro, at andre kirkelige retninger havde bedre kort på hånden over for en mand af Brückers støbning. Han var ingen-

lunde noget stemningsbevæget gemyt, han var i besiddelse af en vis reservethed og var udpræget logiker. Det er imidlertid givet, at der i Brückers natur har været mere end dette. I sine erindringer fortæller han, at det især var den betagende salmesang, der greb ham, men også Brandts³ prædiken, der var ordnet og klar. Han fortæller også andet, der bidrager til forståelsen: forud for Vartov var der gået en Kierkegaardperiode, hvor alt var gået i baglås for ham. Mødet med Vartov, siger han, kom derfor først og fremmest til at betyde frihed: »Hvad jeg mødte her, det passede for mig, det virkede så uendeligt befriende og glædeligt på mig.«

Kort tid efter besluttede han at studere teologi, og i de følgende år begyndte han målbevidst at arbejde sig ind i grundtvigske tankegange sammen med ligesindede og erhvervede sig et meget indgående kendskab til Grundtvigs skrifter. Brücker siger et sted, at ethvert levende menneske ikke kan nøjes med mindre end en samlet livsanskuelse, og det var den, han i disse år arbejdede på at erhverve sig – inspireret af sin universitetslærer, filosofen *Rasmus Nielsen*⁴ – inden han i 1880 blev kapellan i Starup sogn ved Kolding.

I sognet, han kom til, var der god jordbund for et grundtvigsk menighedsliv. Her hørte en af den gudelige vækkelses største mænd, *Peter Larsen Skråppenborg*⁵ hjemme. Kapellan Brücker samlede da også hurtigt en kreds omkring sin udpræget grundtvigske forkyndelse. Man mærkede snart, at han helt og fuldt var

»Den kirkelige anskuelse«s mand. »Man kan nok høre, De kommer lige ud af esen« – sagde en gammel præst – »da vi gik ud, så vidste vi ikke mere om troens ord, end det er der, vi har det, men De ejer jo allerede det syn, som vi først efterhånden har måttet tilegne os.«

Jeg har af Brücker's datter lånt manuskriptet til faderens prædikener fra disse første år, og det er ejendommeligt at se, hvor stærkt den unge og ellers meget selvstændige Brücker er påvirket af lærefaderen. I en af de første prædikener hedder det helt i overensstemmelse med »Den kirkelige anskuelse«: »Når Vorherre Jesus Kristus tiltaler os med de tre store ord, dåbspagtens eller troens ord, Fadervor eller bønnens ord og nadverordet eller kærlighedens ord, så svarer der til de tre store gaver i et menneskehjerte, som giver sig hen til disse Vorherres ord, de store gaver, som disse ord har at bringe, nemlig tro og håb og kærlighed. Til denne trefoldige livsvirkning svarer det tredobbelte livsudtryk: bekendelse, forkyndelse og lovsang. Troen finder sit udtryk i bekendelsen, håbet i forkyndelsen og kærligheden i lovsangen.« Selv om hans prædikener sjældent er så tunge i stilen, har de krævet meget af tilhørerne, men de lyttede trofast år efter år, disse jyske bønder, og udvikledes sammen med ham.

Det er eventyrligt at tænke på det nære forhold, der hurtigt udviklede sig mellem den elegante borgmesterson og den jyske bondebefolkning – sært, at han ikke virkede fremmed i disse omgivelser, men at han fandt en kreds, der vi-

ste ham en ualmindelig hengivenhed hans hele liv, først i Starup og senere i Aagaard, hvor de rejste deres kirke, da de dannede valgmenighed. Brücker falder selv i forundring derover i sin *erindringsbog*⁶: »Når jeg nu ser tilbage på det, undrer det mig, hvor godt jyske bønder og jeg kunne komme ud af det. I væsen og væremåde var vi dog så højst forskellige.« Og han nævner selv en af forklaringerne: »Jeg tror, jeg besad den dyd, som her var såre betydningsfuld: min grundfølelse var ikke den at skulle belære dem, men at jeg skulle udvikle mig sammen med dem og havde meget at lære af dem.« Tonen var ligefrem imellem dem. Måske til tider lidt anstrengt i sin ligefremhed, som når f.eks. en af kredsens støtter var utilfreds med prædiken og udtrykte det sådan overfor ham: »Det var en skidt prædiken, du holdt i dag, Brücker!«

Det var selvfølgelig langt fra det hele sogn, en mand som Brücker var på talefod med. Der var megen opposition imod »den gale kapellan«. Indre Mission blev allerede i disse år hans svorne fjende. Men Brücker tog ingen hensyn – den forargelse, han vakte blandt pietisterne, morede ham blot, for det kan ikke nægtes, at Brücker holdt af at forarge både dengang og sidenhen.

Nu skal det siges til mange af de skikkelige sognefolks forsvar, at Brücker ikke var nogen god *sogne*præst. Han følte sig tydeligt kun som præst for »den levende menighed«. Hans holdning her i disse første år er typisk både for den unge Brücker og for grundtvigsk kirkepolitik

Aagaard Højskole og Frimenighedskirke fotograferet i september 1901. Til højre ses Marie Bertelsens hus. »Bertel«, som hun kaldtes, var husholderske for Valdemar Brücker. Præstegården, som ikke ses på billedet, ligger bag højskolens bygning. I dag er højskolen indrettet til ungdomsskole. Foto: Niels Paaskesen.

dengang, og den skal derfor meddeles her. Han står på det venstregrundtvigske standpunkt: folkekirken er en borgerlig indretning, og præsten bør have fuld frihed i sin forkyndelse og i brugen af ritualer. I denne borgerlige indretning bor Jesu Kristi menighed. Dette synspunkt svarer i og for sig godt til Grundtvigs eget, men den flok af moderate grundtvigianere, der ønskede kirken bevaret som kirke – ikke blot som borgerlig religionsanstalt – var også i de-

res gode ret, hvad Brücker senere skulle komme til at indrømme.

Det måtte ikke glemmes, hvad man var tilbøjelig til i slutningen af forrige århundrede, at Grundtvigs kirketanker var blevet til i en kamp til to sider: Mod en stivnet statskirkes tvang og vanekristendom og mod de gudelige forsamlings forsøg på at isolere menigheden fra folket. Nægttes kan det ikke, at man, trods Grundtvigs egne advarsler, tit var tilbøjelig til at løbe fast i en vækkelses- og

sektkristendom. Her er Brückers færd i de første år meget oplysende. Man mærker så tydeligt vækkelsessynet på menigheden, at kun det er kristendom, som er bevidst kristendom, da han i en prædiken den højhellige juledag 1881 tordner løs mod alle disse vanekristne sognebørn: »Her kommer så jævnlig mennesker til kirke med børn, som skal døbes, der kommer halvårlig en mængde mennesker til kirke, som vil til alters, mennesker som ellers aldrig kommer i kirke. Hvad er deres mening med denne barnedåb og altergang – hvad skal det til, hvorfor bliver de ikke hjemme, hvad vil de her.« Her mærkes så tydeligt skellet mellem den levende menighed og »de andre«, medlemmerne af den borgerlige indretning.

De kommende år skulle imidlertid bøde på denne misvisning i hans kirkesyn i retning af sektkristendom. I opgøret med sin grundtvigske samtid åbnedes hans øjne lidt efter lidt for, at friheden ikke blot var truet af statskirkelig tvang og død vanekristendom. Følgende citat viser en anderledes klar forståelse af Grundtvigs syn på menigheden som den usynlige gæst i folkets kirke: »Hyp-pigt tales der om menighedsliv og fællesskab, som om det var det at komme sammen med sine venner og tales ved om et eller andet, skønt Grundtvig aldrig blev træt af at vare os for de gudelige forsamlings vildfarelser, bad os aldrig glemme, at menigheden er det åndelige samfund, der slår kreds om dåbens bad og bekender den samme tro til salighed, har den samme Herre og Ånd, som ej

kan gribes med hænderne eller ses med øjnene eller tælles på stemmerne, men gribes af hjertets enfoldige tro.« Om denne ændring i hans kirkesyn skal der senere fortælles.

Mange ting tyder på, at Brücker i sine første præsteår har haft lidt svært ved at finde frem til et standpunkt over de mange åndelige og politiske brudlinier i sin grundtvigske samtid. Han var fuldt ud Den kirkelige anskuelses mand, men så tidligt faren ved den indsnævring af det grundtvigske, der fandt sted i store dele af den kirkelige fløj. Politisk tilhørte han Venstre, men så udmærket faren ved falske alliancer med tidens almindelige radikalisme, der fik sit klareste udtryk i den helt ufolkelige Brandesianisme. Han er på en gang stærkt forankret i det gammelgrundtvigske og har tillige en klar forståelse af, at det må støbes om i tidens form, hvis det skal du til noget. Der er en række opgør, der må finde sted, en række opgaver, der må løses i pagt med tiden.

I 1881 skriver han sin første artikel i Højskolebladet, der fra nu af bliver hans talerør. (Det er derfor hovedkilden, når man vil studere Brücker – hans artikler gennem årene fylder ikke mindre end 1½ bind af bladet.) Artiklen kalder han »Grundtvigs arv« og rejser spørgsmålet om, hvordan Grundtvig bedst skal fortsættes. Han svarer: Uden at overbetone det kristelige på det folkeliges bekostning og omvendt – og uden at sammenblande det. Det store ved Grundtvig var hans dobbelthed, at han forstod således at holde det ene ude fra det andet og ikke

fordærve det ved sammenblanding, men lader det enes på den eneste måde, det kan enes på: i personens enhed! Den dobbelte – kristelige og folkelige – arv må løftes, uden at man løber fast til nogen af siderne.

Brücker peger i sin artikel på de opgaver, der ligger for, og kræver løsning af bl.a. skolespørgsmålet og en ny grundtvigsk bibelbetragtning. Det hedder herom: »Grundtvigs oplysning om troens ord skal føres ud i livet og frigøre menigheden for skrifttheologien, så man ikke føler sig bunden til skriften i mere end, hvad der ved hjælp af troens ord har bevist sig for én virkelig at være indeholdt i skriften.« Det skulle snart vise sig, at den grundtvigske lejr langt fra var enig med ham her. 1882 havde der stået en artikel i Højskolebladet, hvori de kristne ud fra skriften formanedes til at faste med den begrundelse, at det var et bibelsk påbud. Det gav Brücker anledning til et heftigt angreb på den dengang grundtvigske præst Henning Jensen, der havde formanet sine medkristne til afholdenhed, og han fremførte det, der for ham var hovedsagen i Grundtvigs bibelsyn: »Skulle vi ikke have lært det af Grundtvig, at vi står ganske frit over for bibelen, at den aldeles ikke må hovmesterere hverken vor erkendelse eller vort liv, men at vi under livet i pagten udvikler vor erkendelse og indretter vort liv, alt som ordet, Herrens mundsord, oplyser og vejleder os.« Brücker skelnede skarpt mellem ord og skrift og hævdede, at mens bogstaven aldrig kan blive andet end mindesmærke for det liv, der har væ-

ret levet, så er det talte ord i et levende menneskes mund Gudsåndens redskab: »Bøger kan ikke skabe det allermindste åndelige i os, vi får ikke mere lys end det lys, der er tændt i os selv. Det vil sige, at man skal først gå til menigheden. At fødes ind i den er at fødes ind i et folk med et ejendommeligt åndeligt indhold – opsparet ved folkets erfaring gennem tiderne.« Dette syn på forholdet mellem en bog og dens læser minder meget om digteren Poul la Cours: »Den virkelige læser bruger altid to bøger på én gang, nemlig digterens bog og sit eget livs bog, sin egen livserfaring; først da bliver digterens ord til mere end døde bogstaver, for al virkelig forståelse er selvforståelse.«

Brücker mente blot, han med denne artikel havde draget de konsekvenser, Grundtvigs eget bibelsyn indebar, draget dem med sin egen tid og den voksende videnskabelige bibelkritik for øje. Ikke desto mindre vakte hans synspunkter voldsom bestyrtelse i den ortodokse fløj, hvor der side om side med »Den kirkelige anskuelse« trivedes megen konservatisme. Brücker var her gået for vidt, fandt man. Han havde draget bibelens ufejlbarlighed og autoritet i tvivl og brugt det stærke ordvalg om sin egen frihed – ikke lade sig hovmesterere! Var han en oprører, der ikke skyldte hvert ord i den hellige skrift lydighed og respekt? Ja, han indrømmede gerne dette oprør og hævdede, det fandt sted for evangeliets skyld og var i bedste overensstemmelse med Grundtvigs eget oprør. Brücker blev angrebet hårdt i den avispolemik, som nu fulgte og varede

Højskolen i Aagaard efter udvidelsen. Til højre ses den gamle bygning. Fotografiet er taget i anledning af friskolemødet i 1908. Forrest til venstre Valdemar Brücker. Foto: Niels Paasenes.

ved gennem mange år. Blandt hans mange modstandere skal her kun nævnes *Birkedal*⁷, Ryslinge. Han, der måske i stykket om troens ord var den mest ortodokse af dem alle, ønskede ikke skriftens autoritet rokket. Det var Herrens ord, og de måtte adlydes, af dem måtte man lade sig hovmesterere. Brücker svarede udførligt, til tider vel mundrapt, f.eks. i svaret til Birkedal: »Den hovmester, vi så vælger os, er hverken Herren eller hans apostel, men en skaldet, uvidende og ligegyldig munk, hvis eneste dyd var, at

han kunde lave pæne bogstaver.« Han hentyder her til Det ny testaments omtumlede skæbne, idet vi ikke har ét eneste egenhændigt apostelskrift bevaret, men har måttet vælge den i øjeblikket autoriserede læsemåde mellem tusinder af afvigelser i talrige håndskrifter. Han hævdede hårdnakket: »Når man læser bibelen, må man på egen hånd godtgøre, hvad man kan acceptere, og hvad man ikke kan acceptere.« Vi læser den hver især på eget ansvar.

Dette opgør med samtidens bibelsyn

afslører, som debatten udvikler sig, til-lige Brücker's stilling til Den kirkelige anskuelse. Indadtil var han bundet af den, og udadtil søgte han at handle – ikke efter dens bogstav, men efter dens ånd. Han fastholdt Grundtvig's mage-løse opdagelse af ordene ved dåb og nad-ver som Vorherres egne ord til sin me-nighed, men nægtede at gøre en ny tros-regel ud af det synspunkt, der havde betydet befrielsen for ham. Skulle han nu bruge det til at binde andre med? Skulle det, der var tænkt som frihed, ende i tvang og folk dømmes efter deres forståelse af trosbekendelsen? Nej! Han ønskede ikke, at det grundtvigske skulle stivne i et dogme, men prøves i et opgør med tidens kræfter. Da ville det vise sig, om det stadig duede som forsvar for evangeliets frihed.

Derfor rakte han dristigt hånden til samarbejde – også med de kredse, der stod det grundtvigske fjernest! Det skete f.eks. i 1886, da han var medindbyder til det berygtede Sagatunmøde (på Saga-tun højskole i Norge), hvor »venner af åndsfrihed, kristne og ikke-kristne« var indbudt. Han ville her, at man fra den grundtvigske lejr skulle komme tiden i møde og prøve kræfter med evangeliets angribere. Han følte, at ortodoksien bredte sig lammende i de små grundtvigske menighedskredse, og ungdommen samledes ikke længere der, men under fritænkernes faner, fordi de virkelig arbejdede med tidens spørgsmål. Nu ville han gøre et forsøg på – som Bjørn-son i sin tid – at holde det grundtvigske strømmende. Han angreb påny skrift-

teologien og udtalte de kendte og se-nere så forkætrede ord, at han »gik til skriften som til en bog af Bjørnson«. I den følgende diskussion forsvarede han sig med, at det gjorde han og ethvert an-det menneske på jorden, fordi de sim-pelthen ikke kunne andet end læse den med den sans, de besad.

Mens modsætningerne i den grundtvigske lejr 80'erne igennem var vokset i styrke under det opgør, hvor Brücker med aldrig svigtende oplagthed førte sine våben, var hans stilling i det ydre blevet forandret. I 1885 tog sognepræ-sten, hos hvem han var kapellan, sin af-sked. Kredsen i Starup sogn besluttede nu at danne en valgmenighed med Brücker som præst. Man forstår, at Brücker, der i disse år aldrig for alvor havde følt sig som sognets præst, med glæde tog imod opfordringen til at blive præst for den udvalgte kreds, der stod ham nær. Og dog skulle det snart vise sig, at det afgjort vækkelsesprægede kir-kesyn fra ungdomsårene ikke mere var hans. Polemikken med det ufrisindede grundtvig-folk havde modnet ham. Han forstod, at kredsdannelsen omkring en ortodoks grundtvigianisme betød en fare for, at det folkelige sigte tabtes af syne, at den vekselvirkning mellem me-nighed og folk i folkets kirke, som Grundtvig havde ventet sig så meget af, når Gudsordet og mennesker kunne mødes i frihed, let ville ophøre. Derfor kæmpede han nu mod frimenigheds-dannelserne, der afsondrede sig fra fol-ket. Men samtidig kæmpede han i disse år mod den stive kirkeinstitution, der

snart skulle vise sin mangel på frisind overfor Brücker selv. Han står altså i en dobbelt kamp, der svarer meget godt til Grundtvigs egen – en dobbeltstilling, der svarer godt til hans stilling til Den kirkelige anskuelse: bundet af synet – og dog fri udadtil. Inspireret af Grundtvigs kirketanker om den fri menighed som gæst i folkets kirke – men så fri overfor dem, at han forstod, at det gjaldt om i enhver situation at finde det rette forhold mellem kirke, folk og menighed, så den frie vekselvirkning ikke ophører.

Da man i Aagaard ønsker at danne valgmenighed, slår Brücker derfor fast, at man ikke ser valgmenighedsdannelsen som noget ideelt. »Dannelsen er ikke sket af principielle grunde, vi har været enige med hverandre om, at vi ikke skulle danne nogen valgmenighed, uden at forholdene skulle medføre, at vi blev nødte dertil.« Og Brücker advarer meget stærkt mod troen på, »at de helliges fællesskab skulle være knyttet til særstillingen.« Man vil betragtes som hørende til folkets kirke og betragter blot *loven om valgmenigheder*⁸ som en gavnlige ventil, der skal tjene til at bevare den folkekirke, som hverken folket eller menigheden kan undvære.

Kirken i Aagaard rejses, og man venter blot på anerkendelsen for at kunne indvie den. Da kommer der i 1887 meddelelse om, at Brückers anerkendelse som valgmenighedspræst er nægtet, fordi hans optræden ikke kan forenes med vore evangelisk lutherske forudsætninger. Der sigtes her til hans skriftsyn, og Brücker får da anledning til en række

redegørelser, hvori hans kirkesyn kommer til udtryk: »Vor folkekirkens grundsatninger, hvilke er de? Hvem skal fastslå dem? Er de hos H. N. Clausen, Grundtvig eller Vilhelm Beck? Det er let at se, når disse navne nævnes, at der har været bevægelse i vor folkekirke, og det har været dens store lykke. Store forskelligheder og rum for dem alle.« Brücker er altså tilhænger af den rummelige folkekirke, og det er egentlig kun, når friheden trues, at han gør de kirkelige magthavere opmærksom på, at det jo er en borgerlig indretning, hvis lovgivere sidder på Christiansborg, ellers anerkender han gerne i modsætning til mange ortodokse grundtvigianere dens karakter af kirke. Han er modstander af de aflåsedes kredse, og derfor fornyer han i 1889 sin ansøgning om anerkendelse og begrunder den med, »at det for den danske folkekirkens skyld ligger mig på sinde at opnå anerkendelse. Jeg tror nemlig, at frimenighedsbevægelsen let vil kunne få vind i sejlene, og det vil i alle måder være gavnligt for det danske folk, om folkets kirke kunne bevares.« Anerkendelsen afslås, og kredsen i Aagaard, der ikke vil være *frimenighed*⁹, betegner sig derfor fortsat som »valgmenighed – uden anerkendelse!«

Jeg synes, denne ændring i kirkesynet klart viser, hvordan Brücker har åbnet sig ud mod sin tid og i en bevidst kamp mod en grundtvigsk dogmatisme fastholdt det folkelige sigte i bevægelsen. Han lægger større og større vægt på folkekirken, efterhånden som han mærker snæversynet brede sig i den grundtvig-

ske kreds. Det havde fejret en triumf, da Morten Pontoppidan i 1887 sattes på porten af sin frie menighed, fordi han stillede sig kritisk til dogmet om trosbekendelsen som et ord af Vorherres egen mund, betroet disciplene i de 40 dage, han var hos dem mellem sin opstandelse og himmelfart. Nej, man skulle ikke være for sikker på sin frihed som medlem af en »frisindet« grundtvigsk menighedskreds!

På et kirkeligt møde i Kolding i 1893 er Brücker talsmand for den rummelige folkekirke og erklærer sig igen som en modstander af frikirketendenser: »Jeg

har ikke indbildningskraft til at finde og få mig anbragt under så uvirkelige forudsætninger«, siger han, og han forsvarer i frisindets navn de vanekristne, han i sin ungdom havde tordnet imod. »Skal de, der i al skrøbelighed tror på Gud og bekender Jesu navn som frelsersnavnet og går til alters et par gange om året, skal de bringes ud i en særstilling, hvorom de fattes ethvert begreb, . . . nej, indtil videre passer det hele godt både for folk og menighed, at de er formælet med hinanden i det ægteskab, der hedder folkekirken. Den kristne frimenighed findes kun i det skjulte, vi må leve livet inden for

Frimenighedskirken i Aagaard 1908. Til venstre ses præstegården. Foto: Niels Paaskesen.

rammerne af vort folks kirke for hverken i vore egne eller i folkets øjne at få et skær over os af noget, som dog slet ikke findes hos os.«

Et ordskifte på dette møde mellem Brücker og frimenighedspræst Povlsen, Bovlund, skal nævnes, fordi det ganske godt belyser stillingen: Povlsen var tilhænger af en borgerlig, fri folkekirke, hvor endog Pontoppidan kunne være præst, men han ville have lov til med trosbekendelsen som alen at skelne mellem »Vorherres menighed« og »de andre«. Her bryder Brücker ind med et tilråb: »Sikken frihedsmand! Slap det der ud! Bliver der egentlig hos Povlsen ret meget af friheden tilbage?«

Det blev der i alle tilfælde hos Brücker, og kampen for denne frihed vil han føre inden for folkekirken, så længe da ikke de bånd, hvormed staten binder, bliver utålelige for den enkelte.« Da han i 1896 opnår anerkendelse som valgmenighedspræst, angribes han voldsomt fra grundtvigsk frikirkelig side, men han forsvarer sig med, at han føler sig som barn af den danske folkekirke. Han siger: »Dadle denne ordening kan kristne kun, hvis de anser sig som en virkelig kristen frimenighed. Men der findes ingen sådan, den består kun i det skjulte.«

Foruden opgøret om »skrift« og »kirke« kom det i 1898 til et nyt sammenstød mellem Brücker og hans grundtvigske samtid. En række fremtrædende mænd søgte at organisere grundtvigianismen i foreningen »*Kirkeligt Samfund af 98*«. Her så Brücker en ny fare for friheden. Under indtryk bl.a. af kætterdommen over

sig selv og Pontoppidan havde han først i 90'erne haft et voldsomt opgør med det grundtvigske højre, der spærrede Grundtvigs kirkelige oplysning som »enestående og uforbederlig« ude fra vekselvirkningen med andre strømninger. Han ønskede en frisindet grundtvigianisme, hvor man enten kan hævde troens ord som Herrens eget eller lade være dermed. »Det afgørende hos Grundtvig er dog, at det ord og menneskehjertet mødes i frihed. Grundtvig er så omfattende, at der kan tilstedes store forskelligheder uden at komme bort fra ham.« Det gælder om at skelne skal fra kærne: »Grundtvig, teologiens svorne dødsfjende, bornerthedens og pedanteriets djærve og utrættelige modstander – hans ejendommelighed skulle ligge i, at han har gjort en sætning, som man skal sige ja til. Nej, Grundtvigs storhed ligger i det vide sigte, den åndelige grunddrift og den verden, der sættes i bevægelse af ham, er den, hvori udviklingen kommer til at foregå, og de, der kommer ind i den verden, de bliver hans fortsættere.«

Da nu den ortodokse fløj, som Grundtvig med disse ord langer ud efter, i 1898 forsøger »på dåbspagtens grund« at organisere grundtvigianismen efter indremissionsk mønster, bryder striden for alvor løs. Det er ikke blide ord, Brücker bruger, for han føler, at denne organisation betyder en ny trussel for friheden. »Så snart man organiserer,« hedder det, »så indsævner man og fastslår, at grundtvigianismen er dette eller hint, og så står det der: fast, afsluttet, dogmatisk.« Brücker ved, hvad der venter alle

dem, der har særmeninger, om grundtvigianismen skal organiseres som et kirkeligt parti, bevægelsen vil gå til i indavl. Men i det hele taget er denne organisation »på dåbspagtens grund«, der vil missionere for det særligt grundtvigske, sørge for autoriserede talere, kolportere grundtvigske skrifter – og »arbejde for Guds riges udbredelse« – i det hele taget er den en »åndsforbrydelse« og »en spot for den kristne menighed«, for den vil jo komme til at fremtræde som en slags konkurrent til menigheden og afstedkomme stor åndelig forvirring. Han forudser, hvor alt dette vil ende: »Man står på dåbspagtens grund, men hvad hjælper det, når man giver sig en helt anden arbejds måde i vold? Han sigter hermed til, at man efterligner Indre Mission – »dette hedenskab i kristeligt skrud.«

Måske synes hans reaktion mod »Kirkeligt Samfund«, der ikke blev helt så slemt, som han forudså, en eftertid noget overdreven. Men han følte, at han her kæmpede for kristelig frihed, og derfor falder huggene så hvasse. Denne snigløben af Grundtvigs værk kan og vil han ikke være med til, det er jo at lave en ny slags menighed, som hurtigt vil give de indviede en falsk sikkerhedsfølelse. Medlemskabet i »Kirkeligt Samfund« vil uvægerlig føre med sig, at man får den forestilling: vi er de rette og de, der følger os, hører til den rette menighed. Han vil ikke, at modsigelsen skal dø i den grundtvigske lejr, den skal frit kunne rejses til hver en tid. Hans hovedsigte er altså rigtigt, selv om nogen vil synes, han her skyder gråspurve med ka-

noner, og hovedsagen udtrykker han i disse rammende ord: »At grundtvigianismen dog ikke indsnævres, men fortsat får lov til at virke som en surdejg i hele det danske folk.«

Dette voldsomme angreb blev ikke altid ført med saglighed – og *J. H. Monrads*¹⁰ forsvar for »Kirkeligt Samfund« udartede til sidst til en række injurier mod Brücker. Det er en fabel, at han i en kirkelig debat i forrige århundrede kunne bruge denne tone: »Brückers mentale tilstand er truet, manden er forstyrret, og hans sanser formørkede. Han er en farende lystig svend, ligeglåd, når han slår bagud, fordi han ikke vil lade sig hovmesterere af Det nye testamente, og når han i åndelig overlegenhed farer til at foretage opsigtsvækkende og anstødelige ægtevielser«. (Her kommer vor tids kirkelige opgør helt til kort, når det gælder personlig nærkamp mellem modstandere!). Men Brücker nåede, hvad han ville: »Kirkeligt Samfund« blev ikke i denne omgang nogen succes.

Under alle disse fejder gjorde den lille kreds i Aagaard fælles sag med sin præst, selv om størstedelen af den officielle grundtvigianisme stod ham imod. Trofast gav den ham bevis for sin hengivenhed, da ministeriet omkring 1900 truede med at tage anerkendelsen tilbage. Det var den såkaldte moraldebat, der havde rejst stormen mod ham. Brücker havde allerede i 1890, som Monrad i det ovenfor citerede antyder, vakt forargelse ved at vie sin meget gode ven, Jakob Knudsen, til hans anden kone. Brücker havde ikke haft skrupler derved, han vidste, at

skilsmissen var nødvendig, og ville gerne støtte vennen under de vanskelige forhold. Nu forsvarede han i 1900 Jakob Knudsens bog »Den gamle præst« og dens absolutte skelnen mellem kristendom og moral. »Nu rejste sig imod mig en ny storm,« siger Brücker i sine erindringer, »den værste, jeg vel har været ude for.« Nu skal det siges, at Brücker i denne anmeldelse og i den senere polemik brugte en del uheldige udtryk: »synde i Jesu navn« og »drikke sig en rus i Jesu navn«, for at nævne et par af disse i sig selv tvetydige udtryk, der løsrivet fra sammenhængen blev brugt som skarpt skyts imod ham. De fór da også som en hvirvelvind over landet og vakte modsigelse både i grundtvigske og indremissionske kredse. Vilhelm Beck fór voldsomt ud mod denne præst, der leverede den skandaløse oplysning, »at Gud er med os i det onde. Sagen er en offentlig folkekirkelig skandale, som der må tages ordentlig fat på, gør biskopperne det ikke, da gør de folkekirken til en omnibus.« Dette var en fuldstændig misforståelse af Brückers anliggende. Med sine ord havde han blot villet rette et angreb på den kirkelige moralisme, der til hver en tid er evangeliets farlige fjende. Det hedder: »når den kristne ikke kan lade være at synde, på ingen måde er fuldkommen, og på den anden side, det kristelige er at stole på og give sig hen i forholdet til Gud i Jesu navn, da ser jeg ikke, hvorledes man skal komme uden om, at den kristne skal og må synde i Jesu navn.« Med dette »i Jesu navn« mente Brücker altså »i samfund med

Gud.« Imidlertid blev der rejst sag for at få ham afsat, men det hele faldt til jorden, da der netop i de dage fandt et ministerskifte sted.

Om Brücker og hans kreds i det 20. århundrede skal der ikke fortælles vidt og bredt. Alt former sig som en fortsættelse af det her berettede. Det skal måske lige nævnes, at han påny drog i kamp mod organisationstrangen, da man i 1918 søgte at genoplive »Kirkeligt Samfund af 98«. Brücker konstaterer veltilfreds, at nogen virkelig succes blev det ikke til heller nu: »- resultatet af det hele værk blev nogle hotelsenge, en barberstue og flere sådanne rarieteter nede i Studiestræde, hvortil man knyttede Grundtvigs navn!« (»Grundtvigs hus«). Anerkendelsen som valgmenighedspræst bevarede han, indtil han og menigheden under Ryslingesagen mod Rørdam i protest mod det, der for dem syntes et folkekirkeligt overgreb, trådte ud og dannede frikreds.

Den linie som Grundtvigs fortsætter, han i 1881 havde angivet at ville følge, holdt han lige til sin død i 1929. Overalt på vagt for frihed og selvstændighed mod dogmatismens og stagnationens farer. Hans egne ord fra 1881 om en fortsættergerning i »venlig overensstemmelse med de store tanker og syner, som N. F. S. Grundtvig havde tænkt og set«, gjorde han ikke til skamme, selv om en eftertid finder mange af hans ord tungt belastede af den tidsånd, der var hans - belastede f.eks. af en udviklingstro og personlighedsdyrkelse, som vi i vor generation har måttet gøre oprør imod.

Den kirkelige anskuelses mand var han fuldt og helt, men han glemte aldrig, at dens tanker skulle ses i deres folkelige synsdybde og ikke rejses som en mur omkring et afsondret parti af rettroende. Som en videreførelse af denne linie oprettede han i 1900 Aagaard Højskole. Det grundtvigske skulle her virke i frihed og tilegnes under kritik.

Jeg synes, disse ord fra en af de tidlige artikler passende kan sættes over hans livsværk som grundtvigsk polemiker: »Vi vil prøve Grundtvigs tanker, slippe det ubrugelige og opslidte bort, omsmelte og uddybe det andet, se at få udmøntet den uforgængelige malm deri på bedst mulig måde, alt i forbindelse med tidens krav og behov.« Han forstod, at formen måtte bestandig skifte, til tider helt slås i stykker, om det skulle lykkes at udmønte det uforgængelige malm, som evangeliet er.

Han, der ønskede det grundtvigske bevaret som en surdejg i folket, virkede selv i henved halvtredsinstyve år som en surdejg i det grundtvigske folk.

Noter:

1. Helge Skov, biskop, f. 1921. Student Odense 1942. Cand.theol. 1948. Højskolelærer ved Kong Højskole 1948-50. Sognepræst i Svenstrup, Als, 1950-57. Valgmenighedspræst i Askov og lærer ved Askov Højskole 1957-69. Sognepræst i Skodborg 1969-71. For-

stander for Askov Højskole 1971-80. Biskop over Ribe Stift, 1980. Redaktør af »Højskolebladet« 1964-71 og af »Dansk Udsyn« 1971-80. R¹. K. af Dbg.

2. G. Vald. Brücker, frimenighedspræst, f. 1852 i København, d. 1929 i Gravens. Student 1871. Polyteknisk kandidat (1. del) 1876. Cand.theol. 1880. Kapellan i Øster Starup 1880. Frimenighedspræst i Aagaard 1887-96. Valgmenighedspræst samme sted 1896-1922, derefter atter frimenighedspræst. Oprettede Aagaard Højskole 1899, som han forestod til 1918. Medarbejder ved »Højskolebladet«. Mindeplade på Aagaard Valgmenighedskirke. (Øvrige litt. arb. se: Blå Bog 1927).
3. Carl Joakim Brandt, Præst og Forstander, f. 1817, d. 1889. Cand.theol. 1841. Lærer ved Våjsenhuset. Forstander på Grundtvigs Højskole på Marielyst 1856-59. Præst ved Vartov 1872, hvor han blev Grundtvigs efterfølger.
4. Rasmus Nielsen, filosof, f. 1809, d. 1884. Professor i filosofi ved Københavns Universitet fra 1841 til sin død.
5. Peter Larsen Skræppenborg, gårdejer og vækkelsesprædikant, f. 1802, d. 1873 i Dons. Gårdejer i Skræppenborg ved Odense, senere i Dons. Sluttede sig til den grundtvigske bevægelse. Gjorde sit hjem til midtpunkt for religiøs og folkelig vækkelse.
6. Erindringerne bærer navnet »Mit Livs Vej« og udkom i 2 dele: 1. del: »Barndom og Ungdom«, 2. del: »Kampaar«. Haases Forlag, 1925-26.
7. Vilh. Birkedal, sognepræst, f. 1809, d. 1892. Præst i Ryslinge, 1849. Medlem af Rigsraadet 1864-66, hvor han tilhørte »det nationale Venstre«.
8. »Loven om Valgmenigheder« af 15.5.1868.
9. »Loven om Frimenigheder« er fra 1883. Den første frimenighed dannedes på Mors i nævnte år. Frimenigheder her i landet er navn for nogle grundtvigske menigheder, der i lære og ritus står på Folkekirkens grund, men som forfatningsmæssigt står uden for den.
10. Jørgen Herman Monrad, sognepræst, f. 1848, d. 1903. Cand.theol. 1873. Blev i 1890 sin svigerfar, C. J. Brandts efterfølger som præst ved Vartov kirke. 1894 sognepræst ved Frederikskirken (Marmorkirken). Redaktør af »Dansk Kirketidende« fra 1890. Medstifter af »Kirkeligt Samfund« 1898, der arbejdede for at vedligeholde og vække kirkeligt liv i Grundtvigs spor.

Marsvinejagten fra Skærbæk

Af Th. A. Thomsen¹⁾

Vejle amt har en grænse fælles med nuværende Fyns amt, nemlig Lillebælt.

Dette ejendommelige farvand har fra istidens slutning med sin dybe rivende flod og til nutidens bindeled med hele to broer trods alt medført, at de to amter stadig så at sige vender ryggen til hinanden.

Det høres i sproget, det ses i de gamle bondehuses forskellige bindingsværkstradition, det udtrykkes i de ugeaviser, der udgives og fordeles i områder ganske få kilometer fra hinanden, og så i dette undefinerbare: det føles.

Men i en periode i slutningen af 1800-tallet formåede jagten på havets trækfugle – marsvinene – ved vintertide at skabe et midlertidigt fællesskab mellem marsvinejægerne på begge sider af Lillebælt's nordlige del.

En historisk beretning herom må da tilgodeses forholdene på begge sider af Bæltet.

Når frosten bed sig fast i Botniske Bugt og den nordlige del af Østersøen, var det på tide for marsvinene at vandre

til mildere farvande som Kattegat, Skagerrak og Vesterhavet.

Vandringen til disse farvande fandt sted gennem Øresund, Storebælt og Lillebælt. De ofte store flokke af velnærede marsvin fristede til fangst. Man kender eksempler på marsvinejagt ved Møn, i Isefjord samt ved Kalundborg, men ingen af disse steder var der tale om fangst af betydning.

De snævre, strømfyldte farvande i den nordlige del af Lillebælt frembød derimod ideelle vilkår for organiseret marsvinejagt. Især fiskerne fra Middelfart forstod at udvikle fangstmetoder, der gennem århundreder bestod deres prøve.

Marsvinefangsten ved Middelfart og afgiften heraf til kongen kendes 1523. Et marsvine-laug eksisterer 1693, da laugs-skråen foreligger. I slutningen af 1700-tallet gik jagten tilbage og ophørte 14. maj 1800. Den genoptoges efteråret 1819 og varede til 1892, da fangsten atter ophørte. Marsvine-laugget blev vedtaget nedlagt 19. februar 1898, og konge-

lig tilladelse hertil blev givet 1. juni 1899.

Under 1. Verdenskrig startede et nyt marsvinelaug, som opererede fra 1916 til 1919.

Under 2. Verdenskrig blev marsvinefangsten ved Middelfart genoptaget og kendes fra årene 1941 til 1944 inden dens endelige ophør.

28. oktober 1959 stiftedes et nyt marsvinelaug – dog uden fangst – og vel mere med karakter af selskabelig forening. Dette laug eksisterer stadig!

Så meget om marsvinefangsten ved Middelfart, hvorom der i øvrigt foreligger en omfattende litteratur.

Overraskende for de fleste vil det være, at der også i fiskerlejet *Skærbæk* mellem Kolding og Fredericia har eksisteret et *marsvinelaug*, der blev nedlagt så sent som i 1910.

I det følgende er det tanken at fremdrage de spredte – og magre – oplysninger, der foreligger om dette laug. Forinden vil det være på sin plads at gøre rede for nogle grundlæggende erfaringer, som marsvinejægerne – sådan kaldes de – har høstet i tidens løb:

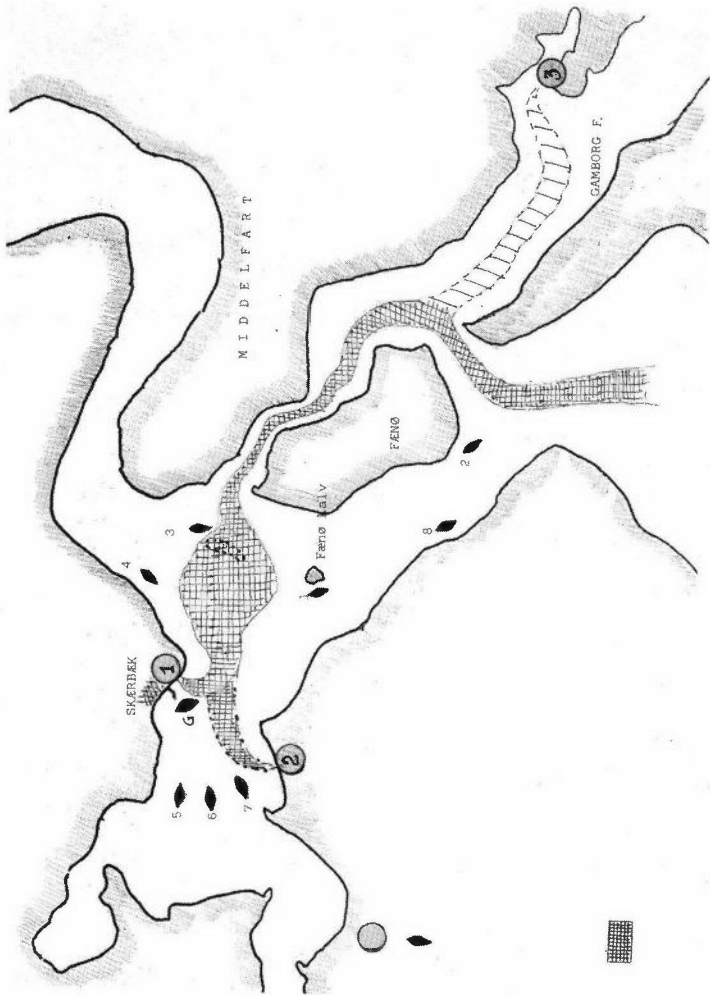
Vinden. Med vedholdende østlige vinde fik Middelfartlauget ringe udbytte, mens Skærbæklauget så havde heldet med sig. Det bedste fangstvejr for Middelfarterne var en sydlig vind med »vådgråt« og tåget vejr.

Vejret. Man konstaterede, at der først kunne være tale om marsvinefangst, når der i den nordlige del af Østersøen indtraf *frost*, hvorved marsvinene blev drevet på vandring mod syd til vore far-

vande, således som det blev omtalt i indledningen. 14. November 1882 klager man over den senere tids stormvejr, der har *plumret* vandet i Gamborg fjord, så marsvinene ikke ville lade sig drive op til fangststedet. En mærkelig iagttagelse gjorde man senere i november samme år: »Med *sne* på kysterne lader marsvinene sig så at sige ikke jage. De frygte den hvide farve og holde sig ude i strømmen.«

Fangst ved juletid. Når der var marsvin i Bæltet, tog man ikke hensyn til helligdagene. En jul for Middelfartjægerne kunne se sådan ud: 1873 fangedes Lillejuleaftensdag 34 stk., 1. juledag 36 stk., 2. juledag 30 stk. og 3. juledag 90 stk. Kun juleaftensdag holdt man sig hjemme. Det samme oplevedes 1877, idet der juleaftensdag fangedes 43 stk. og 2. juledag 61 stk. For ikke at tale om julen 1882. Avisen beretter: »Marsvinejægerne har holdt jul på søen, men udbyttet var ringe. Juleaften hjemførtes kun 6 stk. og 1. juledag kun 12 stk. 2. juledag var udbyttet derimod 107 stk. Det samme antal blev fanget 3. juledag.« Alt i alt en glædelig jul for de små fiskerfamilier med fangsten af 232 marsvin på fire dage.

Fangstperioden var fastlagt fra Mortensdag 11. november til Kyndelmisse 2. februar det følgende år. Der gives dog eksempler på fangst nogle dage før og efter disse tidspunkter. En særlig fangst var *Gribsjagten*, der i gunstige år kunne gå fra Kyndelmisse og nogle uger frem, men med udbyttet var det så som så, da marsvinene på denne tid var magre. Ved

Fangstpladser: 1) Skærbæk, 2) Løverodde, 3) Ellebæk (Midd. laug). Både fra Skærbæk Marsvinelaug à to mand. Hold A: en båd ved Fæno Kalv 1), en båd ved Stenodden v. Fæno 2), en båd ved Flessingkosten 3), en båd ved Hagenør 4). Hold B: Tre både i Kolding fjord 5-6-7), en båd ved Stenderup 8). Garnbåden (mrk. G) med tre mand med nettet, der fangede marsvinene. Marsvinenes formodede vej gennem Bæltet til fangstpladserne.

Gribsjagten var der i øvrigt mange små unger med i marsvineflokkene, og deres kød var uanvendeligt, så de blev gerne kastet ud igen.

Fredericia Avis (FA) hentede hyppigt stof bl.a. om marsvinejagten og marsvinejægerne fra Middelfart Avis (MA).

Efterfølgende vil blive gengivet de citater, der vedrører marsvinejagten fra Skærbæk.

- 1867 8. april (MA): »I de sidste Aar drives der ogsaa Marsvinejagt i Koldingfjord, hvor 18 Fiskere, som boe ved Kysten have forenet sig derom. De ligge med deres Baade ved Fænø Kalv og Gallsklint og drive derfra Svinene ind i Koldingfjord omtrent til Børup Sand, derpaa i modsat Retning indtil Kysten under Skjærbæk, hvor Svinene kan tages paa Land og dræbes. Udbyttet har iaar været omtrent 300 Svin, der er solgt til Afsmeltning i Middelfart.«
- 1872 25. november (MA): For et par dage siden modtoges 41 marsvin, der er fangede i Kolding Fjord.
- 1873 13. december (BA? Bogense Avis?): I de senere år har man i Kolding fjord begyndt at drive jagten efter en mindre målestok, men der har udbyttet hidtil i år været så ringe, at der så vidt vides kun er fanget omtrent 60 stk.
- 1875 2. december (MA): I Kolding fjord (ved Skjærbæk) er der i de sidste dage fanget 18 stk.
- 1877 lørdag 8. december (MA): Lejligheden har været gunstig for fiskerne ved Skjærbæk i Kolding fjord, hvor man i de sidste dage af forrige og i de første dage af denne uge har haft udbytte af 80 stk., som er bragt til Middelfart.
- 1880 30. november (MA): Fra Skjærbæk er hidtil i denne måned indbragt noget over 150 stk.
- 1880 31. december (FA): Marsvinejagten, som i de senere år også foretages fra Skærbæk, har hidtil været ret gunstig. Den er fra Skærbæk heldigst ved østlige vinde. Uagtet vejrliget i vinter ingeniende har været meget gunstigt for fangsten fra Skærbæk, har udbyttet dog været ret godt, og ved de sidste dages østlige vind er der hjemført 82 stk. I de to sidste måneder er der i Skærbæk i alt fanget 410 stk. Forrige vinter fangedes der i alt 422 stk., så der er nogen udsigt til, at udbyttet denne gang kan blive bedre. Skærbæk-lauget består af 19 mand.
- 1883 onsdag 28. november (MA): Ved Skærbæk strand er der i indeværende jagttid fanget en del marsvin. I forrige uge kom derfra til trankogeriet ved Middelfart omtrent 60 stk.
- 1884 lørdag 15. november (MA): Marsvinejægerne ved Skærbæk har i den forløbne uge givet et forholdsvis godt udbytte, idet der skal være landet ca. 120 stk.
- 1884 30. december (MA): Marsvinejægerne i Middelfart har fra 9. november til 28. december hjemført 1228 stk. Ved Skærbæk strand er der i samme tidsrum fanget 310 stk.
- 1885 18. november (Middelfart Dagblad): Marsvinejægerne i Skærbæk har i går til Trankogeriet bragt 47 marsvin og 4 delfiner.
- 1887 17. november (MA): Den nordlige vind har været årsag til, at marsvinejægerne fra Skærbæk allerede i en fjorten dages tid har været i gang. I begyndelsen med ringe held, men i tirsdags (15. november) var der flere drifter af svin, som blev drevne ind, og det lykkedes at få en del af dem.
- 1887 22. november (MA): Fra Skærbæk indbragtes forleden til Trankogeriet siderne af 37 marsvin.
- 1888 10. januar (MA): Marsvinejægerne i Skærbæk fangede i fredags (6. januar) 18 og i lør-

dags (7. januar) 14 stk., så at man til i lørdags har hjemført 495 stk., det største antal, som man endnu i nogen vinter har fanget på dette sted. I Skærbæk består Marsvinauget af 19 mand.

- 1888 11. januar (MA): Marsvinejægerne i Skærbæk fangede i mandags (9. januar) 10 stk. og i går morges (10. januar) 3, så at deres samlede fangst til dato udgør 508 stk.
- 1888 23. januar (MA): Marsvinejægerne i Skærbæk har indtil lørdag aften (21. januar) i alt hjemført 600 stk.
- 1888 7. februar (MA): Marsvinejægerne i Skærbæk begyndte den nye serie (efter 2den februar) mandag morgen (6. februar), men indtil op ad formiddagen var der ikke set svin i farvandet. Fra november til januar er der ved Skærbæk fanget 649 marsvin og 1 springer, altså tilsammen 650 af disse havets rovdyr. På den store springer fandtes 121 pd. spæk, altså et forholdsvis ringe fedtlag i forhold til dens størrelse.
- 1888 6. november (MA): Marsvinejagten begyndte i går mandag (5. november) ved Skærbæk.
- 1888 12. december (Middelfart Dagblad): Fra Skærbæk er indtil i går bragt 69 marsvin til Middelfart Trankogeri.
- 1889 4. marts (MA): Marsvinejægerne fra Skærbæk afleverede i lørdags (2. marts) til Trankogieriet i Middelfart 129 stk. marsvin. Hidtil i vinterens løb har deres udbytte været 450 stk.
- 1889 10. december (MA): Skærbæk-marsvinejægerne har hidtil i denne sæson haft gunstig lejlighed, idet vinden holdt sig i øst. Der er hidtil hjemført omtrent 200 stk.
- 1890 mandag 8. december (FA): I lørdags fangede marsvinejægerne fra Skærbæk 69 stk., det højeste antal, som en fangst dag nogen sinde dér har givet i udbytte.
- 1890 10. december (FA): Marsvinejægerne i

Skærbæk er fremdeles heldige med fangst, når der er østlig vind. I mandags (8. december) bragtes igen omtrent 100 marsvin til Trankogieriet.

- 1890 16. december (Fyns Avis): Marsvinejægerne ved Skærbæk har, siden de begyndte marsvinejagten, fanget over 300 marsvin.
- 1891 23. november (MA): Marsvinejagten fra Skærbæk tog 17. november sin begyndelse for denne sæson, og udbyttet var 13 stk. Dagen efter indfangedes 4 stk. Begge dages fangstplads ved Løverodde.
- 1895 26. januar (FA): Skærbækkerne, der indtil for kort tid siden drev fiskeriet uden dog at få synderlig udbytte deraf, har nu ifølge Middelfart Avis indstillet den regelmæssige fangst. Genoptages den, vil det kun blive lejlighedsvis.

Marsvinejagten fra Middelfart ophørte foråret 1892. Trankogieriet ophørte 1895. Hermed ophørte vel også muligheden for marsvinefangsten fra Skærbæk.

Det gamle marsvinaug i Middelfart stod naturligt for den største del af fangsterne, mens det mindre og nyere Skærbæklaugs fangster måtte udgøre en mindre del.

For årene 1880-1892 foreligger der fangsttal for begge laug, så man kan sammenligne fangsterne:

	Skærbæk	Middelfart
1880-81	476	1831
1881-82	353	1814
1882-83	501	1545
1883-84	399	1505
1884-85	450	1552
1888-89	317	1389 + gribsjagt 200
1889-90	415	692 + gribsjagt 300
1890-91	154 (?)	198 + gribsjagt 103
1891-92	202 (?)	497 + gribsjagt 28
	3267 =	11023 =
	22,9%	77,1%

Det er ikke et helt lille antal marsvin, der endte i Trankogeriet!

I det foregående er der fremkommet en del oplysninger om fangsten af marsvin. Alligevel vil det være af en vis værdi at bringe væsentlige uddrag af en avisartikel, som er fundet på Lokalhistorisk Arkiv i Fredericia. Artiklen blev bragt i Kolding Folkeblad 6. juli 1940 under mærket S-. En anden artikel om en af de gamle marsvinejægere i Skærbæk er mærket Svend.

Først i 1910 ophævedes Marsvinejægerens Laug.

Hvorledes jagten blev drevet, og hvad den indbragte.

Marsvin (*Phocæna*) er den eneste virkelige danske hval. Det er en art tandhval, og de kaldes ofte for tumlere. De bliver gerne 1½-2 meter lange, sjældent større.

Marsvinene opholder sig hele året ved vore kyster og svømmer ofte helt op i bunden af fjordene.

Om foråret føder hunnerne gerne én, højst to unger.

Om efteråret, når stormene og kulden kommer, trækker marsvinene fra Østersøen nordpå op gennem Bælterne, navnlig gennem Lillebælt, og meget tidligt på foråret trækker de i flokke på 8-10 stykker atter sydpå ned i Østersøen, men en stor del marsvin er dog til stadighed i Kattegat og Skagerrak hele året.

Marsvinene jager efter makrel og sildestimer, og de svømmer ganske fortrinsligt og bolttrer sig med forkærlighed i brændingen eller i farvand med stærk strøm.

Marsvinene er ret sky og bange af sig

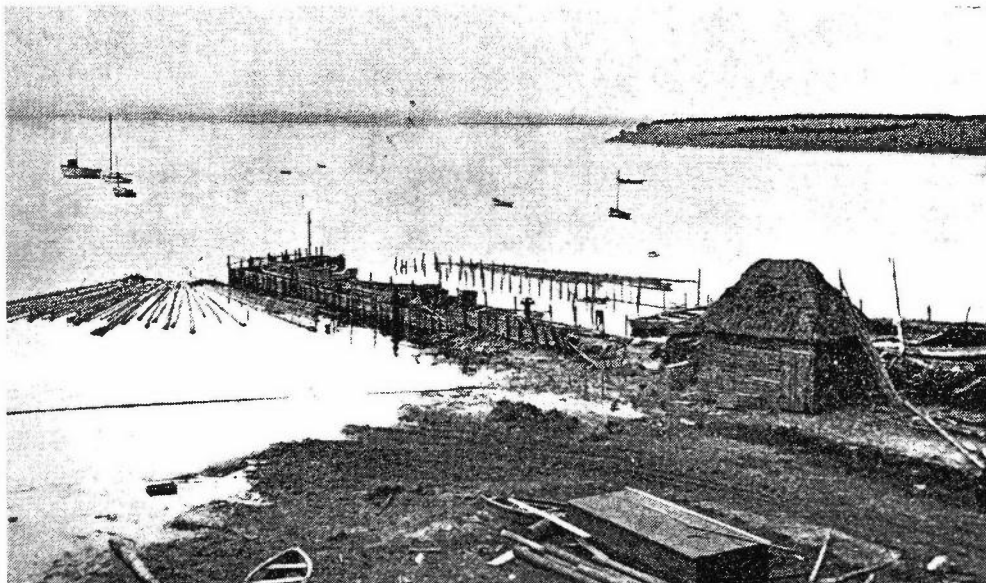
og kommer ikke gerne i nærheden af både eller skibe, men holder sig helst i en afstand på ca. 50-75 meter, men det er et livligt og fornøjeligt syn at se en flok kåde marsvin boltre sig i vandet.

Jagten på marsvin er af meget gammel oprindelse, og i tidligere tider betød en god tilendebragt marsvinejagt en god fortjeneste for fiskerne ved Lillebælt.

Jagten blev drevet af et marsvinelaug. Der har kun været drevet systematisk marsvinejagt to steder ved Lillebælt, nemlig af marsvinejægerlauget i Middelfart og af Skærbæk Marsvinelaug. Andre steder her i landet har der vel igennem årene været drevet lidt privat jagt på marsvinene, men det har ikke givet nogen fangst af betydning - dels fordi der skulle bruges nogle ganske usædvanlig solide redskaber og grejer, og dels fordi der skulle et meget stort kendskab og øvelse til at fange dyrene i det hele taget. Et par enkelte både alene kunne intet udrette.

Marsvinelaug i Middelfart er langt ældre end laug i Skærbæk. Endog i den tidlige Middelalder blev der fra Middelfart drevet systematisk jagt på marsvin, men først i året 1593 (? , andetsteds 1693) fik Middelfart-marsvinejægere deres skrå eller lov. Nu er laug for længst ophævet, og vist nok alle de gamle Middelfart-marsvinejægere er døde, men det har været stærke, handledygtige folk, disse jægere.

Marsvinejægerlauget i Middelfart havde kongelig bevilling til at drive jagten, og de måtte betale afgifter både til staten og kirken.

Den gamle havn ved Skærbæk ved Kolding fjord. Den stråtekte hytte til højre i billedet er Marsvinehuset, hvor flænsningen foregik.

Jagten på marsvin blev drevet fra Mortensdag den 11. november indtil Kyndelmisse den 2. februar hvert år.

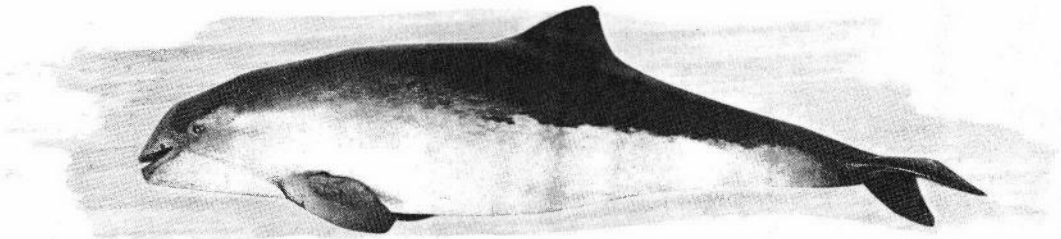
Lauget i Middelfart bestod af 10 både med 3 mands besætning i hver. Jægerne indbyrdes kaldte sig Brødre. Navnet »Svinedrivere« var et skældsord.

Når marsvinene trak op gennem Lillebælt nordpå, blev de ved sydspidsen af Fæenø jaget ind i Gamborg fjord, hvor de ved Ellebæk blev drevet ind i udspændte stærke garn med store masker, og derfra blev de så bragt til at strande på den lille ø Svinø.

Det skulle helst være vestlig vind. Det gav gerne det bedste resultat. Når marsvinene var kommet på land, gik jægerne i gang med at stikke dem. Dette

foregik ved hjælp af lange, spidse knive, idet man jagede kniven ind under den venstre forfinne eller luffe, eller i fangsthullet under selve halsen. Der er lige så meget blod i et marsvin som i en gris på samme vægt, og når der således ofte blev stukket 20-30 marsvin på én gang, var det jo et frygteligt blodbad, og dyrene piskede med halerne på det voldsomste, så de var ikke ufarlige at komme i nærheden af, da de har en mægtig kraft i halerne. Efter knivstikket dør de dog ret hurtigt.

Om foråret var der ofte drægtige hunner blandt dyrene, og mange gange fulgte små unger på ca. ½ meters længde med de gamle dyr. 20 marsvin ansås for en god fangst, men der kunne

Danmarks små hvaler. Zoologisk Museum i København viste frem til 9. december 1990 en udstilling om Danmarks lille hval - marsvinet. I 1960'erne gik bestanden kraftigt tilbage i de danske farvande, men et registreringsprojekt sat i gang af Foreningen for Dyrenes Beskyttelse, museet og Verdensnaturfonden giver et mindre dystert billede: Der vil være danske marsvin også i 90'erne. (Morgenavisen Jyllands-Posten 26.10.90)

ofte fanges 60-80 på én gang. En enkelt gang er der blevet fanget 132 marsvin på én dag, og i vinteren 1854-55 fangede man i alt 1742 marsvin i Gamborg fjord.

Et marsvin af mellemstørrelsen gav ca. 20 kg spæk, hvoraf der kunne smeltes ca. 8 liter tran. Odense by brugte den gang årlig alene til sin gadebelysning 12 tønder tran, som blev betalt med 27 Rdl., eller 54 kr. pr. tønde. Kolding brugte også tran til gadebelysningen, og det blev blandet op med roeolie.

Kødet blev brugt som føde for fattigfolk, men i langt ældre tider blev marsvinekød betragtet som en lækkerbid, og det spistes endog ved kongens taffel.

Mælken af marsvin, der dog så vidt vides aldrig er blevet udnyttet, siges at være meget fed, ja, indtil 7 gange så fed som komælk.

I Middelfart var der et trankogeri, hvortil også Skærbæk marsvinelaug solgte deres spæk.

Skærbæk Marsvinelaug blev ophævet omkring året 1910, fordi det ikke gav nogen fortjeneste mere at fange marsvin.

Den sidste oldemand var fisker Mads Nissen i Skærbæk, men han er nu (dvs. 1940) død, og af de gamle marsvinejægere, der var parthavere i Skærbæk Marsvinelaug, lever endnu kun fiskerne Jens Peter Jensen, der er 70 år, og Lars Peter Klausen, der er 78 år, og Søren Høj, der er den yngste på 62 år, men han var også kun i få år medlem af Lauget. Det er alle stoute ældre fiskere af den helt rigtige støbning, og de mindes endnu med glæde den tid, da Marsvinejagten foregik ved deres kyst og gav gode fortjenester.

Marsvinejagten ved Skærbæk foregik lidt anderledes end i Gamborg fjord, idet de Middelfarter marsvinejægere tog først, som de siger. Når dyrene kom sydfra og blev jaget ind i Gamborg fjord, var der ofte mange dyr, ja, store flokke, som slap udenom og fortsatte op langs Fænøs vestkyst, og andre slap fra Middelfarterne ind i Fænøsund, som den gang gerne betegnedes Lillesund, og alle disse dyr tog Skærbæk Marsvinelaug sig af.

Lauget i Skærbæk bestod af 19 mand, der alle havde tvungen mødepligt og faste lovforskrifter, der ubetinget skulle holdes. Kun i sygdomstilfælde måtte en parthaver lade en lejet mand stille i sit sted. Der var formentlig kamp om at komme ind i Marsvinelaug, når en af de 19 parthavere af en eller anden grund trådte ud eller døde, for marsvinejagten gav ret god fortjeneste i en tid, hvor der betaltes fiskerne 3-5 øre for pundet af deres fangede torsk, og alle store torsk over 10 pund betaltes i lange tider kun med 40 øre pr. fisk uden hensyn til vægten.

Forberedelser til marsvinefangsten blev påbegyndt i god tid. Om sommeren hentedes der fra skoven et stort antal 5 à 6 alen lange bøgestænger – Vejre – med bark på. De blev tørrede, så de til efteråret kunne være sejge og bruges til at piske i vandet med for at skræmme dyrene. Sagen var den, at svinene troede, at slagene i vandet stammede fra hvaler, som forfulgte dem.

Så blev der slået et antal pæle ud, hvortil garnene kunne fastgøres. Dette sidste måtte gøres to steder af hensyn til vind og strømforhold. Ved vinde fra syd, sydøst eller sydvest benyttedes fangstpladsen ved Skærbæk, beliggende lidt øst for den nuværende Skærbæk havn. Med vinde fra nord, nordøst eller nordvest benyttedes en fangstplads lidt vest for Løverodde bro, omtrent henne hvor den såkaldte Ingeniørbro nu er.

Til Mortensdag, når jagten skulle begynde, samledes de 19 parthavere i Skærbæk Marsvinelaug på havnen for at træffe de endelige aftaler om arbejdets

fordeling. De fordelte sig med to mand i hver i 8 både og 3 mand i den såkaldte garnbåd.

Arbejdstiden var fra solopgang til solnedgang og uden hensyn til vind og vejr.

Derefter deltes de 8 både i 2 hold med 4 både i hver. Garnbåden, der havde plads ved det udspændte net, arbejdede selvstændigt.

Et bådehold gik i land på *Fæno Kalv* for oppe fra det højeste punkt på øen at spejde efter marsvin og give signal til de øvrige både ved at svinge en oliefrakke, så snart der var marsvin i sigte.

Ved *Stenodden* på den sydvestlige pynt af Fænø var en anden båd stationeret på vagt. (NB! Navnet Stenodden findes ikke på de kort over Fænø, der har været tilgængelige).

Et bådehold lå ved *Flessingkosten* og et andet ved *Hagenør* for med deres lange tørrede bøgeris at piske i vandet og derved gøre marsvinene bange og få dem til at svømme ind i Kolding fjord i stedet for at gå nordpå op gennem Bæltet.

Et bådehold lå ved *Stenderupkysten* for at hindre dyrene i at stikke af sydpå.

De øvrige både var *inde i Fjorden* for at modtage de skræmte marsvin og jage dem over til den kyst, hvor garnene var udspændte, og hvor garnbåden lå parat til at spærre dem inde ved at trække et net for den åbning, hvorigennem marsvinene var jaget ind i garnafspærringen.

Så snart marsvineflokkene var inde-spærret i det udspændte net, gik man i gang med at få dyrene ind til land, og dette skete ved, at man jagede spidse ha-

ger ned i spækket og trak dyrene ind i bådene, eller slæbte dem langs siden af båden enkeltvis ind til strandkanten, hvor de hurtigt blev stukket med de lange, spidse knive, ganske samme fremgangsmåde, som Middelfart Marsvinelaug benyttede.

Når dagens fangst var tilendebragt, gik man i lag med at flænse dyrene eller udskære spækket. Det blev sejlet til Middelfart og solgt til det derværende trankogeri.

Resten af dyrene, dvs. benraden med kødet på, blev solgt til Damgården, hvor frk. Thygesen købte de såkaldte »Marsvinsrade« for 50 øre pr. stk. og brugte dem som hønsefoder, idet hønsene fik dem smidt ind i hønsegården, hvor hønsene pillede hver en trævl kød af skeletterne. Indvoldene blev pakket i tønder og fustager og sendt til Esbjerg, hvor de blev benyttet til agn af fiskerne i Nordsoen. Indvoldene indbragte 5 kr. pr. 100 pund. I de sidste par år, Skærbæk Marsvinelaug eksisterede, blev marsvinene solgt hele og uflænsede til Ulfsborg eller Ringkøbing. De blev pakket i sække eller lærred stykvis og sendt med banen dertil, og Marsvinelaug fik da 5 kr. og 60 øre pr. leveret krop.

Fortjenesten ved marsvinejagten deltes af Laugets oldermand til parthaverne i Lauget i 19 lige store dele, hver gang der var blevet leveret spæk til trankogeri i Middelfart.

Bestillingen som oldermand i Lauget gik på omgang hvert år. Ved laugsmøderne, som blev holdt, hver gang der var »flænset af«, som det kaldtes, gik det

gerne lystigt til. Der blev serveret godt sul, navnlig dersom der lige var blevet hjemmeslagtet en gris eller en so, og godt øl og mange og lange snapse manglede ikke. Bagefter drak man punch, og det kunne blive sent, før laugsmødet var slut.

Det var som regel hårdføre, kraftige mandfolk, der var marsvinejagere. På de lange jagtture ude i Bæltet i al slags vejr havde de deres tørre mad med hjemmefra og drak brændevin til. Selv om det ofte gik hårdt nok til på marsvinejagterne, og der blev skældt frygteligt ud, når der kunne udpeges en parthaver, der var skyld i, at en flok marsvin slap uden om bådelagene, så var det dog næsten altid godmodige og gemytlige fiskere, der kunne gå med til en god spas og more sig over en god historie, når arbejdet var slut efter en hård og brydsom dag.

Omkring året 1910 ophørte det gamle Skærbæk Marsvinelaug at eksistere, og da alle papirer og dokumenter desværre er forsvundne, kunne det måske engang med tiden have sin interesse, at de endnu levende parthavere af lauget har kunnet huske og fortælle de her nedskrevne enkeltheder til efterslægten.

Ovennævnte var uddrag af den avisartikel, som Kolding Folkeblad bragte 6. juli 1940.

Det fromme ønske om, at de gamle fiskere skulle fortælle mere om laugets historie, er formodentlig ikke blevet opfyldt og vel i 1990 - 50 år senere - en utopi.

Men hvem ved? Måske er der stadig i Skærbæk blandt efterkommerne en fa-

Udsigt fra Adlerhus med trankogeriet midt i billedet. I baggrunden Middelfart. Foto fra sidste halvdel af 1800-tallet.

milieerindring at øse af. Det var da at håbe!

Der var i avisartiklen navngivet fire medlemmer af Skærbæk Marsvinelaug:

1. Mads Nissen, der var laugets sidste oldermænd.
2. Jens Peter Jensen
3. Lars Peter Klausen
4. Søren Høj

Hertil kommer ifølge en avisartikel i Kolding Folkeblad fra 1936:

5. Henrik Hedemand
6. Jens Peter Nicolajsen, havnefoged i Skærbæk.

I Taulov kirkebog møder vi disse således:

1. Mads Nissen. Hans fødsel og andre

data er ikke anført i kirkebogen. Han døde før 1940.

2. Jens Peter Jensen. Født 28. september 1869. Forældre: husmand og tømrer Anders Jensen på Skærbæk Mark og hans 31 år gamle hustru Karen Nielsen. Han konfirmeres 20. april 1884. Faderen var født o. 1837 i Viuf i Alminde pastorat. Moderen født i Skærbæk 10. december 1838. De blev viet 7. juli 1865.

3. Lars Peter Clausen. Født 31. januar 1862 i Skærbæk. Forældre: indsidder Claus Hansen (Friis) i Skærbæk og hans 27½ år gamle hustru Frederikke Lene Dorthe Larsen. Faderen var født o. 1831, moderen o. 1831 i Skærbæk. Lars Peter blev konfirmeret 23. april 1876, men

præsten var ikke tilfreds med hans bibelkundskab. Han fik tg! Lars Peter blev 5. juli 1890 viet til Marie Petrine Kirstine Jessen født i Skærbæk 30. august 1854.

4. Søren Høj. Født 3. juni 1878 på Skærbæk Mark af husmand Peder Hansen Høj og hans 30 år gamle hustru Ane Sørine Sørensen Damkjær. Faderen var født på Skærbæk Mark 4. august 1846 af husmand og avlsbruger Hans Pedersen og Mette Sørensdatter. Moderen blev født i Skærbæk 30. marts 1848 af Søren Sørensen Damkjær og Karen Nielsdatter. Søren Højs forældre blev viet 21. oktober 1871. Foruden Søren Høj havde de sønnerne Hans født 1874 og Niels født 1876.

5. Henrik Hedemand. Han er født i Skærbæk under navnet *Hendrich Jensen* 14. oktober 1856 af husmand og sømand i Skærbæk, Jens Peter Sørensen (født o. 1819) og hans omkring 40 år gamle hustru Maren Hendrichsdatter (født o. 1816). NB! Tilføjelse i kirkebogen: »1908 navnebevis på navnet Henrik Hedemand«. Henrik Hedemand kunne 14. oktober 1936 fejre sin 80 års fødselsdag i Skærbæk. Han var først ved landbruget, senere fisker. Efter 1891 uddeler i den nystartede brugs, som han bestyrede i 15 år. Derefter skatteopkræver i 10 år i Taulov sogn. 2 sønner bosat i Skærbæk.

6. Jens Peter Nicolajsen. Født 3. juni 1857 af byhusmand og arbejdsmand i Børup Nicolaj Pedersen og hans 23 år gamle forlovede Bodil Pedersdatter. Jens Peter Nicolajsen blev senere havnefoged på Skærbæk havn. Et fotografi af ham findes i Lebechs bog »Taulov« s. 413.

Med tanken på det store antal marsvin, der tidligere hvert år måtte lade livet, fristes man til ved tærsklen til 1990'erne at stille det spørgsmål: er det stadig muligt at se marsvin i vore farvande?

Dette og andre spørgsmål blev stillet til hr. Carl Chr. Kinze på Zoologisk Museum i København. C. C. Kinze har beredvilligt svaret og tilladt at citere fra de forskellige skrifter og hæfter, der blev tilsendt.

Konklusionen på spørgsmålet om marsvinene i nutiden kan sammenfattes således:

Marsvinet har gradvis trukket sig ud af Østersøen og observeres så at sige aldrig mere dér. Mod de 1500 marsvin, der gennemsnitligt årligt fangedes ved Middelfart, observeredes i slutningen af 60'erne kun 25 marsvin i hele Østersøen! 1985 kunne man konstatere, at marsvinenes grænse mod Østersøen lå fra Årø i Lillebælt via sydspidsen af Langeland til Møn.

I Kattegat og Bælthavet foretager marsvinene forår og sommer vandringer ind til det lave vand ved kysterne for at proviantere og trækker i efteråret atter ud på dybere vand. Observationer viser, at størsteparten af marsvinene færdes alene, lidt færre danner par, mens flokke på 3 marsvin eller flere kun udgør fra 6-10% af observerede marsvin.

Marsvinet blev i Danmark fredet i 1967. I 1986 startede Projekt Marsvin som et samarbejde mellem Dyrenes Beskyttelse, Verdensnaturfonden og Zoologisk Museum for at få mere at vide om

de danske marsvins sundhedstilstand, udbredelse og yngle- og opvækstområder.

Der fremkommer løbende nyhedsbreve med oplysninger om resultaterne. Samtidig opfordres de, som færdes på havet, til at indsende observationer om antrufne marsvin.

Der er således stadig håb om at kunne se de trekantede rygfinner på marsvin skære gennem bølger ved Kolding fjord og omkring Fænø, hvor marsvinsjægerne fra Middelfart og Skærbæk kolde vinterdage dér lå på lur.

Nu kan marsvinene slappe af! De er fredede og i gode hænder.

Stabilt antal af marsvin.

Antallet af marsvin i danske farvande er stabilt. Marsvinet, som er den eneste hval, der yngler i danske farvande, har været under observation i knap fire år, og i den periode har der ikke været tegn på tilbagegang i bestanden. Det viser undersøgelsen Projekt Marsvin, som er finansieret af Foreningen til Dyrenes Beskyttelse og WWF Verdensnaturfonden. Projektet har kostet omkring 150.000 kr. om året plus lønninger.

(Morgenavisen Jyllands-Posten 7. november 1990)

Kilder:

MS-Lauget i Middelfart: 1959 - 28. oktober - 1974. Udg. 1974.

Kaj Kelbjerg: Beretning om det kgl. consecc. MS-Fiskeri og dets udøvere i Middelfart. Oldermandafhandling 1960/61.

Chr. Behrendt: Marsvinelauget i Middelfart. Udg. 1921.

Ove Fryd Rasmussen: Oldermandafhandling. (Om fangst under 2. Verdenskrig).

Fredericia Avis.

Kolding Folkeblad, 6. juli 1940.

Carl Chr. Kinze, Zoologisk Museum, København.

Noter:

1. Th. A. Thomsen, f. 1920 i Vejle. Lærereksamen fra Jelling seminarium 1941 (i året for 100 års jubilæet). 1941-1984 døvelærer i Fredericia. Medarbejder på Lokalhistorisk Arkiv i Fredericia.

Rawerts maleriske rejser i Vejle amt

Af Erik Housted¹⁾

I Det kongelige Biblioteks billedafdeling opbevares i otte store, røde kasser en omfattende samling tegninger og akvareller, benævnt »Rawerts maleriske rejser«².

Samlingen omfatter ikke mindre end 1635 billeder, opklæbde på 737 ark. De stammer fra tiden mellem 1805 og 1849 og er for knap halvdelens vedkommende med motiver fra det daværende Danmark, dvs. inklusive Hertugdømmerne og Norge, medens resten er fra Tyskland, Østrig-Ungarn, Italien, Schweiz, Frankrig, De britiske Øer og Sverige.

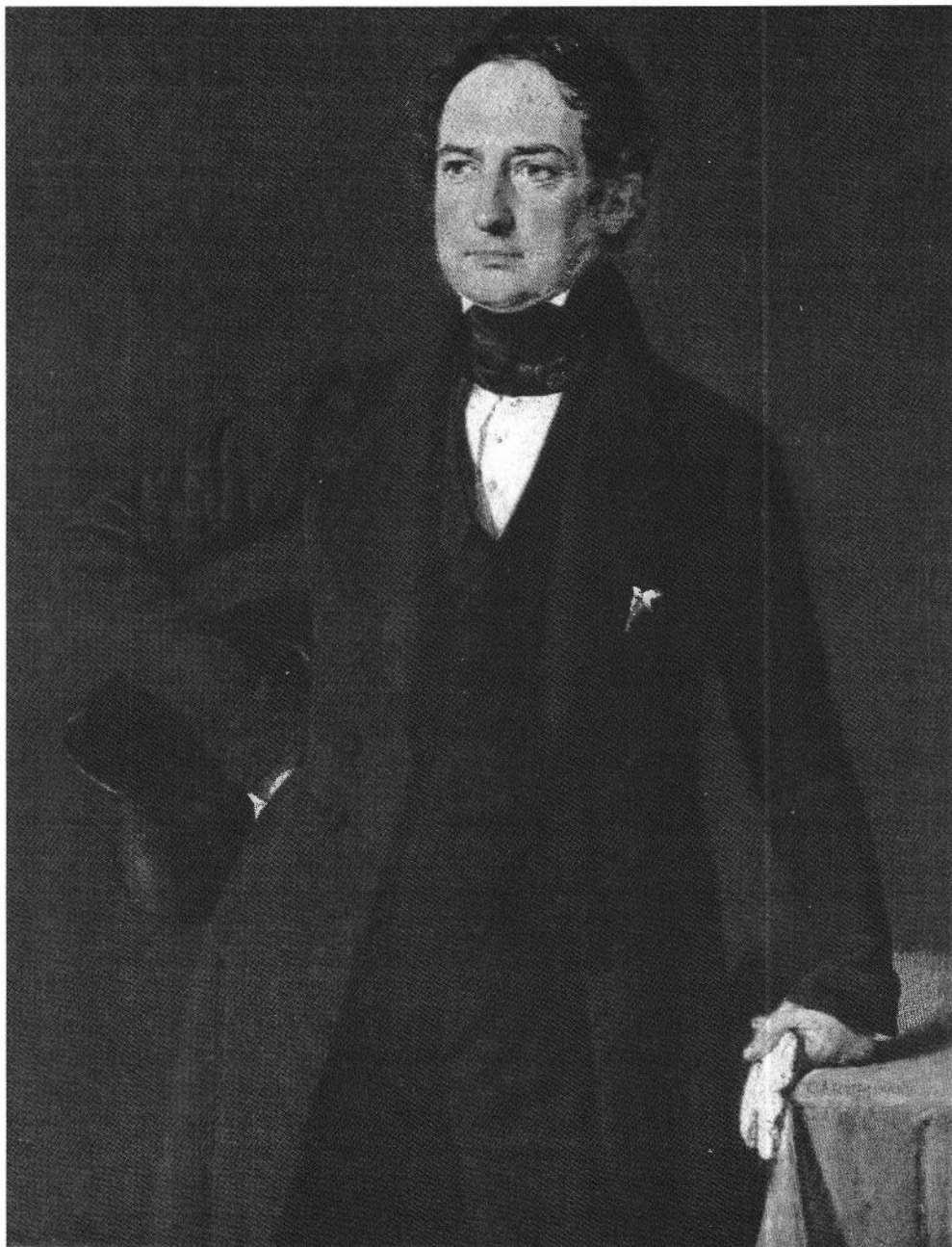
De er så godt som alle udført af industri- og embedsmanden Ole Jørgen Rawert på hans rejser, hvor han fastholdt sine synsindtryk og rejseminder med pen og pensel på samme måde som nutidens turister gør med kameraet. Som det fremgår blev dette private »fotoalbum« i tidens løb af betydeligt omfang. Alle billeder er omhyggeligt benævnte og daterede, så man næsten dag for dag kan følge Rawerts rejseruter.

Selv om formålet med rejserne var at

undersøge industriens tilstand og at indsamle informationer og ideer til op-hjælpning af den indenlandske industri, er det kun ganske få af motiverne, som viser industrielle anlæg. Set fra en nutidig synsvinkel havde det naturligvis været mere interessant, om Rawert havde interesseret sig mere for at fastholde indtryk fra de industrier han besøgte, for billeder af sådanne anlæg fra den tid er vi ellers ikke forvante med. Nu fastholdt han i stedet de landskabelige idyller, slotte og herregårde, som han mødte på sin vej – og han synes at have haft rigelig tid til også at beskæftige sig med den side af sagen.

O. J. Rawert blev født i København 3. januar 1786 som søn af den norskfødte officer og arkitekt Jørgen Henrik Rawert (1751-1823). Nogle år senere – i 1790 – overtog faderen det betydningsfulde embede som stadskonduktør i København.

Som det sømmede sig for en ung mand af velstående borgerlig familie, studerede O. J. Rawert jura, historie,

Ole Jørgen Rawert (1786-1851), maleri af C. A. Jensen, 1839. Statens Museum for Kunst.

nationaløkonomi og statistik ved Københavns Universitet, men nogen afsluttende uddannelse havde han ikke, da han i 1809 blev kopist i Kommercekollegiet, datidens handels- og industriministerium.

I 1811 blev han tilknyttet fabriksdirektionen, den afdeling af Kommercekollegiet, der førte tilsyn med fabriksvæsenet, herunder specielt de fabrikker, der modtog kongelig understøttelse, hvilket var størstedelen af datidens, i øvrigt ikke særlig talrige, indretninger som kunne fortjene betegnelsen fabrik. Samtidig blev han medredaktør af »Handels- og Industritidende«.

Efter nogle trakasserier lykkedes det ham i 1819 at få bevilget midler til at foretage en længere udlandsrejse med det formål at få indblik i specielt de udenlandske tekstilindustrier.

Rejsen kom til at vare til begyndelsen af 1819, hvor Rawert var hjemme igen. Straks søgte han at rejse midler til at foretage en indenlandsrejse for derved at blive i stand til at sammenholde resultaterne fra det store udland med de hjemlige forhold. Det lykkedes at skaffe 200 Rdl. sølv fra Fonden ad Usus Publicos, og med udsigten til yderligere at opnå en pengepræmie fra Det kgl. Landhusholdningsselskab drog Rawert i sommeren 1819 ud på sin tur over Sjælland, Fyn, gennem Jylland til Hertugdømmerne. De følgende somre 1820, 1821 og 1822 turede han på tilsvarende vis rundt i landet.

Resultaterne af de første to somres rejser offentliggjordes i »Beretning om In-

dustriens Tilstand i de danske Provindser samt om nogle Midler til dens Fremme nedskrevne paa en Reise i Sommerne 1819 og 1820«, medens resultaterne af de næste to somres rejser fremkom i »Nye Landoeconomiske Tidender« 1822-23 under titlen »Brudstykker af en Dagbog holdt paa en Reise i Danmark«.

Rawert førte utvivlsomt dagbøger på sine rejser, men desværre synes de at være gået tabt for eftertiden, så vor viden om rejserne og deres resultater bygger først og fremmest på billederne og på de dele af skribentvirksomheden, som Rawert lod publicere.

I 1827 giftede han sig og slog sig til ro, fra 1831 som toldinspektør i København og fabriksdirektør under Kommercekollegiet. Rejselysten sad dog endnu i ham: i 1844 foretog han endnu en indenlands rejse og i 1845 og 1847 studierejser i Tyskland og Østrig.

Foruden et stort antal artikler om industrielle, landøkonomiske og sundhedsmæssige forhold, udgav Rawert i 1850 sit hovedværk: »Kongeriget Danmarks industrielle Forhold fra de ældste tider indtil begyndelsen af 1848« - et digert værk, som trods sin efterhånden høje alder stadig regnes for et af de betydeligste værker inden for sit felt³.

Grundlaget for dette værk var i høj grad de informationer, Rawert havde indsamlet under sine rejser, suppleret med de informationer som Kommercekollegiet gennem tiden indsamlede i forbindelse med udstedelse af bevillinger og privilegier samt fra de årlige indbe-

retninger om fabrikker og visse håndværk, som siden 1774 blev indsendt fra de lokale myndigheder.

Rawert selv døde kort tid efter udgivelsen af hovedværket, nemlig den 11. juli 1851.

I denne artikel gengives samtlige Rawerts billeder fra rejserne i det nuværende Vejle amt, og på grundlag af billedateringerne kan vi følge hans rejseruter:

- 1819: 24/6 Vejle
 25/6 Engelsholm, Lerbæk Mølle,
 Jelling
 26/6 Haraldskær
 27/6 Tirsbæk
 2/7 Horsens
 1820: 25/6 Horsens, Bygholm
 28/6 Serridslevgaard
 29/6 Barritskov
 1/7 Haraldskær
 3/7 Dalby Mølle
 4/7 Kolding
 5/7 Snoghøj
 1821: 7/7 Bygholm
 1844: 18/8 Matstrup
 19/8 Horsens
 21/8 Vejles omegn
 22/8 Snoghøj

Af praktiske grunde er billederne i det følgende arrangeret efter lokaliteterne og altså ikke kronologisk.

Hvad var så det praktiske udbytte af rejserne? Her må man som nævnt ty til Rawerts trykte skrifter – og resultatet, i det mindste sammenholdt med rejsernes billedmæssige dækning – forekommer noget magert.

Det eneste sted i amtet, Rawert fandt

industri af større betydning, som var værd at omtale, var i Fredericia – og herfra udførte han ikke et eneste billede! I Fredericia havde der siden 1786 udviklet sig en ikke helt ubetydelig tekstilindustri, efter at Det kongelige danske Dugmanufaktur havde udflyttet sin virksomhed fra Blågård på Københavns Nørrebro hertil. Denne fabrik havde til huse i to bygningskomplekser i Prinsensgade på hjørnerne af Købmagergade og Prinsessegade, oprindeligt bygget som stalde for tre ryttereskadroner i 1750'erne. Hertil kom et farveri ved Axeltorv, en direktørbolig på hjørnet af Sønder Voldstræde og Gothersgade, et uldvaskeri uden for Strandporten samt valkemøller på Spanggården i Bredstrup og Grejs Mølle. Driften ophørte i 1816/17, men en række andre klædefabrikker havde i mellemtiden set dagens lys⁴. Da Rawert i 1819 aflagde sit første besøg, fandt han således fire fabrikker.

Størst var den af storkøbmanden Bertel Bruun (1767-1827) i 1803 anlagte fabrik på østsiden af Vendersgade, tæt op mod volden. Her fandtes 11 vævestole i drift med dertil hørende komplet maskineri. 52 arbejdere og 5 daglejere fandt beskæftigelse, og produktionen udgjorde 290 stk. klæde à 60-70 alen. I modsætning til de fleste andre fabrikker beklagede man sig ikke her over mangel på afsætning, og det måtte da interessere Rawert, hvad årsagen hertil kunne være. Forklaringen var simpel – med et moderne udtryk hed den »opsøgende salg«, idet Bruun lod sine sønner rejse omkring i landet og afsætte dels klæde, dels

Bertel Bruuns klædefabrik i Fredericia ca. 1880. Fabrikken blev opført i 1805-06. Efter at klædefabrikationen var flyttet til Bruunshåb ved Viborg, benyttedes bygningen til kornmagasin. Fra 1835-56 var her sukkerraffinaderi, derefter tobaksfabrik og brændevinsbrænderi, indtil her i 1872 blev tæppefabrik. Fabrikken nedbrændte i 1888, og en ny fabrik opførtes - Fredericia Tæppefabrik, senere Lunds Klædefabrik. Også den nedbrændte i 1970. Foto på Fredericia Museum.

tobak, idet Bruun også drev en tobaksfabrik. Sjælland og Fyn, men i særdeleshed Lolland, var gode aftagere. Dertil kom, at Bertel Bruun havde den fornødne kapital til altid at kunne købe rigtigt ind, på rette tid og rette sted, men en del af forklaringen var også, føjer Rawert til, »at han af Regjeringen har erholdt mange og store Begunstigelser med hensyn til denne Fabrik« - noget Bruun dog havde til fælles med mange andre.

Allerede i 1821 nedlagde Bertel Bruun fabrikken i Fredericia og flyttede hele

produktionen til Bruunshåb ved Viborg. Her havde han allerede i 1809 erhvervet det tidligere Asmild Kloster med henblik på at udnytte vandkraften til fabrikkens maskineri. I Fredericia bestod drifkraften af heste som møjsommeligt travede rundt i en hestegang.

Den næste fabrik Rawert beså, ejedes af Salomon Jacobsen (1767-1845) og hans svoger Levin Abraham Cohen (1776-1856). Den lå på sydsiden af Jyllandsgade mellem Vendersgade og Danmarksstræde. Her var kun 5-6 væve i drift mod tidligere 11, og der beskæftige-

des 32 arbejdere og 4 daglejere med en produktion på 80 stk. klæde. Fabrikken var startet i 1810 af et jødisk interessentskab, og den forblev på jødiske hænder, til den ophørte i 1849.

I Danmarksgade på NØ-hjørnet af Købmagergade beså Rawert en lille fabrik med kun 2 vævestole. Oprindeligt havde den været betydeligt større, anlagt i 1786/87 under Det kgl. danske Dugmanufakturs overbestyrelse af Johan Heinrich Koch (1758-1840). Allerede i 1797 flyttede størstedelen af fabrikken til Middelfart, og i Fredericia blev kun opretholdt en lille filial, som en del år senere blev overtaget af sønnen Isach Koch (1785-1823). En anden søn, Julius Marius Koch, overtog fabrikken i Middelfart, medens en tredje søn, Heinrich Abraham Koch overtog Greis Mølle, som senere skal omtales.

Som det sidste og indtil da nyeste skud på stammen beså Rawert den helt nyanlagte fabrik, som Mathias Wilhelm Schrøder (1789-1870) i kompagni med sin slægtning, jomfru Marie Magdalene Schwartz (1784-1860) havde etableret i en større gård på SV-hjørnet af Prinsensgade og Købmagergade.

Efter sin rejse i 1822 sørgede Rawert til stadighed for at opdatere fabriksoplysningerne, og i Handels- og Industritidende 1824 fremkom således en »Beretning om Industriens Tilstand i Danmark i Aaret 1823«. Her kan man aflæse, at flytningen af Bertel Bruuns fabrik fik gunstige følger for de øvrige fabrikker:

Salomon Jacobsen & Co. beskæftigede nu 74 arbejdere og 4 daglejere og

tilvirkede 180 stk. klæde, Isach Koch 30 arbejdere og 2 daglejere med en produktion på 100-120 stk. klæde a 50-60 alen. Wilhelm Schrøder havde 20 arbejdere og 2 daglejere og tilvirkede 70 stk. klæde a 60-64 alen.

Dertil kom, at Bernhard Schrøder (1783-1867), en broder til Wilhelm, i 1821 havde startet sin egen fabrik i Norgsgade (nu nr. 10-12) og her var i gang med 22 arbejdere og 2 daglejere, som tilvirkede 120 stk. klæde a 30-35 alen.

Hvad angår håndværket, fandt Rawert intet, som var værd at bemærke i nogen af amtets købstæder, dog siger han, at der i Fredericia »var en del ret gode Professionister (betegnelse for arbejdere til smede-, støbe- og træarbejde), hvorom en stor Sprøjte, som for et par Aar siden der var forfærdiget, fordeelt vidner.«

Ved sit andet besøg i Fredericia i 1821 interesserede Rawert sig især for tobaksdyrkingen. Sagen var nemlig den, at han under sin store udlandsrejse var blevet præsenteret for et fransk manuskript om tobaksavlens i Holland og var blevet forsikret om, at det var det bedste, som var skrevet om dette emne. Rawert sendte en oversættelse hjem til Kommercekollegiet, som i hans fravær lod det trykke og uddele til plantørerne i Fredericia.

Selvsagt var Rawert interesseret i, om der nu fire år senere kunne spores forandringer og forbedringer som følge af dette initiativ, men med nogen skuffelse måtte han notere sig, at det ikke var tilfældet.

Trods de bristede illusioner, skrev Rawert dog en lille beretning om måden, hvorpå man dyrkede tobak i Fredericia.

Kolding fandt han slet ikke værd at omtale, og i Vejle fandt han kun i form af nogle ubrugte maskiner spor efter en tidligere klædefabrik.

I Horsens noterede Rawert sig to større tobaksfabrikker samt en lille og ubetydelig. Til de store fabrikker fandtes plantager på henholdsvis 27 og 12 tdr. land, hvor der på hver tønde blev avlet 1400-2000 pund blade, alt efter årets beskaffenhed. Dyrkningsmåden var stort set den samme som i Fredericia, men man ofrede mere omhu på planterne.

Rawert bemærker videre: »Naar undtages Fredericia og Horsens, kjender jeg ingen Kjøbstad her i Landet, paa hvis Marker Handelsplanter dyrkes, og her var just Stedet til at dyrke dem, da saavel det større Antal Mennesker og den mere Gjødning, som deres Behandling og Avl fordrer, her havdes.«

Rawert slog til lyd for, at dyrkning af handelsplanter på købstadsjorderne kunne være et middel til at skaffe mange af byernes borgere et anstændigere udkomme, og samtidig ville kornproduktionen (som ellers skete på disse jorder) falde, og priserne derved blive mere lønsomme.

Grejs Mølle tegnet i 1820 af stiftsbygningsinspektør i Fyns stift, J. H. T. Hanck (1776-1840), der lige som Rawert var en flittig amatørtegner, ikke helt så produktiv, men fra en kunstnerisk synsvinkel noget mere habil. Kernen i fabrikken var valkemøllen, som var placeret i den største af bygningerne. Kort efter 1820 blev tilføjet en stor, statelig hovedbygning, og i 1843 tilføjedes en 4-etages fabriksbygning, og vandkraften blev suppleret med dampkraft (se i øvrigt årbogen 1990 s. 104).

Uden for købstæderne fandt Rawert tre fabrikker, som var et besøg og en om-tale værd.

Grejs Mølle var som nævnt et barn af Det kgl. danske Dugmanufaktur i Fredericia, idet den (som i sin oprindelse var en kornmølle) var blevet opbygget som valkemølle til brug for Dugmanu-fakturet. Den lange transportvej var imidlertid ubekvem, og i 1807 overtog Heinrich Abraham Koch (1783-1837) Grejs Mølle og udvidede virksomheden til en egentlig klædefabrik. Ved Rawerts første besøg var her 7 væve, hvoraf 5-6 var i drift, og hertil kom det øvrige ma-skineri og valkeværket, som blev drevet af vandkraft. 81 personer fandt beskæfti-gelse, og produktionen udgjorde i 1819 187 stk. klæde eller 11220 alen. Nogle år senere (1823) var her 10 væve i drift, og 101 arbejdere og 27 daglejere tilvirkede 271 stk. klæde.

Grejs Mølle blev med tiden en af lan-dets største klædefabrikker; den ophørte sidst i 1880'erne.

»Noget over een Miil fra Greis«, fort-sætter Rawert »i samme skønne Dal-føre, hvori Vejle ligger, er Haraldskjærs Kobberhammer samt Høeleefabrik. Ved hjælp af 4 Svende, 1 Dreng og 4 Daglej-ere var her tilvirket i 1819 58 skippund Kobberplader og 130 Dusin Høeleer og Skjæreknive. Dette Værk er vigtigt som eneste i sit slags i Jylland, og fordi det si-ges at levere gode Varer.«⁵

Fabrikken havde rødde tilbage i den våbenfabrik, som i 1741 blev anlagt på Haraldskær, men som sidst i 1750'erne blev flyttet længere vestpå til Rue Mark.

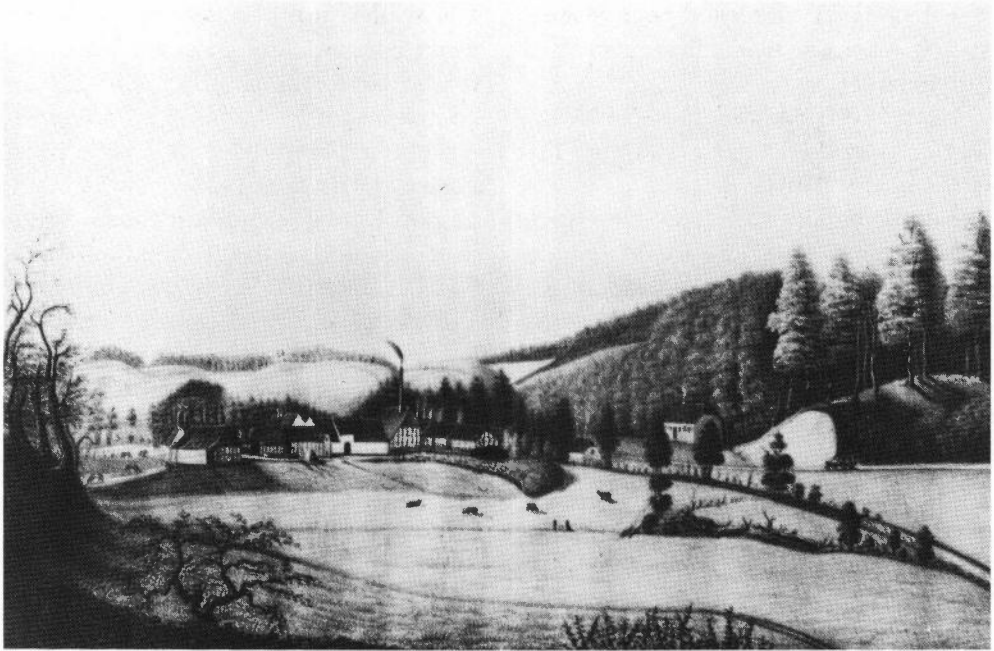
I 1770 blev fabrikken, som hidtil havde været bortforpagtet, solgt fra godset, og den tilhørte derefter i en lang årrække kobbersmelter Peder Sager og dennes ef-terkommere, indtil den i 1839 blev over-taget af det hollandske Kedelfører-Com-pagni. Denne ejendommelige institu-tion med rødde i den lille hollandske flække Luikgestel, havde siden midten af 1600-årene haft privilegium på at sælge kobbervarer i de danske provinser, dog kun dansk fremstillede produkter fra kobberværker som Kobbermøllen ved Kruså, Brede og Haraldskær.

Fabrikken var ikke af stort omfang: Rawert beretter, at kobberværket i 1823 bestod af en smelteovn med to blæse-bælge, en 24 lispunds hammer og 2 ud-varme bælge, drevet af 3 vandhjul. Høle-og skjæreknivværket bestod af 2 hamre, 2 blæsebælge og 1 slibeværk, drevet af 2 vandhjul.

I 1847 udgjorde produktionen 25.000 pund kobberplader og 15.000 pund for-arbejdet kobber (gryder, kedler osv.). Dertil kom 4.000 høleer, 4.000 skjære-knive og 500 spader. Salget blev fore-stået af 6 kedelførere under Kedelfører-Compagniets bestyrer og regnskabsfø-rer i Horsens, hvor kompagniet siden 1764 havde resideret i en ejendom på nordsiden af Nørregade.

Privilegiet blev ophævet i 1866, hvor-efter kompagniet i 1872 solgte fabrikk-en, som blev ombygget til træmassefa-brik.

Rawert fortsætter: »Endnu noget mere vestlig, hvor Overgangen saa skarpt betegnes mellem en skøn og en

Haraldskær kobberværk gengivet efter et sjældent litografi fra 1840, udgivet af Gudmundsens litografiske anstalt i Århus. Det idylliske anlæg bestod af adskillige bygninger, som rummede forskellige funktioner: i ét hus var hølesmedie, i et andet kobbersmedie, i et tredje holdt nagelsmeden til, hertil kom beboelser, stald, lade, lager osv. Det meste forsvandt da Vejle Træmassefabrik/De forenede Papirfabrikker A/S i årene fra 1873 opførte nye og mere tidssvarende bygninger.

ørkenmæssig Natur, ligger Engelsholm Papiirmølle. Værket blev nyt indrettet under Krigen og, efter min Skjønnende, meget godt. Herfra er leveret en stor Mængde og godt Papiir, men da den nuværende Ejer (1819) er under Concours, svarer Driften til hans Forfatning.«

Engelsholm fabrik, eller Randbøldal fabrik, som den også senere i tiden kaldtes, blev anlagt i 1732 af Engelsholms ejer Gert Hansen Lichtenberg. Samtidig fik han privilegium på indsamling af klude på Fyn og i Jylland, idet klude udgjorde råmaterialet til papirfremstillingen. Fabrikken var i mange år den eneste

af sin art vest for Storebælt, og den havde ry for sine gode varer. Den vedblev at være i G. H. Lichtenbergs, og efter ham i hans enkes, eje indtil 1784, hvor den hidtidige forpagter, Heinrich Rudolf Schmidt købte den. Det var dennes søn (af samme navn), som havde fabrikken ved Rawerts besøg i 1819.

De vanskeligheder, Rawert antyder, blev overvundet, og nogle år senere anfører Rawert (1823), at der arbejdede 11 faste arbejdere og 9 daglejere, og at produktionen dette år udgjorde 436 bakker papir. Maskineriet bestod af 2 hollændere (en slags kværne til findeling og for-

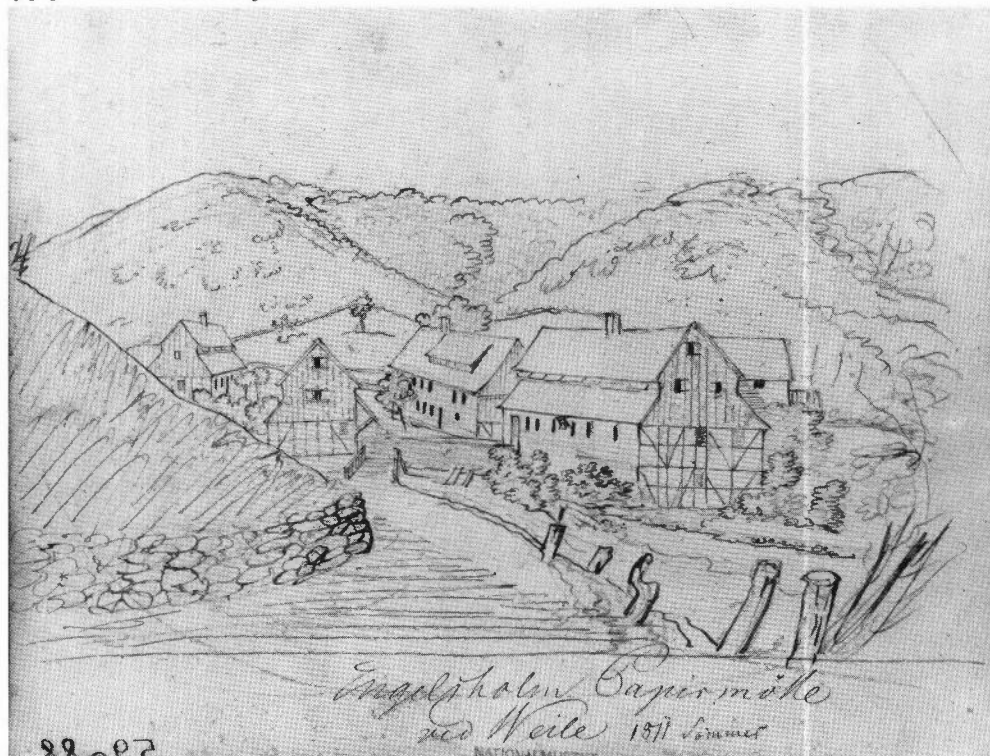
maling af klude), 1 kludeskærer, 2 bøtter med vandpresser og 2 tørrepresser. Hollænderne blev drevet med vandkraft. Efter en brand i midten af 1840'erne opførte papirfabrikationen, og i stedet blev her indrettet væveri.

Som det sidste industrielle anlæg, Rawert meget kort omtaler, skal nævnes den af prokurator Niels Emanuel Schmidt (1781-1870) i 1815 anlagte olie-

mølle på gården Svanholm i Skjold sogn. Møllen, som på dette tidspunkt var hestedrevet, havde ikke været i brug i nogle år. Schmidt flyttede i øvrigt møleværket til Horsens i 1828, og senere holdt det flyttedag adskillige gange.

Man kan som nævnt beklage, at det var Engelsholm og ikke Engelsholm fabrik, Haraldskær og ikke Haraldskær fabrik osv., Rawert tegnede på sin færd.

Engelsholm Papirmølle, tegnet i sommeren 1811 af J. H. T. Hanck. Således så papirmøllen ud ved Rawerts besøg. Af bygningerne til højre rummede den fjerneste stuehus med beboelse samt stampeværk med 16 hamre drevet af vandhjul. Den nærmeste bygning rummede den egentlige papirfabrik med hollænder drevet af vandhjul, papirbøtte, limkar, presser osv. Åløbet passerede mellem bygningerne, hvor vandhjulene var anbragte på de mod hinanden vendende gavle. Af bygningerne til venstre rummede den fjerneste vaskehus og gæstekarre og den nærmeste huggehus. Samtlige lofter var indrettede til tørring af papir. Nationalmuseet 2. afd.

Alligevel har Rawerts prospekter deres egen særegne charme i al deres naivitet. Kunstner var Rawert ikke, aspirerede heller ikke til at være det, og når han alligevel er sikret en plads i Weilbachs Kunstnerleksikon, er grunden mest et samarbejde med kobberstikkeren Søren Henrik Petersen (1787-1860). Denne udgav i 1819-23 en prospektserie under titlen »Danske Egne«, som udkom i 6 hæfter med i alt 36 motiver fra forskellige egne af Kongeriget og Hertugdømmerne. Flere af kobberstikkene blev udført med Rawerts rejsebilleder som forlæg. Det gjaldt således prospektet af Barritskov, som i det følgende kan ses både i Rawerts originaltegning og i S. H. Petersens stik.

I det hele taget har der været en udtalt mangel på prospekter fra landets forskellige egne – gengivelsen af landskabet i kunsten var endnu kun i sin vorden – og her udfyldte Rawerts billeder et hul som med fordel kunne udnyttes af lysthavende.

I 1821-23 udgav den danske filolog Andreas Andersen Feldborg (1782-1838) i Edinburgh, hvor han da var bosat, bogen »Denmark Delineated«, en poetisk beskrivelse af København og Sjælland ledsaget af en række kobberstukne prospekter efter forskellige kunstneres forlæg.

Nogle år senere sad Feldborg som lærer i engelsk ved Göttingens universitet og syslede med planer om at udgive et bind to omfattende resten af landet. Hertil skulle han bruge forlæg til illustrationer. Feldborg skrev den 28. no-

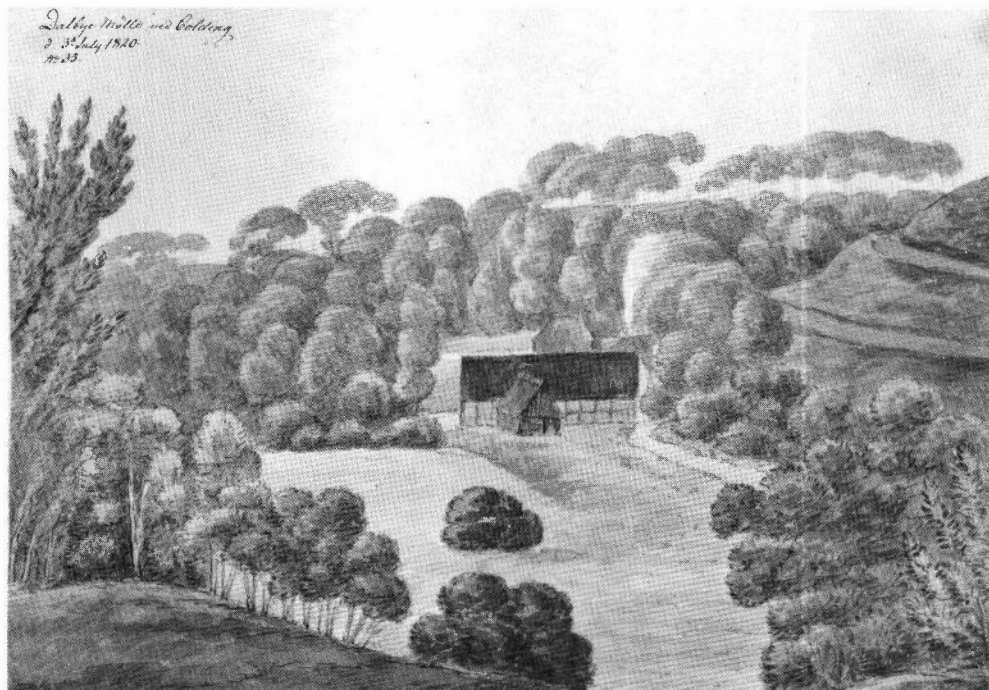
vember 1827 til malerkunstens daværende absolutte førstemand, C. W. Eckersberg og bad denne være sig behjælpelig med at skaffe en række motiver, idet Feldborg mente, at nogle af disse nok kunne skaffes hos Rawert⁶.

Den videre historie kan følges i Eckersbergs dagbøger og efterladte papirer: 16. december besøgte Eckersberg Rawert, beså hans tegninger og udsøgte nogle egnede stykker. 21. marts 1828 havde Eckersberg udført eftertegninger af Svendborg og Vejle. 19. december 1828 var yderligere en eftertegning af Jellings runestene færdig sammen med et prospekt af Københavns Red af Eckersbergs egen komposition. 9. marts 1829 skrev Eckersberg regning på de 4 leverede tegninger: 3 Rbd. sølv pr. stk. – og dagen efter tilbageleverede han de lånte tegninger til Rawert.

Eftertegningerne blev sendt til Feldborg, men det planlagte bind to blev aldrig færdigt (eller i det mindste aldrig udgivet) og tegningernes skæbne svæver derfor i det uvisse. Måske findes de i Göttingen, måske i Danzig, hvor den ugifte Feldborg i 1838 endte sine dage.

Hvorom alting er: Det kunne have været interessant at se, hvad kunstneren Eckersberg fik ud af amatøren Rawerts tegninger.

Og med disse ord vil vi overlade pladsen til Rawerts rejsealbum.

Dalby Mølle

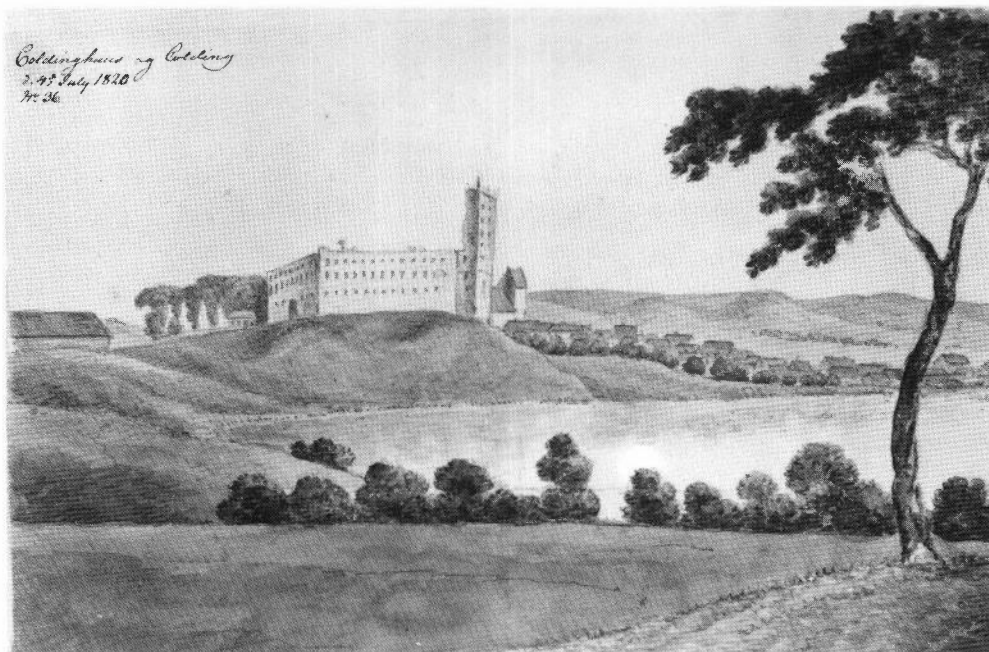
Den idyllisk beliggende vandmølle tæt sydøst for Kolding var i tidens løb mål for flere kunstnere – og altså også Rawert, der let lod sig friste til at gøre en omvej.

Dengang gik landevejen mellem Kolding og Stenderup i slyngninger ned ad det stejle Møllebjerg (t.h.) for i bunden af dalen at passere en bro over Dalby Møllebæk ved selve møllehuset, hvis høje afvalmede stråtag skimtes over tagryggen på bygningen ved vejen.

Møllehuset var nyopført i 1805, men møllestedet var naturligvis meget ældre. Oprindelig hed den Tveds Mølle og

hørte under den forlængst forsvundne herregård Tvedsgaard. Tvedsgaard og møllen kom i 1585 i kronens eje i forbindelse med Frederik II's storstiledede opkøb og mageskifter med henblik på oprettelsen af en kongelig vildtbane i Koldinghus Len.

Møllen forblev i kronens eje helt til 1846, hvor den omsider kom i privateje. Omkring samme tid blev vandmøllen suppleret med en vindmølle af hollandsk model beliggende på højderne syd for vandmøllen, men allerede i 1863 blev vindmøllen nedbrudt og flyttet til Stenderup.

Kolding

I Kolding fandt Rawert som nævnt ingen industri, som var en omtale værd. I 1823 nævner han en ubetydelig tobaksfabrik, et lige så ubetydeligt garveri, 4 vævere med tilsammen 8 vævestole, 4 handskemagere med 2 svende og 2 drenge samt 8 rebslagerier med 8 svende og 13 drenge. I virkeligheden var der mere tale om håndværk end industri, men i datidens noget primitive form for industristatistik regnedes de til industrien.

I 1847 kunne Rawert optælle: 16 brændevinsbrænderier, heraf dog kun 8 i drift, 4 garverier med 34 arbejdere, 7 sadelmagergarverier med 19 arbejdere, 41 skomagergarvere, 1 pottemager med

2 arbejdere, 12 rebslagere med 35 arbejdere samt 1 tegl- og kalkværk med 6 arbejdere.

Selvfølgelig var Koldinghus et motiv, Rawert måtte have i sit rejsealbum. Dette er faktisk en af de ældste gengivelser af ruinen, tegnet kun 12 år efter branden, som efterlod det stolte slot som en tom skal. Ved porten ses det lille stråttækte slotsforvalterhus, som opførtes som bolig for den opsynsmand, der efter branden førte opsyn med ruinen. Et par år efter Rawerts besøg tog Oldsagskommissionens sekretær, Chr. Jürgensen Thomsen, skridt til at sikre ruinens bevarelse.

Engelsholm

På sin vej til Engelsholm papirmølle i nærheden af Randbøl, hvis kirke skimtes i det fjerne, passerede Rawert forbi Engelsholm slot og lod sig betage af den storslåede udsigt fra landsbyen Sødober, hvis gårde og huse ses i forgrunden.

Til højre i baggrunden ses Nørup kirke med sit karakteristiske løgformede spir. Det nuværende Engelsholm opførtes i årene omkring 1593 af Knud Brahe (1555-1615), en broder til astronomen Thyge Brahe, men når Rawert tillægger den berømte broder æren for tegningerne til Engelsholm, er det uden bund i virkeligheden. Faktisk ved man ikke, hvem bygmesteren var. Der har været peget på Hercules von Oberberg, der en del år tidligere havde opført slottet i Tøn-

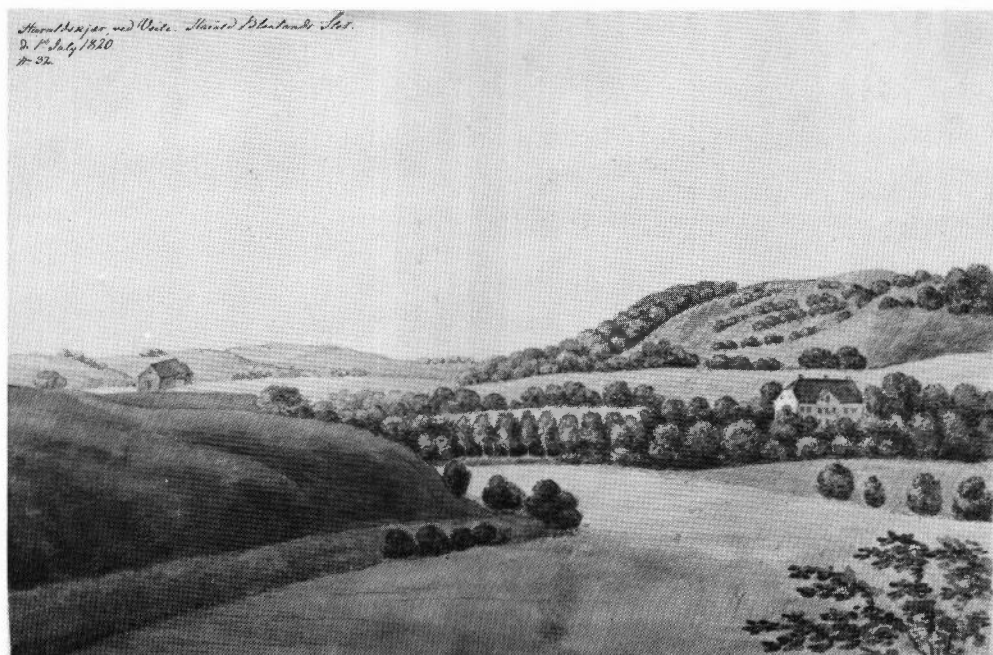
ning for Hertug Adolf af Gottorp - et bygningsværk med mange lighedstræk med Engelsholm. Dog vil det nok være mere korrekt at tale om en påvirkning fra Oberberg.

Engelsholm blev i 1732 overtaget af Horsens-matadoren Gert Hansen de Lichtenberg (1697-1764), som bl.a. forsynede tårnene med de løgformede spir - et karakteristisk træk overalt, hvor Lichtenberg udfoldede sin virksomhed.

Det var også Lichtenberg, som opførte den tilhørende avlsgård med en imponerende kørelade i bindingsværk. Under en række skiftende ejere i 1930'erne blev jorden frasolgt og avlsgården blev nedrevet, hvorved et fint og værdifuldt herregårdsmiljø blev ødelagt.

*Engelsholms Jernslot, opført af Knud Brahe,
af H. Rawert. Tydelig Brahes Tegning af
Nørup, samt gamle Randbøls slot, herunder Jern-
slot. 23. Junij 1819.
H. R.*

Haraldskær

»Harald Blaatands Slot« kalder Rawert Haraldskær med rod i et gammelt sagn. Det kan da også være fristende at se en forbindelse mellem stednavnet og eg-
nens to Harald'er: Harald Blaatand af Jelling og den i 1134 kongehyldede Harald Kesja, der led døden for broderhånd på sin gård i Skibet lige nord for Haraldskær. Tilmed ligger Haraldskær lige, hvor den gamle kongevej fra Skanderborg til Kolding sætter over Vejle Å.

Men navnet, som oprindeligt blev skrevet Harildskerr eller Herritskier, tyder dog ikke på opkald efter en historisk person. Gården nævnes første gang i 1434, hvad der dog ikke udelukker en højere alder.

Den endnu stående hovedbygning skriver sig fra årene omkring 1590, hvor den blev opført af den velhavende rigsråd Albert Friis (død 1601), men den er præget af ombygninger i 1700- og 1800-årene – og det indre er totalt fornyet efter en brand i 1971.

I 1731 blev godset sammen med Skibet kirke, der ses i baggrunden på det nederste prospekt, sat på auktion og blev overtaget af oberstløjtnant Pierre d'Andischou fra Marineregimentet, som garnisonerede dels i Fredericia, dels i Rendsborg.

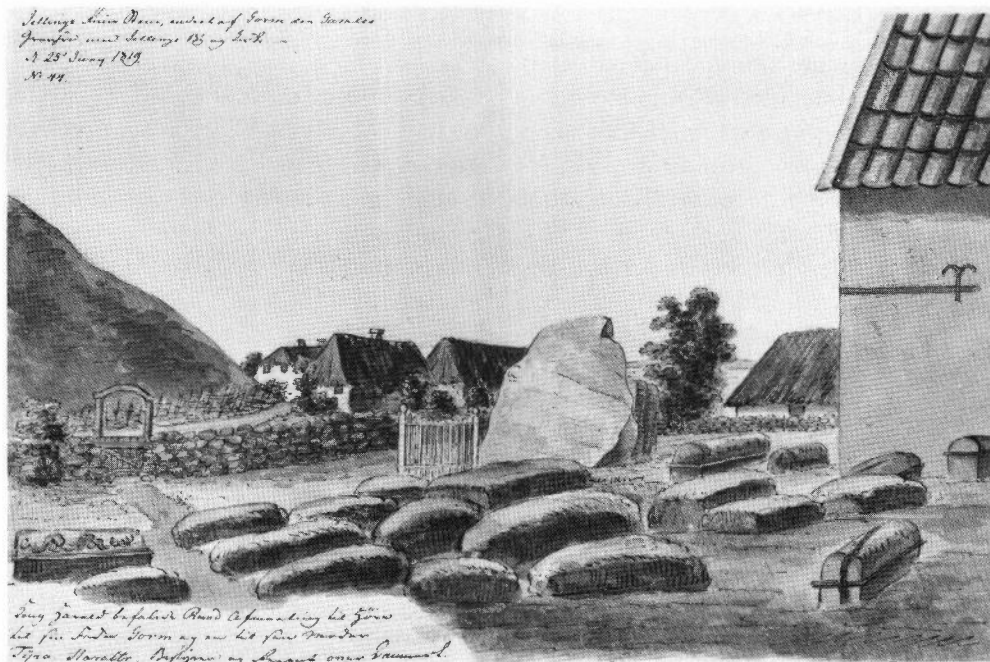
I 1741 fik en ung jøde ved navn Bernt Isach kongeligt privilegium på at måtte anlægge en geværfabrik i egnen ved Vejle »på hvilken Proprietærs Grund, som han derom kunne accordere.«

Isach har formentlig kendt d'Andi-

schou fra Fredericia, og da Haraldskær lå bekvemt for at kunne udnytte vandkraften, blev fabrikkens placering udstukket lige syd for hovedbygningen. Det viste sig snart, at Ischah var en plattenslager uden midler. Det var d'Andischou, som måtte financiere opbygningen af fabriken, og i 1743, endnu inden den var kommet i gang, måtte han overtage privilegiet med ret til at forfærdige karabiner, pistoler, espontons, kårder, pallascher, knive, sakse, kårdeklinger, høleer og søm. I 1744 blev det yderligere udvidet til at omfatte anlæg af en kobbermølle og en krudtmølle. Også en stempemølle til bearbejdning af såvel uldent tøj som skind samt et værksted til fremstilling af lervarer anlagde han.

d'Andischou havde imidlertid ikke større held med sig, og han døde i 1751 stærkt forgældet. Godset og værkerne blev sat på auktion, og herlighederne blev overtaget af den allestedsværende Gert Hansen de Lichtenberg til Engelsholm. I 1754 overdrog han det hele til svigersønnen Christian de Linde. Denne lod et par år senere værkerne flytte længere vestpå til Rue Mark – men navnet Haraldskær Fabrik fulgte med, og det var stadig vandkraften fra Vejle å, som dannede grundlaget.

I 1770 blev fabriken som tidligere nævnt skilt definitivt fra godset. I nyere tid tilhørte Haraldskær gennem 53 år jernstøber- og fabrikantfamilien C. M. Hess. I vore dage benyttes hovedbygningen som kursusejendom.

Jelling

Rawert besøgte Jelling i 1819, netop året for Jelling-bønderne gravede ned i nordhøjens top og fandt gravkammeret, som det følgende år (1821) blev udgravet.

Udgravningen og de – ganske vist få – fund man gjorde, skabte fornyet interesse for Jellings berømte monumenter og har sikkert været anledningen til, at A. A. Feldborg ønskede, at Eckersberg skulle eftertegne netop dette af Rawerts billeder til brug for sin planlagte bog.

Rawert har fået flere interessante detaljer med, ikke blot de to berømte runestene udfør kirkens våbenhus, men også den ganske planløse kirkegård med græstuer, gravsten og gravtræer i vild forvirring.

I sin tekst på billedet synes Rawert at have forsøgt sig med en særdeles primitiv oversættelse af runeindskriften på den store sten.

Omkring sydhøjen ses det risgårde, som på Frederik IV's befaling var blevet opsat for at skærme højene mod løsgående kreaturer, men som nu var ganske forfaldent.

Tæt op til højen lå gården, som i den ældre matrikel havde nr. 11, da tilhørende landinspektør Søren Nielsen Ravn, som udførte talrige matrikulararbejder rundt omkring i amtet. Efter en brand i 1850'erne flyttede gården til gadens vestside og fik navnet »Rosenvold«.

Lerbæk Mølle

Mange vejfarende kender Lerbæk Mølle, som ligger, hvor hovedvej A18 krydser Grejs Å ca. 5 km nordvest for Vejle.

Bortset fra, at mølleriet, som sidst blev drevet i en industrimøllebygning fra 1909 ved hjælp af turbiner, forlængst er nedlagt, er det ikke vanskeligt at genkende stedet.

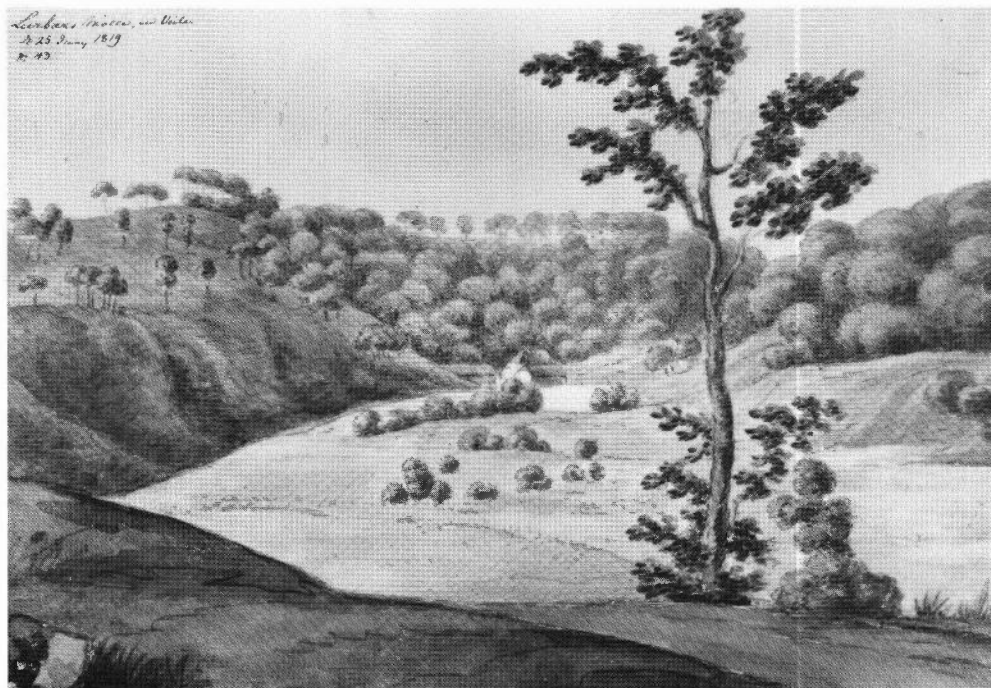
Sceneriet er med få ændringer det samme i dag som på Rawerts over 170 år gamle akvarel.

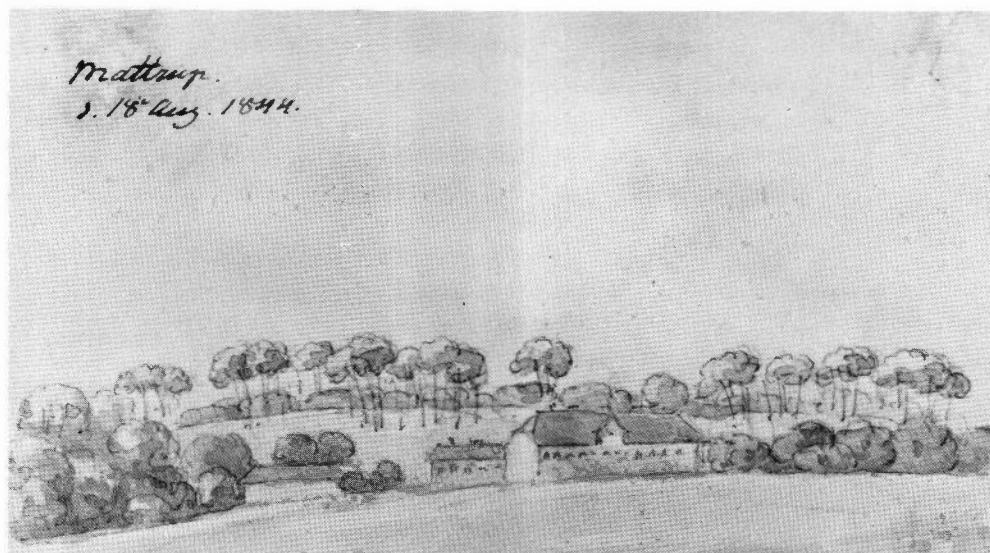
I forgrunden til højre fører vejen – vore dages hovedvej – til Jelling, og mod venstre forsvinder vejen ned i dalen og følger de trækledte skrænter for så efter

møllen atter at stige mod Hover og Vejle. Møllen hørte oprindeligt til Lerbæk gods og blev formentlig grundlagt samtidig med dette i 1400-årene.

Det møllehus, man ser på Rawerts tegning, var opført i 1769 og var på to etager. To underfaldshjul drev to kornkværne og to pillekværne. Møllen brændte i 1848, men blev straks genopført.

I 1877 indrettedes handelsmølle, og ved samme lejlighed synes møllen at have fået tre overfaldshjul. Efter en ny brand i 1909 opførtes den endnu stående bygning.

Mattrup

Da Rawert i 1844 besøgte Mattrup, tilhørte godset kammerherre Thyge Georg Carl Frederik de Thygeson (1806-1905), der havde overtaget det i 1829 efter faderen, den forhenværende stiftamtmand på Bygholm.

På Rawerts tegning - som ikke er blandt de bedste i hans omfangsrige produktion - fornemmer man slet ikke, at man her står over for et bygningskompleks med en ganske storslået helhedskomposition med hovedbygning og ladegård symmetrisk udfoldet omkring en akse på tværs af tilkørslen fra vest.

Hovedbygningens midterparti skri-

ver sig tilbage til ca. 1590, men ca. 1760 blev den udvidet og ombygget, og de to sidefløje blev ombygget i grundmur. I 1850'erne blev der foretaget yderligere nogle mindre heldige ombygninger, bl.a. tilføjelse af kamtakker på gavlene.

Ladegården skriver sig fra 1760'erne. de Thygeson solgte Mattrup i 1851 og købte i stedet det lille lystslot Damgaard i nærheden af Snoghøj. To år før sin død satte han et dramatisk punktum for sin lange karriere i Landstinget, da han i oktober 1903 - 97 år gammel - mødte op og med sin stemme forhindrede salget af de dansk-vestindiske øer.

Serridslevgaard

Serridslevgaard i Nebel sogn tæt nordøst for Horsens nævnes første gang i 1424, men den endnu stående hovedbygning er dog langt yngre, opført i 1777 af major Frederik L. Beenfeldt (1741-1801), der fik den som medgift ved sit ægteskab med Gert Hansen de Lichtenbergs datter Catharina Elisabeth.

Beenfeldt indledte i 1772 omlægningen af den 28 tdr. land store park efter anvisninger fra den berømte haveteoretiker C. C. L. Hirschfeld i Kiel »alt efter den Plan, at nærmest Waaningshuset er alting afstukket efter lige Linier og regulære Tegninger, derimod jo længere fra

samme, jo mere hersker den frie Natur noget understøttet ved Konsten.«

Skrænten ned til ådalen blev reguleret i syv regelmæssige terrasser med en sekskantet bastion for hver ende, hvorpå et antal små metalkanoner var opstillet til pyrd og fornøjelse.

Det var første gang, man i Østjylland mødte »den romantiske have« og de til denne hørende stemningsskabende elementer såsom et tempel, en eremitbolig, en grotte, en vandkaskade osv.

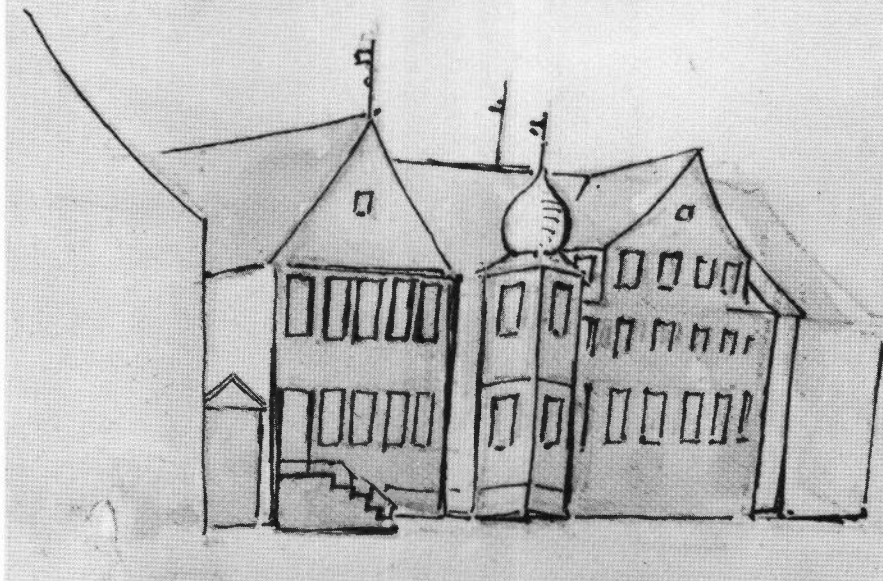
I dag er alle disse elementer borte, men ellers er anlæggets karakter som helhed bevaret.

Horsens, fra Bollen.
d. 2de July 1839.
N° 31.

Horsens d. 19de Aug. 1844.

Horsens

Da Rawert i 1819 første gang besøgte Horsens kom han sydfra, fra Tirsbæk, idet han synes at have gjort en lille omvej for at bese oliemøllen på Svanholm tæt ud til fjorden i Skjold sogn. Herfra førte vejen ham videre til Boller, hvorfra en herlig udsigt over fjorden mod Horsens og Bygholm åbnede sig.

I Horsens fandt Rawert som nævnt kun et par tobaksfabrikker med egne plantager på købstadsjorderne, men ellers ingen industrielle anlæg.

Nogle år senere (1823) meddeler han nogle supplerende oplysninger om disse fabrikker: Den største og ældste - Bønnelyckes fabrik - beskæftigede 1 mester, 2 svende, 1 dreng, 6 daglejere og 9 børn og producerede årlig ca. 60.000 pd. tobak. Fabrikken lå på hjørnet af Søndergade og den daværende Provstestyde.

Den anden fabrik - Carl Enghardts - havde 1 mester, 1 svend, 2 drenge, 1 daglejer og 2 børn og producerede 35.000 pd. Den lå i den tidligere borgerskoles gård i Søndergade.

Dertil kom, som Rawert anfører, at »en ikke ringe Del af Byens fattige har til ikke liden lettelse for Fattiggassen, om Sommeren ophold ved Plantagerne, om Vinteren ved Fabrikkerne.«

Af håndværk fandtes: 9 rebslagere med 11 svende og 9 drenge, til hvem bønderne leverede hjemmeavlet hamp. Et af disse rebslagerier i byens nordvestlige udkant ses i forgrunden på forgående side nederst; de telegrafpællignende

indretninger skal holde tovværket hævet over jorden under slagningen.

Videre fandtes 3 feldberedere, 4 garverier, 5 handskemagere samt 3 pottemagere, og Rawert føjer til: »Til megen hinder for disse er, at Pottemagere fra Bremen årlig kommer til Horsens og fra deres Skibe stykvis udsælge Potter.«

Manglede Horsens industri, var handelen til gengæld så meget mere udbredt. Her lå mange store købmandsgårde, hvis store pakhuse lå på rad og række ned til åløbet, som dannede havnen, og hvor selv noget større skibe, indtil 20 læster, kunne gå ind.

En af byens mest markante gamle købmandsgårde var Claus Cortsens gård fra 1718, ejendommelig med sit karnapagtige tårn og sine mængder af udskåret bindingsværk. Den lå i Søndergade som nabo til Helms Apotek og genbo til Gert Hansen de Lichtenbergs palæ, som allerede på Rawerts tid var indrettet til hotel og gæstgivergård - som det jo fremdeles er (Jørgensens Hotel). Måske var det netop her, Rawert overnattede ved sit besøg i 1844 og herfra tegnede sin lille primitive skitse af Claus Cortsens gård.

Det var denne gård, som dannede forbillede for Danmarks hus på Verdensudstillingen i Paris i 1900. Beklageligvis blev den nedrevet i 1913 - men dele er bevaret som facadestaffage på en villa på Sundvej.

Bygholm

Rawert var overordentlig begejstret for Bygholm, hvor han flere gange på sine rejser var gæst hos ejeren, tidligere stiftamtmand Niels Emanuel de Thygeson (1772-1860), der en del år tidligere havde overtaget godset efter sin farbror Lars Thygeson (1776 adlet de Thygeson).

Det var denne, som sammen med sin hustru, Abel Marie, datter af Gert Hansen de Lichtenberg, i 1775 lod bygmester Anders Møller opføre den endnu stående hovedbygning til afløsning for en ældre og efterhånden brøstfældig bindingsværksbygning.

Endnu tidligere havde Bygholm udgjort et kongeligt slot, opført af Erik Menved i 1300-årenes begyndelse. Dengang lå det nogle hundrede alen nordøst for den nuværende hovedbygning på det såkaldte Slangebjerg, som på det nederste af Rawerts billeder viser sig som en træbevokset banke ned mod engene mellem Bygholm og Horsens.

Niels Emanuel de Thygeson havde under sit virke som amtmand i Norge vist sig som en dygtig og duelig embedsmand. Begivenhederne i 1814 drev ham hjem igen, og her skulle han vise sig også at være en dygtig landmand.

Han gennemførte bl.a. mergling ved hjælp af indkaldte holstenere, indtil godsets egne husmænd havde lært teknikken. Han indrettede et sindrigt engvandingssystem, så udbyttet af de store engområder omkring godset blev forøget. Ved hjælp af en hovedkanal, sidekanaler, et par store vandreservoirer, håndsluser

og en vinddrevet snekkemølle kunne engene overrisles eller afvandes efter behov. Snekkemøllen anes på engen neden for hovedbygningen på nederste billede. Også Bygholms mejeri fandt Rawert såre skønt: store, herlige gråhjelmede køer fra Vilstermark og Krempe og røde køer fra Tønder, i alt 340 stykker, befolkede staldene. »En af de største Mælkestuer jeg har set«, fortsætter Rawert »findes ved Bygholm; derved findes tillige en indretning, som måske ellers ikke findes i Danmark. Kværneværket drives nemlig ved et overfaldshjul, hvortil vandet samles med megen økonomi rundt omkring fra moser og kilder og ledes langs skråningen af skovbanken.«

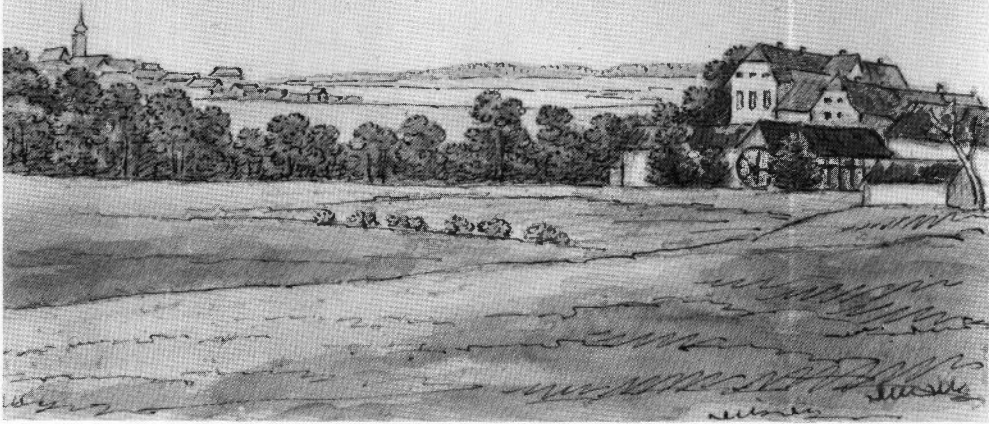
Og smørkælderen, hvor der kunne stå 50 tønder smør: »- skønnere smørkælder har jeg endnu ikke set.«

Det store mejeribrug forudsatte en større mængde svin til at fortære vullen, og heller ikke disse manglede; Rawert noterede sig, at der var tale om en meget god blanding af engelske og danske svin, og at salget i 1819 havde udgjort 314 stk.

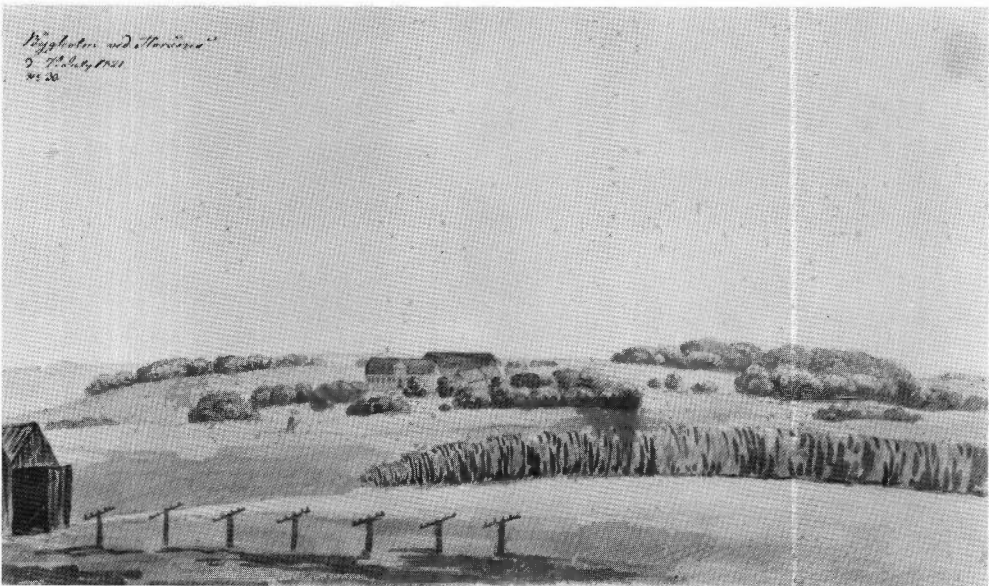
Sidst og ikke mindst lod Rawert sig betage af en omfattende malerisamling, som de Thygeson havde erhvervet under en udlandsrejse.

Trods de Thygesons dygtighed gik det dog galt. I 1830 blev godset - sammen med Mattrup - sat på tvangsauktion og blev overtaget af Den kgl. Kasse.

Horsens og Bygholm.
 d. 26. Juni 1820.
 Nr. 28.

Bygholm ved Hørsholm.
 d. 27. Juni 1820.
 Nr. 29.

Barritskov

Det Barritskov, Rawert tegnede, eksisterer ikke mere, idet det blev nedrevet så sent som i 1914. Afvanding havde medført, at piloteringen rådnede, så murene sank. Flere bygningsdele blev dog overført til det nuværende Barritskov.

De ældre bygninger, hvoraf dele fik lov til at henligge som en malerisk haveruin, bestod af en toetages sydfløj, opført i 1597-98 samt to noget ældre og lavere sidefløje, hvoraf den ene var i bindingsværk. En oprindelig fjerde fløj var allerede nedrevet i 1793.

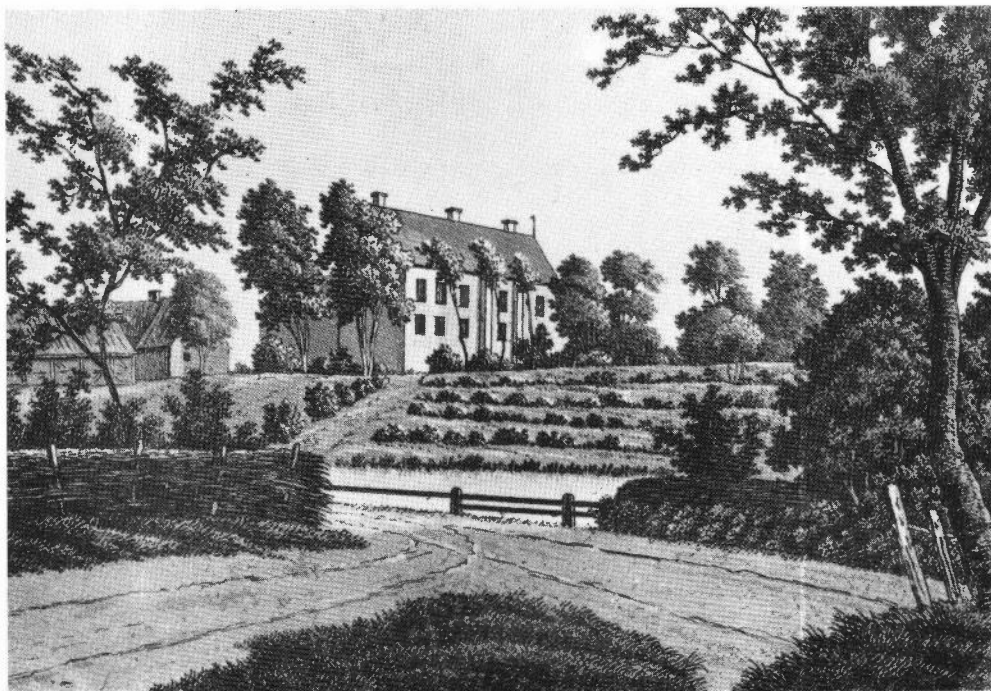
De to karakteristiske piller på hovedbygningen var ikke støttepiller, men der-

imod noget så prosaisk som gennemgående »hemmeligheder«, dvs. toiletter, som meget bekvent endte i den omgivende sø, hvis vandspejl gik helt ind under muren.

Barritskov var især bemærkelsesværdig ved en helt enestående ejerkontinuitet, idet det i mindst 18 slægtled vandrede i en ubrudt arvegang inden for de højadelige familier Manderup, Holck, Brahe, Reedtz, Rosenkrantz og Scheel. Først i 1913 blev kontinuiteten brudt.

Billedet nedenfor er S. H. Petersens kobberstik til »Danske Egne« udført efter Rawerts akvarel øverst på næste side.

Tirsbæk

Lige øst for Vejle i et dybt dalstrøg mellem de smukke kystskove Kongeskov og Storskov ligger Tirsbæk.

Den beskedne Tirsbæk, der søger mod kysten oppe fra plateauet, forsyner gårdens voldgrave med vand, og disse ligger i så tilpas respektfuld afstand mellem voldstedet og det »faste« land, at herregården med aner tilbage til 1400-årenes begyndelse bevarer et strejf af fortids dramatik midt i den landskabelige idyl.

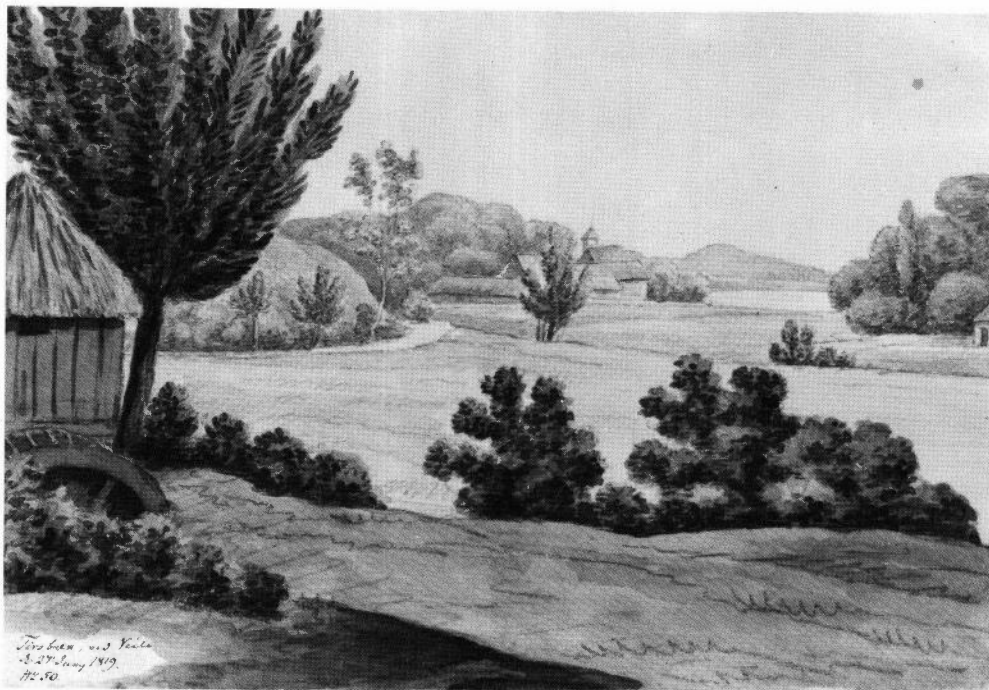
Stednavnet viser endnu længere tilbage, idet man må formode, at den hedske himmelgud Tyr eller Tir, har haft sin helligdom her i skovenes dyb.

Den nuværende nord- og østfløj er

formodentlig opført af Ove Lunge, og efter hans død i 1540 afsluttede sønnen Iver Lunge byggearbejderne med opførelsen af vestfløjen og trappetårnet, som på en indskriftstavle bærer årstallet 1577, sikkert året for byggeriets afslutning.

Tirsbæk stod da som en noget uregelmæssig firefløjet borggård i to stokværk omkring en snæver gårdsplads, hvortil der havdes adgang gennem nordfløjens port, der er så lav og snæver, at da Frederik IV i 1836 besøgte Tirsbæk, vovede hans kusk ikke at køre ind i porten, så kongen måtte stige af på broen.

Sydfløjen ved man ikke meget om, hverken hvornår den var opført, eller

hvornår den forsvandt, men man er ved gravninger af og til stødt på dens fundamenter.

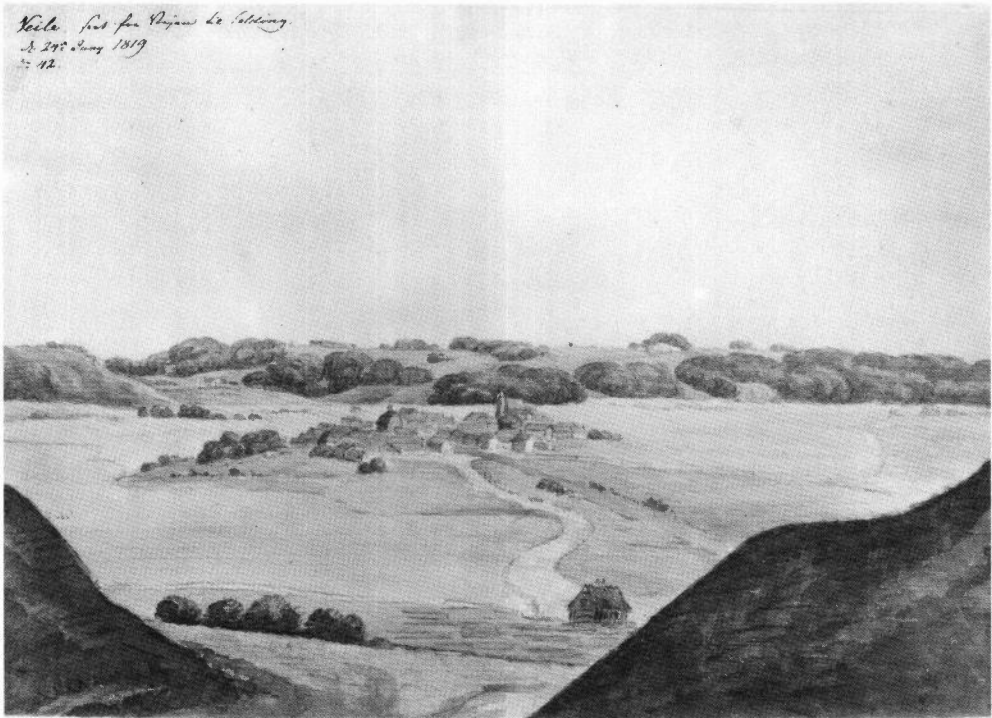
Under Niels de Linde (1674-1746), som overtog Tirsbæk, hans hustrus barndomshjem, omkring 1740, blev der under store besværligheder på grund af terrænforholdene anlagt et større haveanlæg i fransk stil. Her blev anlagt fiskedamme, en pragtfuld lindeallé, en naturlig banke blev forhøjet og tjente som udsigtshøj, og en sydskrænt blev omdannet til et veritabelt »vinbjerg« med fire stensatte terrasser. Det fortælles, at den aldrende de Linde daglig lod sin stol bære ud på stederne, hvor der blev arbejdet, og på stedet opmuntrede de flittige med tobak.

Ved Rawerts besøg i 1819 tilhørte Tirsbæk generalkrigskommissær Carl

Frederik Becker (1784-1858). Det meste af det bøndergods, som oprindeligt havde hørt til, var bortsolgt under tidligere ejere, så der tilbage kun var 2 vandmøller – Øvre og Nedre Mølle, hvoraf sidstnævnte ses på det nederste billede – 15 huse og hospitalet i Engom, 6 huse i Hornstrup samt Bredballe skolehus.

Gården stod dengang hvidkalket, og tårnet var forsynet med en forhøjelse med pyramidetag.

I 1912 blev Tirsbæk overtaget af kammerherre Frode B. Neergaard (1878-1967), som i 1915 lod arkitekt Gotfred Tvede foretage en særdeles heldig restaurering, som bl.a. omfattede afrensning af murene, så de igen står i røde sten, og tårnet fik et spir, der langt bedre passer i omgivelserne end forgængerne.

Vejle

Fra Koldingvejen tegnede Rawert i 1819 den lille idylliske købstad, omgivet af grønne enge og med åløbet slyngende sig langs vejen til Snoghøj.

Byen og dens omgivelser har i tidens løb tiltrukket mange kunstnere, og det har sikkert også været baggrunden for, at Eckersberg udvalgte dette billede til kopiering for A. A. Feldborg.

I embeds medfør var der ikke meget for Rawert at bestille; han fandt som nævnt spor af en fordums klædefabrik, formentlig i Fiskergade, hvor der under Det kgl. danske Dugmanufaktur i Fre-

dericia i en del år eksisterede et mindre væveri.

Ellers kunne han (i 1823) opregne følgende »industrielle« håndværk: 2 pottemagere, 5 rebslagere, »der kun drive profession i det små«, 1 garveri, 2 feldbedere, begge ubetydelige, samt 1 farveri.

Fra sit besøg i 1844 tegnede Rawert i omegnen, dels fra Grejsdalen, hvor besøget gjaldt den efterhånden betydelige klædefabrik på Grejs Mølle, dels fra od- den ved Skyttehuset ved fjorden.

Snoghøj

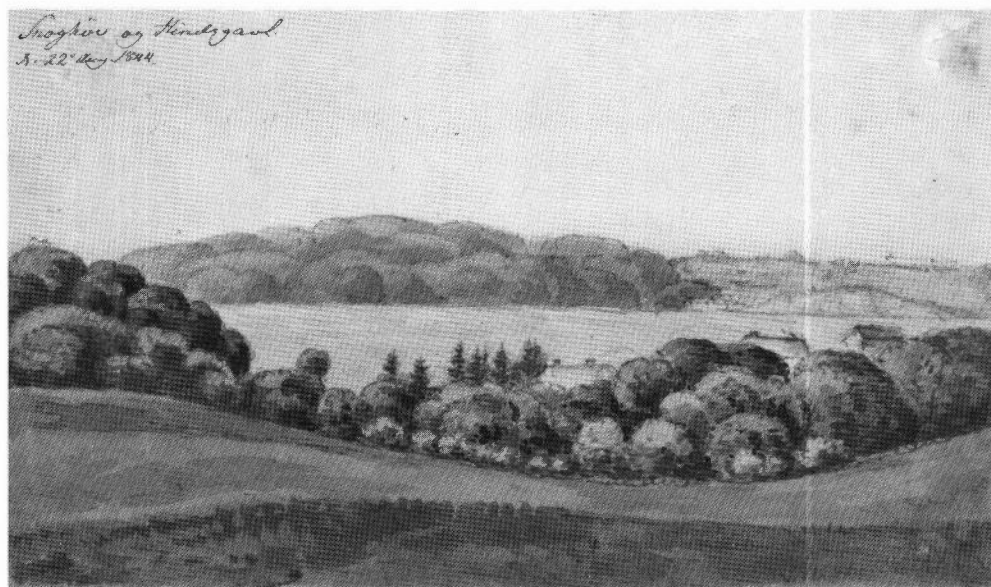
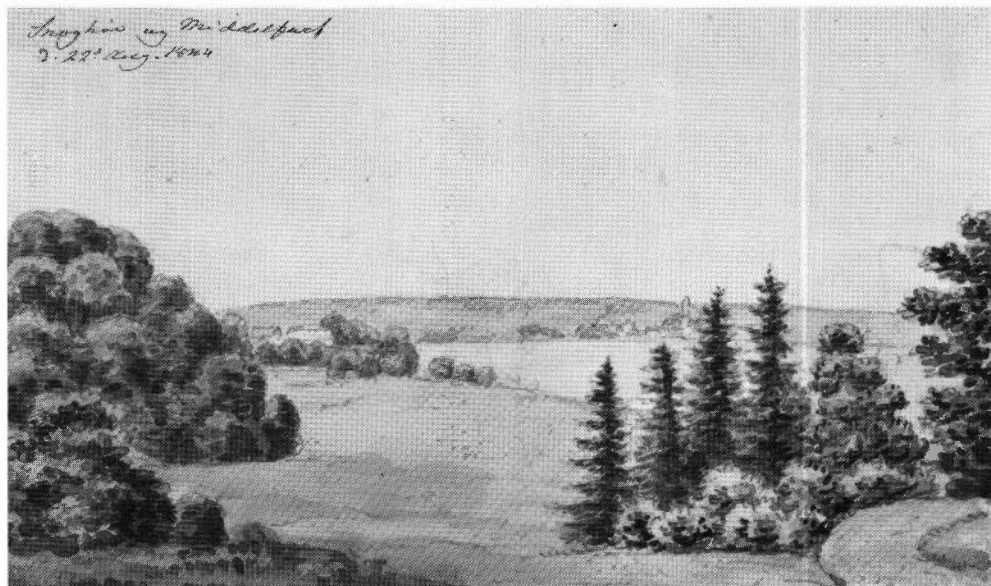
Det ældgamle færgested Snoghøj havde siden hovedpostruten København-Hamburgs permanente henlæggelse hertil i 1794 fået stadig stigende betydning for kommunikationen mellem landsdelene. Målt efter vor tids regnestok var trafikken dog forbavsende ringe. I 1820, hvor Rawert tegnede sit første billede, udgjorde den samlede trafik ca. 4.500 rejsende, et næsten tilsvarende antal heste og kreaturer og ca. 1.000 vogne. Overfarten skete med sejlfærger, som f.eks. »Antoinette«, Snoghøjs største færge fra 1812, som ses ved færgebroen, eller med robåde.

Ved Rawerts andet besøg i 1844 var Snoghøj blevet overtaget af general-krigskommissær H. C. Riegels (1793-

1861). Det var samme år, som Riegels anlagde en større planteskole på Færgøgårdens grund og herfra leverede mængder af nåletræer og læbælter samt frugttræer og -buske både til omegnen og til andre egne af Jylland.

Få år tidligere – i 1841 – var der blevet oprettet dampskibsforbindelse mellem Snoghøj og Kiel med hjuldampere »Løven«.

Færgestedet fik dødsstødet i 1866, da trafikken i forbindelse med den fynske jernbanes åbning blev henlagt til Fredericia-Strib. Bilernes fremkomst gjorde dog, at færgestedet senere – indtil broens åbning i 1935 – oplevede en forgyldt renæssance.

Noter:

1. *Biografi: se årbogen 1990 s. 101.*
2. *O. J. Rawerts billeder og skrifter er tidligere behandlet i:*

Rawerts maleriske rejser 1805-1847. Udstillingskatalog fra Gl. Holtegaard 1984, arrangeret af Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune.

Gotfred Hartmann: En malerisk Rejse i Nordsjælland, illustreret med O. J. Rawerts akvareller fra 1800-tallet, Gyldendal 1984.

Niels Peter Stilling: Rawert i Søllerød. Af en dansk rejsendes billeddagbog fra industriens pionertid. Søllerødbogen 1985.

Niels Peter Stilling: Rawerts nyttige skrifter. Erhvervshistorisk Årbog 1988.
3. *Et genoptryk af Rawerts hovedværk forventes udsendt i 1991 af Forlaget Skippershoved.*
4. *Om klædefabrikkerne i Fredericia, Middelfart og Grejs Mølle – se artikelserie af Erik Housted i Fredericia Dagblad 31/1, 7/2, 14/2, 21/2, 28/2, 7/3, 14/3, 21/3, 20/6, 27/6 og 4/7 1981.*
5. *Om Haraldskjær og Engelsholm – se i øvrigt:*

A. Ravnholt: Randbøldal og Haraldskjær i årbogen 1931.

Andreas Hanssen: Hollandske Kedelførere i Saml. til jydsk Historie og Topografi 3. Rk. bd. 5, 1906-08.

Palle Lykke: Kobbetøj til salg. Kronik i Skalk 3/1990.

Jacob B. Jensen: Papirfabrikkerne i Vejledalen i årbogen 1984 (Haraldskjærs nyere historie).
6. *Det kgl. Bibliotek, Håndskriftsaml. Add. 302 II, fol. 146, Breve til C. W. Eckersberg og Add. 305, C. W. Eckersbergs regnskabs- og dagbøger.*

Anmeldelse

I efteråret kom der en fin lille tryksag, udgivet af Kulturelt Samvirke i Egtved kommune. »På sognetur i Egtved kommune« hedder den.

Som det ligger i titlen, drejer det sig om en beskrivelse af kommunen gennem skildringer af ture rundt i de enkelte sogne, hvor de ting fremhæves, der er af særlig interesse – historisk, naturhistorisk eller på anden måde. Hvert sogn beskrives af sin lokale forfatter. Det er der kommet en spændende bog ud af.

Den virker umiddelbart tiltalende ved sit layout, rigt illustreret som den er, ikke blot med fotografier og gode kort over de forskellige rundture, men også med illustrationer af lokale tegnere. Disse tegninger virker helt professionelle og samtidig meget forskellige i deres streg, hvad der giver bogen en charmerende friskhed og variation. Også fotografierne er som helhed velvalgte og gode, dog er de berømte granitskulpturer i Øster Starup kirke desværre blevet ret blege og utydelige.

Teksterne må nødvendigvis blive no-

get sammentrængt i en bog af denne karakter, for der skal meget med på en begrænset plads. Og der er kommet meget med. Det kan ikke undgå at give inspiration til at foretage nogle af de beskrevne ture, eller i hvert fald lægge mere mærke til de nævnte ting næste gang, man kommer forbi, og det er jo bl.a. meningen med topografiske og lokalhistoriske skildringer, at de ligesom skal give en ny dimension i de vante omgivelser. Det gælder kommunens egne indbyggere, men det kan også gælde os andre, der bor i nærheden og egentlig troede at kende nabokommunen rimelig godt. Men denne tro bliver unægtelig rokket, når man ser bogens mangfoldighed.

Enkelte steder kunne dog nok fortjene lidt mere omtale. Det virker for sparsommeligt, når Vingstedcentret, der har spillet så stor en rolle for egnen, må nøjes med et billede samt henvisning til, hvor man kan læse om det. Fejl undgås som bekendt heller aldrig i sådanne bøger. At Borlev som Starups ældste stednavn skulle stamme fra 1100-årene, må

ramme nogle århundreder for sent, og kortene s. 29 og 75 er åbenbart blevet byttet om.

Et næsten uløseligt problem ved bøger af denne art er, hvor meget der skal beskrives »på tværs« for at undgå for mange gentagelser. Det er helt oplagt, at geologien skal behandles på denne måde, og det er gjort i en udmærket indledning af Gert Jensen, der jo har indgående kendskab til dette emne. I de enkelte sognebeskrivelser kan der så bygges videre på dette. Spørgsmålet er, om det samme med held kunne gøres på andre områder, f.eks. med hensyn til

stednavne, og også når talen er om historiske tildragelser, der gentages i flere sogne, såsom svenskekrigenes ødelæggelser, kronens jordopkøb osv. – helt op til den nutidige butiksdød og landsbyernes overlevelseshed. Men hvor meget der skal tages med i en sådan indledning, vil altid blive en skønssag.

Under alle omstændigheder er det en spændende idé, der her er blevet realiseret på en smuk måde. Bogen har også bud til andre kommuner, der uvilkårligt må føle sig fristet til at skabe noget lignende.

Leif Ingvorsen

Bekendtgørelse

I efteråret udgav fhv. skovfoged Niels Harald Jensen på Fredericia lokalhistoriske arkivs forlag en stor, smuk bog om Trelde Næs. Det var den første bog i Vejle amt, der udgaves med støtte fra Kjemsfonden. Bogen gik som varmt brød, og den var totalt udsolgt før jul til ærgrelse for de mange, der gik forgæves. Bogen blev pr. 1. april 1991 genoptrykt i 500 eksemplarer. Prisen er 275 kr.

Berigtigelse

I årbogen 1990 skrev seminarielærer Leo Novrup en artikel om Hans Dvinge, Vejle Fjords sidste erhvervsfisker.

Desværre er der opstået nogle fejl i teksten. På side 87 står om sønnen Henrik, at han under Anden Verdenskrig måtte opholde sig i Østen. Under krigen opholdt Henrik sig endnu her i landet. På billedet side 82 er personen til højre ikke Hans, men broderen Claus. Endelig skal det oplyses, at de to damer på billedet side 87 er Hans Dvinges to søstre, Birthe 60 år og Grethe 72 år.

Forfatteren beklager fejlene.

Nyt fra historien i Vejle Amt 1990

De lokalhistoriske arkiver

Brædstrupegnens Hjemstavnsforening

For Brædstrupegnens Hjemstavnsforening har året 1990 været et godt år med mange aktiviteter, og da alt klares af frivillig arbejdskraft, er vi stor tak skyldig til alle vore medarbejdere.

Jeg deler beretningen op i grupper, da vi jo har flere forskellige aktiviteter.

Arkivet, der har lokaler i Brædstrup gamle Ting- og Arresthus, har åbent hver torsdag fra kl. 14.00-17.30, hvor nogle bestyrelsesmedlemmer og enkelte andre skiftes til at have vagt. Arkivet omfatter foreningsarkiver, erhvervsarkiver, arkiver vedr. kirker og skoler og privatarkiver. En særlig afdeling omfatter billeder fra hele området. Vi har kirkebogskopier for alle kommunens 10 kirkesogne fra starten (ca. 1700) og til ca. 1892. Endvidere findes flere lokalhistoriske arbejder.

Brædstrupegnens Hjemstavnsforening udgiver hvert år i november et årsskrift med forskellige emner med tilknytning til lokalområdet og skrevet af personer, der også på forskellig vis har tilknytning til egnen.

Vi har et landbrugsmuseum, som er placeret på en gård lidt uden for Brædstrup by. I Tinghuset er der en mindre museumsafdeling omfat-

tende beklædningsgenstande samt en afdeling med gamle skolebøger.

Hjemstavnsforeningen har i samarbejde med Hjemmeværnets »Historiske Selskab« en studie-samling vedrørende besættelsestiden under opbygning.

Ejnar Jokumsen

Det gamle Tinghus, Østergade 9, Brædstrup.

Børkop Lokalhistoriske Arkiv

Arkivet har også i det forløbne år modtaget en del arkivalier af forskellig art og omfang, ligesom vi løbende får nye fotografier. Vor fotosamling rummer i dag mere end 7.000 stk. billeder.

Som sædvanligt klippes og sorteres alt af interesse i de lokale aviser. Avisudklippene er alle registreret i ringbind, så det er let at finde frem til et givet emne.

En af vore medarbejdere har i flere år arbejdet med »oversættelse« af folketællingslisterne. Dette arbejde er nu så langt, at alle lister fra vore fire sogne for årene 1787, 1801, 1834, 1840, 1845 og 1850 ligger maskinskrevne og let tilgængelige. Desuden har vi folketællingen fra Gauerslund Sogn 1901 trykt og indbundet til salg. De øvrige folketællinger op til 1906 har vi liggende på mikrofilm.

Oktober 1990 udkom en ny og omarbejdet udgave af Gauerslund Sogns Historie. Bogen, som er på ca. 800 sider, koster indbundet 250 kr. og forhandles fra arkivet.

Af nye initiativer kan nævnes, at man fra arkivet har deltaget i fire udsendelser på lokalradioen.

Den daglige ledelse forestås af Erik Andreasen, Preben Mikkelsen og Hanne Hovmand. Desuden er der otte ulønnede frivillige medarbejdere. I perioder har arkivet fået henvist langtidsledig arbejdskraft som hjælp ved kontorarbejdet.

Arkivet er åbent tirsdag kl. 14.00-17.00, samt efter aftale.

Hanne Hovmand

Lokalhistorisk arkiv for Fredericia og omegn
1990 har været et travlt år. Som leder med 20 ugentlige timer føler jeg i hvert fald, at jeg har skullet løbe utroligt stærkt for blot at nå en del af det mest nødvendige.

Nye lokaler

1990 blev året, hvor arkivet gennembrød - ikke lydturen - men muren ind til Vendersgade 30. Fra arkivets læsesal kan man nu gå ind ved siden af, hvor arkivet har et stort lokale. Lokalet er blevet sat i stand, og indretningen er ved at være færdig.

Portrummet kan på grund af fugtighed og temperatursvingninger desværre ikke bruges til opbevaring. Såfremt arkivet skal blive på adressen,

er det vort håb, at portrummet kan sættes i stand, så der kan indrettes ny garderobe og opholdsrum for arkivgæsterne. Det nye arbejdslokale er blevet indrettet med et limtræs bord på 8 meter. Det er alfa og omega at have plads til sortering af det nyindkomne materiale. De medarbejdere, som arbejder med denne del af klargøringen af arkivalierne, har længe sukket efter mere plads til sortering. Derudover er rummet indrettet med fem arbejdsborde for at give plads til, at så mange som muligt kan komme til at arbejde over kælderniveau. Jeg får mit eget kontor, som er indrettet i et hjørne af rummet.

Arkivet er meget glad for at få mere plads. Det er hårdt tiltrængt, for arkivalierne kommer ind i en jævn strøm. Jeg tør slet ikke tænke på, hvor vi skulle gøre af materialet, såfremt vi aktivt gik ud og samlede ind i hele kommunen.

Begivenheder

Arkivet har desværre været plaget af indbrud i 1990. Tre gange har der været indbrud. Heldigvis gik tyven kun efter penge, og da arkivet sædvanligvis ikke har ret mange liggende, var udbyttet beskedent. Men skrækken for, at fremtidige tyve kan øve uoprettelig skade mod samlingerne, har fået arkivet til at ansøge kulturudvalget om at få installeret tyverialarm. Kulturudvalget stillede sig velvillig og bevilgede alarmer, som er blevet installeret sidst på året. Fremtidige tyve bør tænke sig om en ekstra gang, før de bryder ind. De skal forcere en tip-top moderne tyverialarm.

Arkivet deltog i det vellykkede arrangement Kulturens Dag. Der var arrangeret arbejdende værksteder om Slægtsundersøgelse og Orden på fotosamlingen. Der kom mange mennesker - de fleste for at finde ud af, hvad et lokalhistorisk arkiv er for noget. Pladsen i vore kælderlokaler var ind imellem meget trang. Det var dejligt at se så mange mennesker.

Projekter

Arkivet har mange projekter i gang, som har kørt

støt og roligt fremad gennem flere år. Det drejer sig bl.a. om udarbejdelse af navneregistre til samtlige kirkebøger i kommunen og artikelregistrering af områdets aviser fra 1849 til i dag. Noget nyt er udarbejdelse af borgerskabsregistre, mikrofilmregistrering, oversættelse af områdets folketællinger, registrering af fotografer, som har virket i Fredericia, og oversættelse af rådstueprotokollerne m.m. Det er utrolig mange gratis arbejdstimer, medarbejderne lægger på arkivet. Det ville ikke være det samme arkiv uden dem. Jeg kunne ønske mig, at det var muligt at give en bedre vejledning til de frivillige, men det er ikke muligt med så mange og kun fire daglige arbejdstimer.

Bøger

Et af årets højdepunkter var udgivelsen af skovfoged Niels Harald Jensens med længsel ventede bog om Trelde Næs. Bogen kom på gaden den 31. oktober og blev revet væk i løbet af en måned. Det var imponerende, at det 1.000 stk. store oplag forsvandt så hurtigt.

Arkivet har endnu en bog på bedding. Det bliver en mindre bog om den lokale arbejderdigter, Frederik Andersen, som sidste år ville have haft 100 års fødselsdag. Han var ikke født i Fredericia, men levede næsten hele sit liv her.

Afleveringer

Arkivet har fået ca. 200 afleveringer i 1990. En af de mest spændende er deponeringen af Stiftelsen Fredericia Hospitals arkiv. Hermed er det blevet muligt nærmere at undersøge en del af byens ældre fattigforsorg, da hospitaler i ældre tid havde en fattiggårdslignende funktion. Bestyrelsen skulle vælge mellem deponering enten på Landsarkivet i Viborg eller på Lokalhistorisk Arkiv, men foretrak at deponere lokalt, så materialet kan blive udnyttet af seriøst arbejdende, lokale historieinteresserede.

Arkivet har ligeledes modtaget mange fotos,

som venter på registrering. Årets vigtigste aflevering af billeder blev uden tvivl afleveringen af fotograf Vejsholts fotografiske optagelser. Først i december måned fik arkivet ca. 15.000 negativer herfra, og da det næsten udelukkende er negativer, hvor optagelsen er lagt på glasplade i stedet for, som vi bruger i dag, på en plastikfilm, var det en meget vægtig aflevering i ordets bogstaveligste forstand.

Billedprojekt og videosamling

Fredericia Museum og Lokalhistorisk Arkiv har i det forløbne år arbejdet på at komme i gang med et billedprojekt, som i første omgang skal redde vore store samlinger af fotografiske optegnelser fra at gå til grunde. På lidt længere sigt er det meningen at skabe en database af historiske billeder til brug for kommunens borgere, det lokale erhvervsliv, skoler, institutioner m.m.

De to institutioner ligger inde med et meget stort og historisk uvurderligt billedmateriale til at beskrive hovedsagelig det 20. århundredes historie. Men det skal ordnes og registreres, før det bliver tilgængeligt og kan udnyttes.

Dernæst er arkivet så småt startet på at få overspillet sine ældre lokale film til video. Det er et projekt, som kræver midler udefra, da det er beklageligt at foretage disse overspilninger. Det er hensigten med tiden at opbygge en videosamling af gamle historiske film til undervisnings- og underholdningsbrug.

En gammel film fortæller ofte bedre end mange ord om livet, som det var i går. Foreløbig har arkivet fået overspillet to film, som kan lånes af foreninger og skoler.

Arkivarbejde bliver let en livsform, som man får svært ved at undvære. Det vidner vores talrige medarbejdere om. Flere har været med siden arkivets start i 1973, men det bliver færre og færre, fordi kræfterne bliver for små. Arkivet har måttet sige farvel til et par af sine medarbejdere. Heldigvis kommer der hele tiden nye, yngre kræfter til,

så medarbejderskaren ved årets udgang var på 33. Alle er velkomne på arkivet, også selv om man ikke har lyst til at blive medarbejder. Alle kan til enhver tid komme og bruge vort materiale – lidt eller meget. I året, der gik, har 632 besøgende indskrevet sig i vor gæstebog.

Arkivet beskæftiger til stadighed to langtidslidende medarbejdere, som er i jobtilbud på arkivet. Arkivet har i 1990 haft fem ansat. Arkivet vil gerne sige dem tak for deres indsats. De klarer mange opgaver, ofte under vanskelige forhold.

Nete With Fogstrup

Lokalhistorisk Arkiv i Gadbjerg

Lokalhistorisk Arkiv i Gadbjerg, der har åbent første tirsdag i hver måned kl. 15.00-18.00, har til huse Langgade 72, Gadbjerg.

I det forløbne år har arkivet for Gadbjerg skiftet leder. Hans Nicolaisen er blevet afløst af Hans Dybvad.

Lokalhistorisk Arkiv i Gadbjerg har i 1990 modtaget en del arkivalier. F.eks. et gammelt matrikelkort over Smidstrup Ejerlaug. Kortet var fremskaffet og betalt af syv bønder i 1845. På kortet er skrevet følgende:

Eierne af dette Kort ere efterfølgende Matrikeils Nummere:

N° 6. *Laurvs Iversen*

N° 7. *Knud Jepsen*

N° 8. *Jens Jessen*

N° 9. *Jens Thomsen*

N° 10. *Hans Mikkelsen*

N° 11. *Jens Hansen Horsted*

N° 17. *Jens Nielsen Karlskov*

Det blev dengang aftalt, at kortet skulle opbevares hos den ældste af de syv beboere i Smidstrup. Da kortet ikke har været opbevaret hensigtsmæssigt hele tiden, er det i dårlig stand, og i 1990 blev det besluttet at aflevere det til arkivet.

Ved velvillig assistance af Ejnar Bjerre Jørgensen i Thyregod fik arkivet oplyst, at der lå kort

over Gadbjerg Sogns syv Ejerlaug i Matrikelarkivet. Nu var det kun midlerne til indkøb, der manglede. De blev fundet ved frivillige bidrag fra beboere i sognet. Så nu har arkivet samtlige kort. Det er følgende: Refstrup, Toftøj, Gadbjerg, Tøsby, Rostrup, Tykhøjet-Clausholm og Smidstrup. Det er opmålt og tegnet fra 1786 til 1820.

Ved privat slægtsforskning på Landsarkivet i Viborg er der fundet en »Jorde-Bog og Reserva-Rouille over Refstrup-Gaard og Gods med underliggende Kirker«. I »Jorde-Bogen« er samtlige fæstere opført med deres Hartkorn og Landgilde. »Reserva-Rouillen« er – over det til Refstrup underliggende Gods og tilhørende unge mandskab. Dengang var det sådan, at kun bønderkarle kunne udtages til landsoldater, så de blev indført i »Rouillen« i alderen fra 4-40 år. Der var opført 135, hvoraf nogle var rømmet eller deserteret.

Disse dokumenter er fra 1772. Da lod Hans Severin Steenstrup til Keldkær, som udlægshaver, Refstrup sælge ved auktion til Oberstløjtnant de Trappaud for 24.520 Rd.

Arkivet er i årets løb repræsenteret ved forskellige arrangementer i lokalsamfundet, såsom 4H-dage og julemesser.

Lokalhistorisk arkiv i Gadbjerg oplever en stigende interesse og pænt fremgang i besøgstallet.

Hans Dybvad

Give lokalhistoriske arkiv

1990 blev et forandringsår for de tre arkiver i Give kommune. De havde indtil da været administreret af et kommunalt nedsat udvalg. Men i 1989 havde forholdene udviklet sig således, at det fandtes naturligt at lægge arkiverne og Give-Egnens Museums virkefelter sammen – med sidstnævnte institution som reel overordnet instans for arkiverne.

Det hedder derfor nu i § 1 i vedtægterne for

museet og museumsforeningen bl.a., at museumsforeningen »ejer og driver Give-Egnens Museum, Give kommunes lokalhistoriske arkiv, omfattende arkivafdelingerne i Gadbjerg, Give og Thyregod«. I § 4 hedder det: »Arkivlederne for Give kommunes lokalhistoriske arkiv vælger af sin midte et medlem for en to-årig periode«.

Medens arkivafdelingerne i Gadbjerg og Thyregod kun virker for henholdsvis Gadbjerg og Thyregod-Vester sogne, så betjener afdelingen i Give – den, der her skal berettes lidt om – ud over Give stadig også Givskud, Lindeballe, Ringive og Øster Nykirke sogne.

Omtrent sammenfaldende med nyordningen har været en ansættelse af ny leder af Give-arkivet. Det blev Inger Meyer-Refsgaard, der påtog sig at efterfølge afdøde Johannes Hansen.

Arkivet har stadig til huse over biblioteket i Give, men med indgang fra Jernbanegade 15. Her er i 1990 foretaget en ret omfattende om-møblering, så pladsen er blevet bedre udnyttet og forholdene gjort mere kundevenlige.

Gæster har vi glædeligvis ikke så få af, især slægtsforskere.

I årets løb har der været 52 større eller mindre afleveringer.

I slutningen af 1990 har museumsinspektør Falk Mikkelsen taget initiativet til et praktisk eksempel på det nu nærmere samarbejde mellem arkiverne og museet: arkiverne udvælger af deres billedsamlinger fotografier til en særudstilling på museet: »De otte sogne i Give kommune i billeder« i begyndelsen af 1991. Blandt de billeder, der på Give lokalhistoriske arkiv blev udtaget til udstillingen, var fotografiet ved siden af.

Gunner Planck, Inger Meyer-Refsgaard

I den nuværende Give kommune oprettedes der otte andelsmejerier før århundredskiftet. Af disse blev tre bygget i 1888, nemlig mejerierne i Langelund, Thyregod og Vester Smidstrup (kaldet Grøndal). Fotografiet viser mejeriet i Langelund, fotograferet i 1898, da det altså

var 10 år gammelt. Man kan på billedet hæfte sig ved bygningerne, omgivelserne, personopstillingen etc. – måske også iagttagelse, at forreste og bageste mand begge står med en lang pibe, og mindst én af de andre holder en halvlang.

Grejs Lokalhistoriske Forenings arkiv

Grejs Lokalhistoriske Forenings arkiv dækker Grejs sogn. Arkivet er åbent 1. og 3. mandag i måneden kl. 19-21. Arkivleder er Bente Munk.

1990 har været et stiltærdigt arbejdsår. Vi modtager af og til materiale i form af fotografier, papirer, dokumenter eller protokoller. Noget må vi beholde – andet låne til affotografering.

Arbejdet med registrering glider stille og roligt, og alle udklip af interesse samles fra de lokale aviser. Vi er også kommet i gang med at lave båndoptagelser af samtaler med ældre mennesker, som har noget at fortælle om livet i Grejs i gamle dage.

Efter sidste generalforsamling viste Bente Munk lysbilleder om tekstilarbejdere i Vejle amt. I januar måned havde vi besøg af en »gammel grejsdreng«, Erik Hansen, som er gymnasielærer i Ikast og formand for Ikast lokalhistoriske forening. I marts havde vi bud efter Lone Hvass, som fortalte om borgere i det gamle Vejle. Den 5. juni stod foreningen for et af arrangementerne ved byfesten i Grejs. Vi allierede os med vor kol-

lega, H. P. Johansen i Løsning, som sørgede for sang og oplæsning. I august havde vi planlagt en udflugt til El-museet, men vi havde desværre valgt en uheldig dato, så tilmeldingerne blev for få til, at vi ville gennemføre turen.

Ellers kan vi ikke klage over opbakningen fra beboerne i Grejs. Foreningen har ca. 120 medlemmer, og vi glæder os over, at mange finder det lokalhistoriske arbejde værd at støtte.

Gerda Ravn Mikkelsen

Lokalarkivet for Glud, Hjarnø og Skjold sogne

Arkivet, der så »dagens lys« 9. februar 1988 i den tidligere inspektørbolig på Glud museum, får stadig nye opgaver, der skal løses, før de kan registreres. Jeg vil her nævne to eksempler på, hvad vi laver – der er jo mange forskellige.

En spændende sag er en gammel kassebog fra 1886. Den er ført så sirligt, at det er en fryd at læse den.

Da der ikke var gadenavne eller husnumre dengang, er det vores opgave at finde frem til, hvad der gemmer sig bag navnene.

Det er morsomt at finde både olde- og bedste-forældre til flere af områdets nuværende beboere.

En anden opgave

Menighedsrådet skulle bygge graverfaciliteter, og så var spørgsmålet: hvornår blev det nuværende kapel bygget.

Efter megen spørgen, som ikke gav resultat, måtte vi i gang med, hvad der var skrevet, og nu ved vi:

På et kirkesyn den 4. juni 1913 blev det på privat initiativ opførte kapel godkendt, så var den gåde løst.

Det samme gælder gamle billeder. Vi må rundt i sognet for at få oplysninger.

Vi har den regel, at ved du ikke besked, er der ikke noget, der hedder »tror jeg nok«. Oplysningerne skal være korrekte.

Vi er meget glade for den hjælp, vi får, der er jo adskillige, hvis slægt har boet her i flere generationer. De har en viden om forhold her på egnen, som nødig skulle gå tabt.

Anna Laursen

Lokalarkivet for Hedensted kommune

Alt går stadig roligt og støt. Der kommer hele tiden nye ting i form af billeder og ting til museumsafdelingen.

Vi har mange gæster, dels for at se arkivet og dels for at studere slægten.

Lokalarkivet og Lokalhistorisk forening har sammen i årets løb haft forskellige arrangementer. Bl.a. var til Handelsstandens torvedag lavet en udstilling om gamle køkkener. Der blev lavet en model af et åbent ildsted fra en gård på Randers-egnen (ca. 1600) samt et køkken med komfur fra 1920, og med gamle køkkenredskaber. I de dage, udstillingen var åben, var der ca. 300 besøgende.

Den 30. juni var arrangeret en tur til Glud Museum, en interessant tur.

20. september var der møde på Sognegården, hvor Herdis Therkelsen fortalte om sit lokalhistoriske arbejde. Et godt besøgt møde.

Den 15. december var der julestue med udstilling af gamle julekort, julebøger og andre juleting samt et juletræ pyntet som i 1920. Udstillingen blev besøgt af ca. 70 gæster, og der blev serveret gløgg og æbleskiver.

Vi kan altså kun være glade for året, der gik.

H. P. Johansen

Lokalhistorisk Arkiv for Jelling kommune

Arkivet, der er en afdeling af Jelling Kommunebibliotek, har lokaler i etagen over biblioteket på adressen Jernbanevej 26, 7300 Jelling. Der er

åbent torsdag 15.30-17.30 samt efter aftale. Arkivets teleton 75 87 13 91 kan benyttes i åbningstiden. Herudover kan 75 87 36 02 (arkivaren) og 75 87 12 84 (formanden) kontaktes.

Der er også i 1990 modtaget et stort antal arkivalier, såvel fra institutioner og foreninger samt private.

Da Sparekassen Sydjylland lukkede sin filial i Hvejsel, blev arkivalierne fra den tidligere Hvejsel Sparekasse husvilde, og arkivet fik lov til at udtage de protokoller og dokumenter fra sparekassens 100-årige historie, som man ønskede. Det blev i omfang et af de største arkiver, vi har modtaget, og der ligger nu et stort og interessant ordnings- og analysearbejde og venter på den, der måtte interessere sig for det hjørne af Hvejsel sogns historie. Herudover modtager vi stadig arkivalier fra de nedlagte foreninger, herunder ikke mindst fra de små brugsforeninger, hvoraf der i Jelling kommune beklageligvis ikke er flere tilbage.

Lykkeligvis er der også mange foreninger, der lever i bedste velgående, som deponerer deres arkivalier hos os. I år har vi således igen modtaget en forhandlingsprotokol fra Venstrevælgerforeningen. Også fra de tidligere skoler dukker der stadig værdifulde ting op – som regel fra private givere.

Foruden arkivets støttekrede møder, der henvender sig til særligt interesserede, har der været afholdt årsmøde med Steen Hvass som inspirerende formidler af emnet »Jelling er andet end vikingetid«, og Leif Ingvorsen har i bibliotekets lokaler arrangeret en udstilling af litteratur om Jelling.

I samarbejde med AOF har arkivet igen i år været arrangør af et kursus i slægtsforskning.

Endelig skal nævnes, at det igen i år er lykkedes at udsende en bog med lokalhistorisk emne, billedbogen »En vandring gennem det gamle Jelling«.

Arkivet er i den forbindelse bogtrykker Conny

Bæk Hansen megen tak skyldig. Han har ikke blot stillet sin viden og tekniske ekspertise til rådighed, men også taget hele den økonomiske risiko i forbindelse med udgivelsen.

Michael Christensen

Jelling kirke og skole. Blyantstegning af Petrine Frandsen o. 1880.

Lokalhistorisk Arkiv for Nørup Sogn

Fra januar 1990 er arkivet efter S.L.A.s regulativ et arkiv med en forening, som støtter arkivet, og hvis bestyrelse vælger styrelse og leder for arkivet. Vore vedtægter er ændrede og godkendt af S.L.A., hvor vi er optaget som medlem. Foreningens navn er: Lokalhistorisk Forening for Nørup Sogn.

Arkivet har fra det nu nedlagte plejehjem »Skovbrynet« i Nørup modtaget billeder, ordensregler og ting brugt til beboernes pleje. Tingene er videregivet til Egnsmuseet i Vandel, som vi har et godt samarbejde med. Billeder og skrivelser har arkivet beholdt. På »Skovbrynet«, der nu er aktivitetscenter med 30 boliger tilknyttet, har Lokalhistorisk Arkiv en lille udstilling i en glasmonter – hver udstilling står en måned og skiftes så til andet emne.

Vor årlige udstilling i Nørup skole i marts omfattede i 1990 flere emner, som vi syntes skulle markeres netop det år. Således 70-året for genforeningen med Sønderjylland, 50-året for besættel-

sen af Danmark (9. april 1940) og 70-året for en af vore lokale foregangsmænd, kammerherre Carl Bechs død 1920. Han ejede Engelsholm fra 1873-1920. Var i Vejle amtsråd fra 1877-1910. Direktør i Det danske Hedeselskab. Præsident i det kgl. danske Landhusholdningsselskab. Formand for statens planteudvalg m.m.

Sammen med udstillingen viste museumsinspektør Hasse Jørgensen, Egnsmuseet i Vandel, en lysbilledserie om landskabsmalerier med udgangspunkt i det af Vejle museum købte maleri af Engelsholm, nok malet før år 1800.

Vinterens møderække sluttede med en tur til Lokalhistorisk Arkiv i Billund, hvor vi hørte om Engelsholms rolle i Billunds historie og om Anna Gjordsen, Margrethe Langes mor, som en tid ejede gård i Billund.

Sæson 1990-91 startede med en aften at besøge Egnsmuseet i Vandel for at se en udstilling om blytækkere og deres arbejde, en spændende og vel tilrettelagt udstilling.

I oktober var vi nogen i Lunderskov arkiv, hvortil A.R.V.E. havde arrangeret et besøg.

Et par aftener ved vore medlemsmøder beskæftigede vi os med lokale folks nedskrevne erindringer fra et langt liv på egnen.

På sidste møde før jul er der tradition for en lidt festlig aften, med oplæsning, fællessang og lidt godt til ganen.

Vi kan stadig glæde os over interesse for og afleveringer til arkivet i form af billeder og skriftligt materiale, ligesom vi også har fået flere båndoptagelser indtalt af folk i sognet – alt i alt et varieret billede af livet i Nørup sogn.

Samarbejdsudvalget for arkiver og museumsforeninger i Egtved kommune fungerer igen for at løse fælles opgaver.

Arkivet bor endnu i tandlægehusets kælder Tørskindvej 5, Ny Nørup. Arkivet har åbent anden torsdag i hver måned kl. 15-17, eller efter aftale på tlf. 75 88 31 14. Postadresse: Vesterløkke 23, Ny Nørup, 7182 Bredsten.

Johannes Bindsbøl

Herved takker vi Dem, fordi De har vist Deres Høgenhed for vor kære, afdøde Fader ved at henlægge den meget smukke Sølvkrans paa hans Bære.

Inkt glædede Fader mere end Følelsen af, at han var omgivet af Venner og mødte Forstaaelse hos sine Medarbejdere paa Engelsholm, Gødning Nølle og Nørupholm.

Engelsholm, Januar 1920.

Kammerherre Bechs Børn.

Takkekort fra kammerherre Bechs børn til samtlige daglejere og beboere i Nørup, som har vist deltagelse og været med til at give penge til sølvkransen til Bechs bære. Det viser, der var et godt forhold mellem godsejeren, hans arbejdere og sognets beboere.

Kransen er i dag sammen med en mindre krans, givet til kammerherrens hustru bære, indsat i en montre og ophængt i konfirmandstuen i præstegården.

Lokalhistorisk arkiv for Stouby og omegn

Den største begivenhed for arkivet i 1990 var uden tvivl indvielsen af vort nye lokale i den gamle forskole, Vejlevej 103 i Stouby.

Forinden var der gået nogle hektiske aftener og weekends for arkivfolkene med at gøre lokalet i stand med maling, nye gardiner, reoler samt at få flyttet og ordnet arkivalierne.

Men endelig oprandt dagen, hvor vi kunne slå dørene op til vort nye domicil, og i weekenden den 17.-18. marts 1990 holdt vi indvielse af det nye lokale med et åbent hus-arrangement.

Til indvielsen var der lavet en speciel udstilling af de resultater, der var kommet ud af den foregående vinters studiekredsarbejde. Studiekredsen havde arbejdet med emnet »Stouby Sogns historie«, hvilket også medførte ny tilgang af materiale til arkivet.

Indvielsesarrangementet og udstillingen var godt besøgt, idet der var ca. 200 gæster fra nær og fjern i løbet af weekenden.

I årets løb har vi fået anskaffet affotografieringsudstyr, så vi nu nemt og hurtigt kan affotografere lånte fotos, som folk ikke ønsker at skille sig af med.

I øvrigt arbejder vi støt og roligt med fortsat at arkivere indkomster, hvoraf nogle efterhånden er blevet temmelig gamle. Det har dog hjulpet, at vi er blevet to personer mere til at udføre dette vigtige arbejde.

Til slut en tak til alle, som har medvirket til arkivets fortsatte funktion.

Mogens Dam

Lokalarkivet for Thyregod-Vester sogne

1990 blev året, hvor arkiverne i Give kommune fik ny struktur, idet de fra april, administrativt, blev lagt under Give Museum.

Arbejdsomt fortsætter alt som før, dog med den forandring, at Ejnar Bjerre Jørgensen efter otte år er holdt med arbejdet på arkivet, og vi i stedet har fået to nye medarbejdere.

Vi arbejder stadig med at udbygge vort navnekartotek, både med arkivalierne og på billedsiden, især det sidste har taget og tager stadig megen tid, vi har bl.a. fået sportsforeningen »Frem«s store arkivmateriale med billeder af alle årgange spillere fra 1913 til dato.

Igen i år har vi fået en del hjem fra både landsarkivet i Viborg og fra rigsarkivet i København, f.eks. skøder fra Hastrup, tiendeforretning Thyregod-Vester sogne fra 1803, fotokopi angående den fælles jordemoderbolig for Vester/Øster Nykirke, Give m.m.

Beboerne i Thyregod-Vester-området er stadig flinke til at levere materiale til vort arkiv, såsom skøder, pantebreve, gårdpapirer. Fra tidligere urmager og guldsmed i Thyregod har vi fået diverse

forretningspapirer og svendebreve fra 1907 til forretningens ophør.

Ud af sognet har vi haft samarbejde med Ikast arkiv om C. A. Thyregod, idet vi lånte de fotokopierede bøger med C. A. Thyregods digte, som arkivet dér var i besiddelse af, således at vi nu i Thyregod, som er digterens hjemsgod, også har disse digte plus afskrift på nutidig dansk. Begge dele har vi fået indbundet.

I forbindelse med Thyregod-dag havde vi som sædvanlig åbent hus og udstilling på arkivet.

I det hele taget har arkivet beboernes bevågenhed og et jævnt besøg af interesserede, ligesom vi har haft den store glæde igennem flere år at nyde stor velvilje fra den lokale Sparekasse, når legatmidler uddeles.

Med arkivkonsulent Simon Steinfeldt Laurson har vi haft et meget godt samarbejde.

Henny Sørensen

Tørring og Omegns lokalhistoriske forening

Som det kan ses af overskriften, har vi skiftet navn fra Tørring-Uldum kommunes lokalhistoriske forening til Tørring og Omegns lokalhistoriske forening. Navnet er nu mere dækkende, fordi flere af de gamle sogne i kommunen enten allerede har eller er i gang med at oprette deres egen lokalhistoriske forening. Vi mærker også på anden vis den stigende interesse for lokal historie, både på telefoniske henvendelser og besøg på arkivet.

Arkivet har fået mange nye ting ind i det forløbne år, ligesom der arbejdes på billedregistrering og gårdhistorie. Arkivet er som regel åbent hver mandag fra kl. 9 til 12 eller efter aftale. Henvendelse kan ske til formanden Inger Mølgaard på tlf. 75 80 10 09 eller arkivleder Gudrun Andersen på tlf. 75 80 16 02.

Gudrun Andersen

Lokalhistorisk Forening for Uldum sogn

I foreningens formålsparagraf står, at den skal arbejde med indsamling og arkivering af materiale, der kan belyse Uldum sogns historie, samt udbrede kendskab til og vække interesse for sognets historie i fortid og nutid.

Efter bedste evne og med gode medarbejders hjælp søges dette formål efterlevet med skyldig hensyntagen til netop den dobbelte målsætning.

En af de opgaver, foreningen har taget op i det forløbne år, er en registrering af gamle Uldum-gårde, deres historie og tilhørsforhold tilbage i tiden. Til dette omfattende arbejde har vi fået god inspiration af amtsarkivkonsulent Simon Steinfeldt Laursen, der flere gange besøgte arkivet og fik sat gang i de grupper, der har arbejdet med opgaven. 12-14 personer har på faste ugentlige aften-er sat hinanden stævne i arkivet, og fordelt på tre-fire grupper har man efterforsket de udvalgte gårdes historie. Ud over det sociale samvær har det givet de medvirkende – og dermed også foreningen – ny viden om afgrænsede områder i lokalsamfundet.

I sagens natur har det mest været de lidt ældre blandt foreningens medlemmer, der har været optaget af arbejdet med gårdhistorierne. Men yngre generationer har også fået arkivlokalet til at summe af liv – det være sig skoleklasser på deres efterhånden traditionelle besøg for at høre om sognets historie, unge fra højskolen på studie for at løse specielle opgaver eller foreningsledere, der i foreningsarkivafdelingen søgte oplysninger om deres respektive foreninger.

Det giver alt sammen det lokalhistoriske arbejde en større berøringsflade udadtil.

Også i det forløbne år har adskillige aflagt arkivet besøg for gennem kirkebogskopierne og folketællingslisterne at efterforske deres slægts historie, ja, enkelte har afsat hele dagen i arkivet i dette øjemed. Trods vort arkivs beliggenhed i skolens kælder og de lidt ubekvemme adgangsveje dertil er det et sted, hvor mange mødes.

Vi kan fortsat glæde os over en stigende interesse for lokalhistorien og dermed en øget medlemstilgang til foreningen.

Vor årlige sogneaften – »Uldum-aftenen« – med lokalhistorisk indhold har altid god tilslutning.

Børge Haugstrup

Lokalhistorisk arkiv i Vamdrup

Lokalarkivet i Vamdrup har i 1990 været ganske godt forsynet med arbejdskraft i form af fast arbejdende frivillige og en til to ansatte tidligere langtidsledige medarbejdere.

I løbet af 1990 er vi gået over til en form for EDB-registrering af indkommet materiale.

En af de mest velkomne afleveringer i årets løb var fotograf S. Sørensens forretningsprotokoller fra årene godt 1900 til ca. 1945. Vi har i en år-række opbevaret en del af Sørensens glaspladenegativer, men indtil nu uden noget register til. Alle glaspladerne, godt 13.000 stk., er nu indlæst i et EDB-register, og hvor der er fotografoplysninger på de ca. 8.500 heraf. Den største gruppe er billeder fra Vamdrup eller af personer fra Vamdrup. De ældste er af fotograf P. Hansen, hvis forretning Sørensen overtog omkring 1908. En anden gruppe er billeder fra andre steder i Jylland, dels fra Sønderjylland, men også øst- og vestjylland omtrent op til Limfjorden. Disse billeder er optaget af rejsefotografer, vel 30-40 forskellige, som så formentlig har sendt pladerne til fremkaldelse eller i hvert fald til kopiering i Vamdrup. Vi regner med på et senere tidspunkt at kunne udskrive dele af registret som et katalog til de lokale områder.

Derudover arbejdes der endnu på at gennemgå alle tidligere modtagne arkivalier og indlæse dem i et lidt hjemmelavet kombineret registrerings- og søgesystem, der er udviklet i samråd med arkivkonsulenten. Det drejer sig om ca. 200 arkivæsker plus en del større protokoller. Dette ventes at være færdigt i løbet af sommeren i år.

Aage R. Petersen

Vejle Byhistoriske Arkiv

1990 blev et år med ekstraordinært mange aktiviteter for Byhistorisk Arkiv i form af projekter, undersøgelser, udstillinger og anden formidling.

Arkivets samlinger af arkivalier, fotografier, lydband, bøger og andet er også i 1990 blevet væsentligt udbygget. Der er gennemført 194 afleveringsforretninger, og arkivet har modtaget materiale fra enkeltpersoner, foreninger, virksomheder, institutioner m.m. Fra private er der bl.a. modtaget arkivalier fra Vor Frelser Sogns Menighedsråd, Skibet Sogns Menighedsråd, M. Jørgensens Frøhandel A/S, Socialdemokratiet i Bredballe, Højen Husmandsforening, HK Vejle afdeling, Kristelig Lytterforening, Vejle Sygekasse, Vejle Bolte- og Møtrikfabrik A/S, Arbejdernes Hjælpeforening på Vejle Dampværeri A/S, Charles Hindborg A/S, Vejle Højskolehjem, Skibstømrernes Fagforening, Købmand Christian Petersens Købmandsforretning m.fl.

De fotografiske samlinger har fået tilført fotograf Thorkild Petersens negativarkiv, en større samling af glaspladenegativer optaget af Jakob Komar og supplerende negativer fra pressefotografierne ved Vejle Amts Folkeblad.

Det kommunale materiale er især forøget gennem større afleveringer fra Borgmesterkontoret, Skoleforvaltningen og Socialforvaltningen.

I samarbejde med Socialforvaltningen har arkivet gennemført et projekt med det formål at sikre en effektiv administration og at fremme det kommende bevarings- og kassationsarbejde i forvaltningen. I forbindelse med projektet er det ældre materiale fra før 1970 blevet gennemgået med henblik på kassation eller bevaring. De bevaringsværdige dele er blevet ompakket i syrefri arkivasker.

Projektet Arbejdslivets Historie, som blev startet 1987 i et samarbejde mellem Arbejdernes Fællesorganisation i Vejle og Byhistorisk Arkiv, fortsatte sin virksomhed med indsamling af arkivalier, billeder og interviews fra arbejdernes Vejle.

Af væsentlige nye afleveringer kan nævnes HK's arkiv samt en stor samling glasplader indeholdende hidtil ukendte optagelser fra Bomuldsspinderiet på Vardevej, Vestbyens gader og huse m.v. optaget ca. 1905-1930 af Jakob Komar. Ligeledes foretog projektets medarbejdere de sidste interviews med ældre vejlensere, således at antallet af interviews nåede op på ca. 75. Medregner man desuden interviews foretaget af studiekredsen »Arbejdslivets Historie«, er der i projektets levetid indsamlet godt 100 erindringsinterviews. Ved projektet har i 1990 været ansat projektleder Poul Porskær Poulsen samt fire projektmedarbejdere.

Som et delprojekt under »Arbejdslivets Historie« er der påbegyndt en undersøgelse af Vestbyen, Vejles ældste og mest udprægede arbejderkvarter. Undersøgelsen har til formål at belyse hverdagslivet, som det formede sig på arbejdspladserne, f.eks. bomuldsspinderiet og C. M. Hess' Jernstøberi, samt i det nære miljø: familien, hjemmet, gaden.

En del af det allerede indsamlede materiale benyttes; men til en nærmere belysning af Vestbybefolkningens sammensætning m.h.t. erhverv, alder m.v. er udvalgt nogle gader, som belyses nærmere ud fra folketællingerne 1906, 1916, 1925 og 1940. Desuden foretages uddybende interviews om livet i Vestbyen. Der er ydet tilskud til delprojektet fra Statens Museumsnævn til ansættelse af cand. phil. Bente Munk. Ydermere er der bevilget tilskud fra Undervisningsministeriets del af Tips- og Lottomidlerne, så undersøgelsen kan fortsættes i 1991.

I 1990 har Arkivet sammen med Projekt Arbejdslivets Historie udarbejdet en række udstillinger. Der er bl.a. udarbejdet udstilling om Vejle Vestbys udvikling i forbindelse med indvielsen af Vejle Kommunes nye administrationsbygning på Hess' arealer i Engene, en udstilling om Vejle under besættelsen, en udstilling om gamle Vejlevirksomheder samt flere udstillinger i forbindelse med fagforeningers jubilæer o.lign.

Tre studiekredse har i år arbejdet med lokalhistoriske emner på arkivet. De to har arbejdet med sognehistorie i henholdsvis Skibet og Hover sogn. I forbindelse med Projekt Arbejdslivets Historie har der ligeledes været en studiekreds af ældre arbejdere. I alle tre studiekredse er der udarbejdet udstillinger, og den ene studiekreds har udarbejdet en lille bog, »Rasmus Røræg, Gong-Gong Grethe, Fip-Fup og andet godtfolk i Vejle. Uofficielt register over vejlensiske øgenavne«.

Desuden er der i år udarbejdet en »registratur over arkivalier og interviews indsamlet i forbindelse med Projekt Arbejdslivets Historie« samt endnu en årgang af den lokalhistoriske kalender for Vejle.

I samarbejde med Vejle Vandværk er der igangsat en undersøgelse af vandforsyningshistorie i Vejle. Disse undersøgelser vil, når de er afsluttet, blive formidlet i bogform.

1990 blev året, hvor arkivet også fik påbegyndt sikkerhedsfilmningen af de mest beskadigede dele af arkivalierne. Sikkerhedsfilmningen sker på 35 mm PAN A.H.U. sølvfilm. Denne sikkerhedsfilmning vil fortsætte i de kommende år.

For Teknisk Forvaltning yder Arkivet konsulenttjeneste i forbindelse med ansøgning om tilladelse til ombygning eller nedrivning af bygninger. Desuden har arkivet fungeret som sekretariat for Byhistorisk Selskab for Vejle siden stiftelsen i efteråret.

I 1990 blev der desuden udfoldet store anstrengelser for at samle penge ind til aktiviteterne i arbejdslivsprojektets sidste år (1991), hvor der skal udarbejdes Arbejdslivs-udstilling samt forfattes en jubilæumsbog for FO: »Arbejdernes Kulturhistorie i Vejle«.

Asbjørn Hellum

Museerne

Fredericia Museum

I sidste års beretning blev nævnt, at der var sporet en stor opbakning og optimisme i sagen om om-dannelse af Kringsminde til en aktiv museums-gård.

1990 blev året, hvor nogle af disse forventnin-ger skulle omsættes i praksis. Med økonomisk og moralsk opbakning fra bl.a. flere politiske udvalg overtog Kringsminde en meget fremtrædende plads i museets virke på flere forskellige fronter. De planlagte projekter har opnået stor bevågen-hed, og der er lagt mange frivillige arbejdstimer i udførelsesfasen. De første skoleklasser blev mod-taget den 15. maj, og Museumsskolen blev offici-elt indviet den 8. juni. Både før og efter den tid har der været arbejdet ihærdigt på at få gården til at fungere i sin nye rolle som et nyt samlingspunkt for historisk interesserede fra fjern og nær.

Nogle af de betydeligste aktiviteter i museets regi er således foregået fjernt fra Jernbanegade – nemlig arbejdet med at etablere museumsgården Kringsminde i Egeskov. Denne store opgave er angrebet i et tæt samarbejde med Museumssko-len.

Stuehusets østende blev indrettet til bolig til en museumshåndværker, der fungerer som bestyrer af gården, mens lokalerne i vestenden blev ind-rettet til undervisningslokaler. De store opgaver i stuehuset har også omfattet udskiftning af el-in-stallationer, reparation af to skorstenene og en fuld-stændig nytækning af nordsiden.

Tre ansatte ved kommunens Jobcenter har bl.a. nedtaget et korntørringsanlæg i østfløjen, og nogle haveinteresserede har tegnet en præcis skitse over den eksisterende have. Også Biavler-foreningen har vist interesse for et samarbejde på stedet.

Der er etableret en baggrundsgruppe af lærere plus museums personale til udvikling af undervis-

ningsideer, og ikke mindre end godt 40 skoleklas-ser har gjort brug af tilbudet om en undervis-ningsdag med praktisk arbejde på landet. En læ-rer, Anne Kirstine Geertsen blev den 1. november ansat i et syv måneders jobtilbud. Museumssko-lens leder, Kamma Varming har skrevet en udfør-lig rapport om aktiviteterne på gården, hvor mange interesserede uanmeldt har kigget inden for eller har fået en omvisning efter forudgående aftale (bl.a. Odd Fellow Logen og gæster fra Fre-dericias tyske venskabsby Herford).

Et fortrinligt samarbejde med områdets lokale beboere har bl.a. resulteret i velbesøgte sangafte-ner, og ca. 300 gæster besøgte gården på »Kultu-rens Dag« den 23. september, hvor der var tilret-telagt et temmelig fyldigt program med delta-gelse af Museumsskolen, Biavlerforeningen, Hus-flidsforeningen og Fredericia Museum.

Samtidig med indflytning i boligen på Krings-minde den 1. april blev Chr. Sørensen fast ansat som museumshåndværker, men ellers lykkedes det heller ikke i 1990 at gennemføre de ønskede opnormeringer for nogle af museets ansatte.

I 1990 afprøvede museet for første gang i prak-sis sin beslutning om at skære ned i antallet af særudstillinger, men til gengæld lave mere gen-nemarbejdede udstillinger af længere varighed.

Årets dominerende særudstilling, »Familiens hverdag under besættelsen« (7. april til 2. septem-ber) må betegnes som en succes. Mange af byens borgere efterkom museets opfordring om at hen-vende sig med dagligdagens genstande fra krigs-årene, og mange besøgende kunne nikke genken-dende til de rekonstruerede interiører, der var udstillet. Der blev lavet to sæt undervisningsop-gaver, som blev benyttet af mange skoleklasser.

Året startede ellers med en mini-udstilling (16.-26. marts) af Struntze-sølvtøj i Provinsban-

ken, Vendersgade som »kvittering« for bankens finansiering af erhvervelsen af en smuk sølv-te-kande.

Yderligere to gange senere på året deltog museet i særudstillinger uden for de sædvanlige rammer i Jernbanegade: 18.-24. september cykeludstilling i Rådhushallen som led i Grøn Kommune-projektet. 1.-11. november Jysk Telegraf-regiments præsentationsudstilling i Hovedvagtten.

Udstillingen »Tobak i Fredericia« blev vist på museet i perioden 13.-28. oktober, og den blev på nogle af udstillingsdagene suppleret med en demonstration, hvor cigarmager C. H. Viehmann viste rulning af cigarer.

December måneds aktuelle særudstilling havde denne gang titlen »Julebagning«, og den kom traditionelt i stand med hjælp fra mange medborgere, som velvilligt udlånte effekter fra deres julebagning.

Som ekstra juleudstilling sørgede Rudolf Steiner-skolen for opstilling af et imponerende farverigt tableau over temaet »Barn Jesus i en krybbe lå« i museets hestestald.

Traditionen tro bød den første weekend i december på en velbesøgt julestue arrangeret i samarbejde med Fredericia Husflidsforening, og i resten af december måned lagde flere hundrede børnehave-børn beslag på samlingslokalet til julelege m.v.

Den væsentligste ændring i museets permanente udstillinger er sket i hovedbygningen, hvor den hidtidige reformerte stue har måttet vige pladsen for en omordnet og udvidet udstilling af effekter fra trossamfundene i Fredericia.

Præsentationen af Nordisk Tobaks Kompagni's årgangs-cigar foregik på Fredericia Museum den 21. september under stor bevågenhed af pressen fra hele landet. Der var også lejlighed til at fortælle om Fredericia Museums tobaksproduktion. Årets prøveryger var den populære skuespiller Axel Strøbye.

Ud over mange kontakter til forskellige dele af

den skrevne presse har der også været gang i samarbejdet med de elektroniske medier. Anders Engelbrecht og Søren K. Jakobsen har hver især deltaget i nogle radioudsendelser i DR's program 1 om dels tobaksdyrkning dels Fredericias traditionelle omsorg for personer med specielt vanskelige levevilkår andre steder. TV 2's nyhedssektion besøgte museet den 1. september for at lave et indslag om ældre aviser i Fredericia.

Museets medarbejdere og bestyrelsesmedlemmer har i adskillige tilfælde behandlet lokalhistoriske emner ved foredrag og omvisninger uden for museets egne rammer.

I museumsbutikken har der igen været en rekord-omsætning. Der er sket en jævn tilkomst af nye relevante salgsvare, og salget er øget bl.a. på grund af to gode salgsvare-udstillinger i julemåneden i henholdsvis Bikubens vindue og i bane-gårdens forhal.

Sammen med ingeniør Jens Johan Andersen har museumsinspektøren besigtiget nogle spor efter en pansergrav anlagt af den tyske besættelsesmagt i Snoghøj/Lyngs Odde-området.

Som en slags »historisk observatør« har museumsinspektøren løbende fulgt oprensningen af voldgraven bag brandstationen.

Der er lavet et båndoptaget interview med en fhv. brandmester om livet ved Fredericia Brandvæsen.

Forud for påbegyndelsen af byggeri ved Damsbovej i Erritsø foretog Vejle Kulturhistoriske Museum i efteråret nogle afsluttende arkæologiske undersøgelser på en stor urnegravplads, som over en årrække har været undersøgt af lokale, habile arkæologer - bl.a. Ingolf Nielsen fra museets bestyrelse. Der blev i denne omgang fundet 13 urner - deraf nogle med indhold af gravgaver.

Fredericia Museum har i 1990 forøget sine samlinger med ca. 400 genstande. Alene særudstillingen »Familiens hverdag under besættelsen« resulterede i mange overdragelser af genstande fra skuffer og skabe i Fredericia-hjem.

Der blev atter erhvervet en del sølvtøj fra forskellige lokale mestre – bl.a. flere stykker bord-sølv produceret af Cohr i 1920'erne og 1930'erne. På en auktion i København er desuden købt en barok ske fra en af de mere sjældne mestre, Peder Erichsen (1689-1715) samt en tekande af E. Struntze (1812-44).

Fra Dagmargårdens Børnehaven blev modtaget en del institutionsinventar, mens en særpræget pokal udsat i 1896 minder om storhedstiden i Fredericia Boldklub.

Endelig kan der blandt flere malerier f.eks. nævnes et af stien til Søbjerg, malet 1937 af A. Haldrup.

Modtagelsen af de mange genstande minder næsten dagligt personalet om behovet for velfungerende magasiner.

Gennem oprydning og omordning af museums-genstande øges udnyttelsesgraden i de magasin-lokaler, som er overtaget i de senere år. Men der savnes stadig plads til en hensigtsmæssig og forsvarlig opbevaring af museets større inventardele – bl.a. møbler.

Blandt de større istandsættelses- og bevaringsopgaver for museums-genstande kan i 1990 særligt nævnes en lang række effekter fra de religiøse samlinger. Arbejdet er udført på amtets fælles konserveringsværksted på Staldgården i Kolding.

Med en særlig statsbevilling på kr. 20.000 til indkøb af et stort parti negativ-kuverter er der gjort en foreløbig begyndelse til registrering og bevaring af et stort antal fotografiske negativer. Opgaven skal udføres i snævert samarbejde med Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn.

Også i 1990 blev det nødvendigt at lukke en del af museet midlertidigt på grund af en større ombygning. Det drejede sig om lokalerne 4 og 5 i hovedbygningen. Revnede vægge og lofter blev sat grundigt i stand, og der blev opbygget store montere til den øgede udstilling af effekter fra trossamfundene i Fredericia. I udstillingen blev

som noget nyt ophængt et brudstykke af den originale udsmykning fra den ældste katolske kirke i Fredericia.

Istandsættelsen af Vejerboden forløb temmelig langsomt, indtil bygnings-snedker Ole Johannsen fra 1. september startede i jobtilbud på museet. Det blev hans hovedopgave at restaurere den gamle havnebygning med tømrermester John Knudsen som rådgiver og kontaktperson til visse leverandører. I årets løb blev bl.a. gennemført: udskiftning af bærende tømmer (f.eks. fodremme) suppleret med opretning og afstivning, montering af tagrender samt midlertidig udvendig afdækning.

Efter Børge Hansens afgang fra bestyrelsen er Fredericia Byråds plads i stedet blevet besat af formanden for Kulturudvalget, Benny Lauridsen.

Søren K. Jakobsen

Give-Egnens Museum

Ligesom det foregående år blev 1990 et år med stor aktivitet og vækst på Give-Egnens Museum.

I 1989 blev museet indstillet til statsstøtte og er nu optaget på Finanslov 91. I 1990 blev ændringerne, der skulle muliggøre optagelsen af Lokalhistorisk Arkiv for Give Kommune i Give-Egnens Museums vedtægter, afsluttet. Lokalhistorisk Arkiv i Gadbjerg, Give og Thyregod har således været en del af museet i det forløbne år. De store ændringer i arbejdsformen har ansvarsflytningen ikke medført.

I 1990 viste Give-Egnens Museum særudstillinger af forskellig karakter. Årets hovedsærudstilling, »Grav dig varm i tørv – og andet brændsel«, åbnedes den 26. juni og kunne ses til 31. oktober. Ved åbningen dukkede mange af de gamle »tørvebisser« op, og emnet bevirkede, at en del mennesker, der havde arbejdet med tørv på egnen, kom og fortalte om livet i tørvemosen. Museet ligger nu inde med et godt interview-ma-

Vørslunde Mose 1947. Der var mange tørvearbejdere i gang under og efter krigen. Det var datidens guldgravere.

teriale, som senere forventes at blive udgivet som et særtryk.

Udstillingen »Besættelsen«, som kunne ses i tidsrummet 9. april til 5. maj, markerede 50-årsdagen for den tyske invasion. Besættelsestiden var også foredragsemne ved årets generalforsamling, som afholdtes den 9. april med deltagelse af ca. 100 personer. Gerda Iversen, Tinneth, fortalte om sit modstandsarbejde under besættelsen.

Særudstillingen »Julebørn og legetøj« vistes i december måned. En særdeles velbesøgt udstilling, som medførte, at legetøjssamlingen blev suppleret væsentligt.

I anledning af Dronning Margrethes 50-årsdag, som museet markerede med en mindre udstilling, blev der plantet en dronningegeg, der var foræret af »Plant et træ-komiteen«, ved Give-Egnens Museum.

Et lille emne, »Rundt om roen«, blev genstand

for en udstilling, der blev vist på dyrskuet i Give og senere på Amtscentralen for undervisningsmidler i Vejle.

Ligeledes har museet medvirket med mindre udstillinger i erhvervsvirksomheder og ved jubilæer rundt i kommunen.

Arrangementerne på Give-Egnens Museum har fortsat været særdeles velbesøgte. Høstfesten, der afholdtes den 11. september, blev et tilløbsstykke, hvor ca. 350 mennesker deltog.

Ekstraordinært indgik også en opvisning, hvor 25 gæster fra Hvide-Rusland i nationaldragter dansede russiske høstdanse, hvilket begejstrede de mange fremmødte.

Et tilbagevendende arrangement i samarbejde med Vejle Amts Historiske Samfund samlede ca. 100 mennesker. Emnet var den lokale forfatter C. A. Thyregod, spændende fortolket i ord og billeder af Kamma Varming.

På Give-Egnens Museum har cand. mag. Kim Furdal været ansat ved Hærvejsprojektet, som er et projekt, der beskriver Hærvejen og dens betydning gennem tiderne. Hærvejsprojektet danner baggrund for udstillingen »Sorte jyder - Hærvejen og Europa«, som vises på Give-Egnens Museum sommeren 1992.

Give-Egnens Museum har i 1990 modtaget ca. 2.000 gaver. Genstande, der har stor betydning og gavn for forståelsen af vores fortid.

At såvel særudstillinger som den permanente udstilling, der viser hedebondens gård, små håndværksmiljøer, skolestue og folkeliv m.m., har publikums interesse, viser et meget fint besøgstal på ca. 11.000 personer, heri mange skoler og grupper, der har valgt Give-Egnens Museum som et udflugtsmål.

Foruden fem langtidslidende og enkelte »Ung i arbejde« består arbejdskraften også af en del frivillige, som dagligt har deres »virke« på museet. Uden denne hjælp ville det aldrig lykkes for museet at gennemføre særudstillinger, åbningstider, konservering m.m.

1990 har alt i alt været et godt og udbytterigt år for Give-Egnens Museum.

Falk Mikkelsen

Glud Museum

Sæsonen 1990 startede 1. april, da naturen længe havde været i forårshumør, og mange løgvækster i haven var afblomstret, ligesom græsplænerne var blevet klippet nogle gange.

Til årets påskeudstilling havde vi fået den lokale ikonmaler Kirsten Petersen til at udstille sine meget fint malede ikoner, og kunstneren var selv til stede under hele udstillingen og fortalte levende om det at male ikoner og de specielle teknikker, der benyttes.

Åbningen foretoges af museets bestyrelsesmedlem O. Stenkjær Mortensen, og også denne gang kunne vi konstatere en stor interesse for udstillingen.

Til pinse og ugen efter havde vi været så heldige at få en aftale med to meget dygtige damer fra Vejle, Tove Rasmussen og Birgit Tarp, om at udstille deres fine patchwork-arbejder. De udstillede mange forskellige genstande, f.eks. væg- og sengetæpper, puder m.m.m., der viste mange sider af de tusinder af lappers kunstneriske sammensyning.

De to damer var en del af tiden til stede på udstillingen og fortalte levende om deres hobby, som de fik mange rosende ord for udførelsen af.

Det blev en meget fint besøgt udstilling, der måske fik et ekstra lift, idet der havde været en verdensudstilling med patchwork i Odense i foråret.

Også i 1990 har museet modtaget mange fine og gode gaver, men at nævne det hele vil være uoverkommeligt, så her skal kun fremhæves nogle få ting. Fra efterkommere fra »Vestergård«, Vester Bisholt, Skjold sogn, modtog museet i august et fornemt lågkrus i sølv. På låget er der inskriptionen: Madtz Povelsen - Anne Niels.D, 1642.

Altså et sølvkrus med en anelig alder, men desværre kunne giverne ikke oplyse andet, end at lågkruset havde tilhørt deres morfar Hans Hansen, født 21.11.1855 på »Vestergaard« og mormor Ane Nielsen, født 29.9.1858 på »Strandkjær«, Glud Nordmark. De blev gift i 1879 og flyttede til gården »Stokholm« i Skærum sogn i Vendsyssel, hvortil de medbragte lågkruset. Deres ældste datter Kierstine og hendes mand Niels Hansen Christensen fik derefter kruset, der gik videre til deres ældste søn Hans Olav Christensen, der døde uden direkte arvinger, og kruset overgik til hans søskende, der efter moden overvejelse besluttede at overdrage det til Glud Museum, og det er museet meget glad for.

Desværre har stemplerne i bunden ikke p.t. kunnet give os oplysninger, om af hvem og hvor kruset er lavet, og oplysningerne om ejere stopper på »Vestergaard«, men måske kan det en skønne dag lykkes at få nogle flere oplysninger.

Fra Raarup Præstegård har vi modtaget sygekalkene fra Raarup, Skjold og Klejs kirker, samt fem gamle altertavlemalerier fra Raarup kirke.

Sygekalkene (hjemmeberettelsessæt) stammer fra henholdsvis 1727 med senere reparation ca. 1900 for Raarup-sættet, 1863 for Skjold-sættet og 1914 for Klejs-sættet.

De ældste af altertavlemalerierne kan dateres til 1782 og er malet af en mand fra Horsens ved navn Johan Pedersen. I 1840 skete der ændringer bl.a. i form af overmalinger, og først i 1930 fik altertavlen den udsmykning, der ses i dag, nemlig med pragtfulde relieffer i egetræ, udført af billedhugger C. Baumbach, København.

Nedtagningen af den sidste bygning til »Badensminde«, den store lade, startede i marts, og derefter kunne tømrer Karl Mortensen gå i gang med reparation af bindingsværket fra nordfacaden, samt koble de vestligste tre fag til den af genbrugstømmer rekonstruerede sydfacade. Sydfacaden var ved overtagelsen opført i mursten, men vi har gode luftfotografier, der tydeligt viser dens oprindelige udseende, så vor arkitekt Gert Bech-Nielsen nemt kunne lave en tegning.

Syldstenene blev flyttet og lagt på plads, og først i august begyndte rejsningen af bindingsværket på de nye fodremme, der havde måttet til under en meget stor part af væggene. Da bindingsværket var rejst, gik man i gang med at mure de store kampestensgavle med overgavle i mursten. Rejsningen af spær vil først finde sted i løbet af sommeren 1991.

Ud over disse arbejder, blev der også lagt piken, så hele gårdsplassen nu er lagt, og derudover blev også hestestaldens gulv lagt.

I 1990 fik vi et lidt bedre besøgstal end i 1989, nemlig fra 10.171 til 11.099, altså en fremgang på 928 personer.

Blandt de besøgende havde vi den glæde, at delegationen fra Vejle amts venskabsamt Dyfed i Wales kom her under deres ret korte ophold i Vejle i forbindelse med underskrivelsen af ven-

skabsamtstraktaten. Fra Vejle amt var delegationen ledsaget af bl.a. amtskommunaldirektør – nu departementschef i Socialministeriet – Johannes Due.

Johan Schachner

Hjortsvang Museum

I 1990 fik Museet foræret et 250 år gammelt bindingsværkshus fra Hornborg. Et velbevaret stuehus fra et nedlagt landbrug. Husets areal er 165 m², og det er fra den tid, hvor man brugte genemstukne bjælkehoveder.

Museet ville gerne bevare dette smukke hus, for det første fordi vi kunne vise vore besøgende noget om egnens bygningskultur, for det andet fordi næsten alle bindingsværkshuse på egnen er fjernet, for det tredje kunne det løse nogle pladsproblemer for os – vi får til stadighed foræret mange spændende ting, der fortjener at vises frem i udstillinger. Til sidst og ikke mindst vil husets placering falde særdeles smukt ind i stilen med de nuværende bygninger og haven.

Huset blev i sommerens løb opmålt og nummereret, derefter nedtaget og kørt til Hjortsvang, hvor det nu er opmagasineret og venter på genopførelse, hvilket påbegyndes i 1991.

Arbejdet gennemføres som beskæftigelsesprojekt under kommunen. Det lykkedes også museet at skaffe økonomiske midler til køb af mere jord til museet, så der nu er plads både til at bygge det nye hus og lave nogle udendørs arrangementer, hvad vi længe har ønsket.

Af sommerens andre arrangementer kan nævnes: Åbningsdagen i april. I juni opførte Tørring og omegns amatørscene skuespillet »Sørensen og Rasmussen« i museumsgården. Det var en blæsende og kold, men alligevel godt besøgt eftermiddag, og skuespillerne sørgede for god underholdning. Til gengæld var det varmt den dag i juli, hvor museet sammen med en del af egnens befolkning var i Horsens for at høste på gammel-

dags maner, og Mie viste, at det gamle mundheld »Hvad man i ungdommen nemmer, man aldrig i alderdommen glemmer« stadig er i hævd, samt at 85 år aldeles ikke er nogen hindring for at binde korn op efter en le.

I september holdt vi høstfest og med det høstede rug fra Horsens viste museet, hvordan vore forfædre brugte henholdsvis tagribber og le, når rugen skulle bruges til stråtag. Det samme gentog sig, da Vejle amt arrangerede Naturoplevelsers uge tre uger senere. Begge dage var godt besøgt. Ligeledes til vores årlige julestue, hvor børnene fra Åle skole og den lille musikskole underholdte, men desværre må vi beklage, at vore pladsforhold var for små. Ikke alle kunne se underholdningen. Lidt bedre plads var der, hvor de to dygtige damer viste, hvordan man kunne lave flotte juledekorationer.

Guðrun Andersen

Huset i Hornborg set fra havesiden.

Horsens Statsfængsels Fængselshistoriske Museum

Her i museet har det været et godt år såvel i besøgstal som med antallet af tilgæede effekter.

Mange spændende ting er kommet for dagen, enten som leverance fra »husets beboere« eller ting jeg har fået tilbageført til fængslets museum fra måske vore pensionister, tidligere fanger eller fra deres pårørende. Den sidste kategori er be-

stemt ikke den mindst interessante. Herimellem er også en koloreret tegning udført af Carl August Lorentzen, som i 1949 undveg via en tunnel. Det har taget mig flere år at blødgøre vedkommende, som havde tegningen. Jeg har netop i disse dage indledt en ny »blødgøringsproces« om tre andre malerier. Lad os håbe, det ikke tager for lang tid.

De seks videobånd, som blev optaget her i museet til brug for landets skoler, har en udmærket afsætning. De bliver distribueret af Vejle amts undervisningscentral på Damhaven i Vejle.

Bl.a. takket være et ikke ubetydeligt økonomisk bidrag fra Lions Club i Horsens er en række nye montre m.m. dels på tegnebrættet og dels i gang. Ligeledes skal »cellen af i dag« færdiggøres.

Bl.a. gennem Kanal 94 er fremskaffet/købt fire mannequindukker, og jeg forventer et par kvindelige og mandlige mere, således at uniformer vil fremstå på en mere præsentabel måde. Disse vil sammen med våben blive placeret i en temmelig stor, ny montre.

Aage Egholm

Arbejder-, Håndværker- og Industrimuseet i Horsens

Også 1990 blev et godt år for Arbejder-, Håndværker- og Industrimuseet i Horsens. Der kom 8.706 besøgende, heraf var godt halvdelen i grupper. Af disse var der 204 skolehold. Stort set alle hold fik en introduktion og blev derefter vist rundt af inspektøren.

Der blev udsendt brochurer til campingpladser og vandrerhjem i hele Midtjylland, og under Landsstævnet i Horsens blev der afholdt ekstra aktiviteter, forlængede åbningstider, og en speciel folder blev fremstillet.

Der blev i 1990 satset på at forbedre museets permanente udstillinger. Det begyndte med, at hele bogtrykkeriet blev flyttet ned i stueetagen og opstillet på en mere realistisk måde med håndværkeret for sig og trykmaskinerne for sig. Det

var et meget stort og tungt arbejde og krævede blandt andet nye elektriske installationer og nye døre. Men flytningen betød, at der nu kunne arbejdes i trykkeriet, og det har været flittigt brugt hele året.

Efter at bogtrykkeriet var flyttet, kunne man gå i gang med at fjerne træskofabrikken ud af hallen, hvor den slet ikke kom til sin ret. Den skulle op på 1. sal. Den blev indrettet på en lidt anden måde end før, idet det nu er forsøgt at vise udviklingen fra håndværksproduktion til fabriksproduktion. Desuden er den teoretiske del udstillet for sig. Man har prøvet at levendegøre denne udstilling ved at udstille en håndværker, der sidder i sit værksted.

Efter nu at have ombygget to eksisterende udstillinger skulle man i gang med en større ny udstilling. Da Dansk Metal i Horsens fyldte 100 år i år, blev det besluttet at hyldede denne fagforening med en permanent udstilling om jernets betydning gennem tiderne. Museet havde fået god støtte til det forberedende arbejde både hos Institut for forhistorisk arkæologi på Moesgård og hos de historiske værksteder i Vingsted.

Udstillingen kom til at bestå af tre tableauer fra henholdsvis germansk jernalder, nyere tid og »industrialder«. I forbindelse med det første billede blev der fremstillet en jernalderdragt og jernaldervåben.

Glud museum udlånte en hjulplov, en stor blåsebælg og en række mindre redskaber til det andet billede.

Det tredje billede er blevet ganske spændende, idet der her er blevet monteret et forlagstøj, som kan køre. Det bliver i dag startet ved alle rundvisninger.

»Glimt af jernets historie«, som udstillingen kom til at hedde, har vist sig at være en virkelig berigelse for museet.

For at give interessegruppen for smedehåndværket brugbare faciliteter på museet, blev elværkets gamle smedje genetableret. I dag er der

tit fyret op i esssen, og dermed har museet fået en levende smedje.

Udover disse store ændringer i museets permanente udstillinger blev der under Landsstævnets afholdelse i Horsens vist en kunstudstilling mellem maskinerne under titlen »Sporten i kunsten«. Den var så spændende, at man besluttede sig til senere på året at bruge de opstillede faciliteter til at vise ting, som stentrykkerklubbens medlemmer havde lavet i årets løb. Denne udstilling hed »Sex + een«.

Indimellem har der været forskellige aktiviteter på museet. De levende værksteder, motorer, der blev startet op, påske-, Landsstævne- og julearrangementer gjorde museet ekstra spændende.

Endelig skal det nævnes, at der i årets løb blev oprettet en venneforening for museet, som læseren herved opfordres til at indtræde i.

Alt i alt var 1990 et aktivt år for Arbejder-, Håndværker- og Industrimuseet.

Hans V. Vøllertsen

Højderyggens Egnsmuseum

I sæsonen 1990 har der igen været over 1.000 gæster på vores lille museum.

Turistkontoret er flyttet hertil og har helt overtaget forgangen, den er blevet »tapetseret« med brochurer. Vi håber, at disse to interessegrupper – turist- og museumsfolk – vil blive en god kombination.

Der har i årets løb været afholdt mange aktiviteter omkring museet.

Ved en stor, velbesøgt kunstudstilling på Matrups gods under »Vestegnen i kulturens tegn« var museet repræsenteret med en stand.

I pinsen havde museet en interessant naturhistorisk tur med skovfoged Otto Buus på Hastrupgård.

Og på sommerturen, som Jan Kjærgård ledede, handlede det om naturen og historien omkring Lustrupminde savværk.

I efteråret havde vi indvielsen af vores nye udstillings- og deponhus i Skolegade. Her har vi plads til lidt større ting og mulighed for at lave små interiører.

Kommunen har på museet lavet et brandsikkert boksrums, hvor vi mere betryggende kan opbevare protokoller og papirer, der først om nogle år må tages frem og lignende.

I vore banker har vi haft to udstillinger, først en om livet under besættelsen og senere en om brændelsssituationen for 50 år siden.

Ved årets slutning fik vi for første gang en fastansat. Det er en beskæftigelsesprojektleder, vi skal dele med turistkontoret.

Ulla Jonassen

Kunstmuseet Trapholt

Kunstmuseet Trapholt har også i 1990 været et meget velbesøgt museum med et alsidigt udbud af kulturoplevelser.

De fysiske rammer for Trapholts samlinger er til stadighed under udvikling. I 1990 anlagdes ankomstpladsen, og museet fik en elevator, der tjener som hjælpemiddel både for handicappede besøgende og for museets personale, der ellers var henvist til at benytte trapper, når tunge værker skulle op fra magasinerne.

En forbindelsesgang fra museet til Trapholtvillan var den nødvendige forudsætning for at åbne Franciska Clausens Samlinger. Indretningen af disse samlinger i to af villaens stuer er foretaget af museets kunsthistoriske medarbejdere, der ligeledes har stået for registreringen og den nødvendige research i forbindelse med denne ny erhvervelse på Trapholt. Samlingen har fra åbningen været genstand for stor interesse.

Kunstmuseets samling i øvrigt har de seneste år været i god udvikling, både i omfang og kvalitet. Den er i 1990 blevet forøget med *malerier* af bl.a. Gunnar Aagaard Andersen, Uffe Christoffersen, Jens Sørensen, Eiler Bille, Peter Bonde og

Per Kirkeby; med *keramik* af bl.a. Aage Birck, Niels Hansen Jacobsen, Nils Erik Gjerdevik, Inger Thing og Christian Poulsen; med *skulptur* af bl.a. Ole Christensen, Morten Stræde og Willy Ørskov og med *tekstiler* af bl.a. Kim Naver og Ruth Malinowski. Desuden suppleredes Trapholt-samlingen af *dansk møbelkunst* med en lænestol af Aagaard Andersen, Finn Juhls høvdingestol, Kaare Klints safaristol og fire stole af Poul Kjærholm.

Foruden den faste samling har der i 1990 været vist syv *særudstillinger* på Kunstmuseet Trapholt. Disse var: »Keramisk duet«, »Ole Christensen - skulptur«, »Nye billeder i museets samling«, »Thor Bøgelund«, »Macholms slaraffenland«, »Kunstforeningen af 14. august« og »Dragens historie - fra kinesisk fugleedrag til paratoil«.

Særudstillingerne er spændende oaser i den faste samling og nødvendige for at få gode besøgstal. Som eksempel kan her fremhæves dragefestivalen, der blev afholdt i forbindelse med særudstillingen om dragens historie. I denne deltog henvend 1.000 børn i løbet af efterårsferien.

For at gøre plads til de mange særudstillinger er det fast praksis at nedtage tilsvarende dele af museets egen samling. Denne praksis betyder, at besøgende af og til - forgæves - kommer for at se den faste samling. For at afhjælpe dette problem planlægger Kunstmuseet Trapholt en udvidelse med et eller to udstillingsrum på i alt 600-800 m².

Desuden håber vi, at det bliver muligt at fuldføre museet i henhold til det projekt, der vandt arkitektkonkurrencen i 1982, hvilket indebærer: Indretning af kombineret foredragssal/videobiograf - opførelse af skulpturelt udformet havemur og - indretning af to fleksible undervisningsrum i en af bindingsværksbygningerne, samt værksted i den anden.

Kunstmuseet Trapholt har i 1990 været forum for en række *arrangementer*. Foruden familierundvisninger og foredrag i relation til samlingen har museet afholdt i alt 23 musikarrangementer med varierende indhold; såvel jazz og klassisk som

fællessang, korsang og moderne musik. Også *formidling* af museets værker er et vigtigt led i servicen for publikum.

Trapholt blev i 1990 besøgt af 60.019 mennesker. Af disse har en del deltaget i en af museets 314 omvisninger. Disse omvisninger planlægges ofte i overensstemmelse med særlige ønsker fra publikum, både hvad angår tidspunkt og evt. emne for rundvisningen.

Samme service ydes skoleklasser; museet bestræber sig i høj grad på at indgå som et naturligt led i skolernes undervisning. Der er således for lærere afholdt en række introduktioner og amtscentral-kurser med det formål at udbrede kendskabet til samlingen og de muligheder, den rummer i forhold til skolernes læseplaner og undervisning.

Museet har intentioner om fortsat at udvikle og udvide formidlingsaktiviteterne såvel for skoleklasser som for det øvrige publikum.

Formidlingen fulgtes i 1990 op af et intensivt *PR-arbejde*. Museets medarbejdere har skrevet en række artikler i Folkebladet Sydjylland og i Samvirke. Desuden blev der produceret en bog om Richard Mortensen-salen: »Koens historie«, en turistfolder samt folderne: »En aften på Trapholt« og »Gæsternes indtog på Trapholt«, der er blevet uddelt til erhvervsvirksomheder og foreninger i Koldingområdet. Museet har endvidere ydet *konsultativ bistand* til bl.a. DR TVavisen, Hotel Scanticon og Hotel Koldingfjord.

Summen af disse ganske mange og alsidige aktiviteter har resulteret i de fine besøgstal. Medvirkende har naturligvis også været, at Trapholt bruges som udflugtsmål. De i 1990 opstillede parkbænke og frokostborde har givet Trapholts gæster mulighed for at nyde skulpturparken, naturen og udsigten. I sommermånederne sørger *Café Trapholt* tillige for at komplettere udendørsoplevelserne med mulighed for servering i det fri.

Natur, kultur, arkitektur eller kunst! Alle er velkomne på Kunstmuseet Trapholt.

Tine Nygaard

Museet på Koldinghus

Restaurering af Koldinghus

Med genindvielsen af Koldinghus den 1. september 1989 afsluttede det i 1972 nedsatte byggeudvalg sit arbejde. Hermed var hele restaureringen dog ikke afsluttet, idet genindvielsen alene markerede slutningen på det offentlige restaurering. Tilbage stod arbejdet med slotsgårdens trappe-tårne, med kældernedgange og med cafeteria i nordfløjens kælder – arbejder, der gennemføres for en donation fra Velux-Fonden af 1981.

Et nyt byggeudvalg med repræsentanter fra staten og Kolding kommune blev nedsat med følgende sammensætning: Slots- og Ejendomsstyrelsen:

- direktør Jørgen Skov
 - arkitekt Ole Priskorn
 - kontorchef Flemming Frydendal
 - juridisk konsulent Poul Erik Bugge
- Kolding Kommune:
- borgmester Per Bødker Andersen
 - kulturudvalgsformand Lis Ravn Ebbesen
 - kommunaldirektør Ingemann Olsen
 - museumsdirektør Poul Dedenroth-Schau
- og med juridisk chef Lise-Lotte Dalsgaard, Kolding kommune, som sekretær.

Byggeudvalgets første møder er benyttet til at fastlægge det forestående byggeprogram i samarbejde med arkitekterne Inger og Johannes Exner. Der var ingen tvivl om færdiggørelsen af slotsgårdens interiør: trappetårnene og kældernedgangene. Derimod enedes man hurtigt om at opgive den påtænkte kvist over slottets hovedport; teknisk set risikerede man problemer med indgrebet i tagfladen, og brugsmæssigt som hejsekvist med direkte adgang til tagetagens magasiner var kvisten efterhånden blevet uaktuel. Til gengæld slog byggeudvalget fast, at det var nødvendigt at sikre, at cafeteriaet i kælderen blev realiseret i denne byggeetape. Den stærke publikumstilstrømning, som er konstateret i 1990, taler sit tydelige sprog om behovet for et cafeteria.

Som et særligt projekt gennemfører Kolding kommune sideløbende med ovennævnte byggearbejder en nyindretning af billetsalg og museumsbutik i slottets gamle vagtstue. Projektet finansieres af de entréindtægter, som museet har haft i 1990 ud over det budgetterede.

Projekteringen af tårne og billetsalg er gennemført i 1990, og en del værkstedsarbejder er allerede påbegyndt.

Undersøgelser og forskning

Museets projekt omkring Svend Hammershøi fortsattes og afsluttedes i 1990. Med økonomisk støtte fra en række fonde og ikke mindst fra Statens humanistiske Forskningsråd kunne museet ansætte cand.mag. Tove Jørgensen til arbejdet. Svend Hammershøis dagbøger i Det kongelige Bibliotek er finkæmmet, og en del af Hammershøis korrespondance, først og fremmest med guldsmed Holger Kyster i Kolding, er gennemgået, hvorved det er lykkedes at opstille en om ikke fuldstændig værkfortegnelse, så dog en nogenlunde pålidelig og omfattende oversigt over Svend Hammershøis produktion gennem mere end 50 år. Hened et hundrede private Hammershøi-ejere er besøgt, værkerne vurderet og udtaget til udstillingen. Den 12. oktober kunne museet præsentere resultatet, en udstilling og en bog, for offentligheden. Begge dele blev vel modtaget af pressen og af publikum, og i december 1990 og januar 1991 blev udstillingen vist i Københavns kommunes udstillingsbygning, Nikolaj, for et stort hovedstadspublikum.

Projektet »Landet med de store gårde« om den særlige landbokultur, der har hersket i egnen syd for Kolding og omkring Haderslev med en lang række meget store gårde som økonomiske og kulturelle kraftcentre, er blevet fortsat i samarbejde med Haderslev Museum. Med støtte fra Statens Museumsnævns rådighedssum har de to museer med mag.art. Nina Fabricius som projektmedarbejder gennemført interviewundersøgelse af en

række udvalgte gårde, som skulle udgøre et repræsentativt udsnit af de meget store gårde. Undersøgelsen vil munde ud i en udstilling, der i 1991 skal vises på de to museer på skift.

I et grusgravningsområde i Dollerup ved Lunderskov har museet med mag.art. Anna-Elisabeth Bjarne Jensen som udgravningsleder undersøgt en boplads, der viste sig at være en stormandsgård fra vikingetiden, måske forgængerens for den tæt ved liggende Dollerupgård, der arkivalsk kan følges tilbage til 1300-årene. Udgravningen er gennemført med økonomisk tilskud fra Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat.

Erhvervelser

Museets 100 års fødselsdag blev anledning til en forøgelse af museets genstandssamlinger. Fra Håndværker- og Industriforeningen fik museet overrakt et gouachemaleri af malermester A. D. Burcharth, en fremragende håndværker og et fremtrædende medlem af Koldings borgerskab i slutningen af forrige århundrede. Gennem mange år var Burcharth lærer på Teknisk Skole i frihåndstegning og har på den måde påvirket mange af skolens elever. Billedet skulle være A. D. Burcharths svendestykke.

Fra Sparekassen Bikuben modtog museet et eksemplar af Braunius' og Hogenbergs prospekt af Kolding fra 1587, trykt i et stort europæisk bogværk om verdens mest betydelige byer.

Prospektet er trykt og genudgivet adskillige gange, men dette eksemplar synes at være trykt med den oprindelige trykplade, hvor bynavnet staves COLLING. I senere udgaver er stavemåden ændret til COLDING.

Ingeniør A. Kernwein, der tidligere har sikret flere genstande fra den tidligere så store virksomhed De Danske Mejeriers Maskinfabrik A/S, DDMM, øgede denne samling med et sæt kop og tallerken fra virksomhedens personalekantine. Kolding Stadsarkiv havde blandt sine arkivalier fundet en sodavandsflaske fra Slotsmøllens Mi-

neralvandsfabrik, og Haderslev Museum forærede et stort hækket sengetæppe med proveniens i Dalby sogn, i dag en del af Kolding kommune.

Til sølvsamlingen fik museet flere gaver. Fra Horsens Museum to spiseskeer af guldsmed Hans From Høegh (1830-1847), som mærkeligt nok hidtil har været meget sparsomt repræsenteret. Fra to privatpersoner fik samlingen henholdsvis en broche og et serveringssæt af guldsmed Holger Kyster, sidstnævnte efter tegning af Thorvald Bindsbøll. Selskabet Koldinghusmuseets Venner skænkede en stor sølvskål med løs aluminiumsfane af den amerikansk fødte, men i Kolding bosatte og arbejdende, Gail Spence - en skål, som bringer samlingen up to date.

Endelig har amatørarkæologen Kirstine Christensen i Nagbøl, Lunderskov kommune, skænket hele sin samling af oldsager til museet. Her ved er vi kommet i besiddelse af en enestående - og veldokumenteret - samling til belysning af Nagbøl i stenalder og jernalder. Kirstine Christensen har i en lang årrække samarbejdet med Nationalmuseet, museumsinspektør C. L. Vejbæk, om udgravning af en stor jernalder-urnegravplads ved Nagbøl.

Endelig har museet i 1990 modtaget i depositum to stykker danefæ, fundet i museets område, og begge stykker fra bronzealderen. Nogle børn fandt i Vamdrup en defekt spydspids, desværre i en jordbunke, som var flyttet til børnehavens område. Derfor har en efterundersøgelse ikke været mulig. Fra Dollerup er indkommet en velbevaret pilspejds.

Udstillinger

I 1990 har museet vist særudstillinger dels af egen produktion, dels af anden oprindelse.

16. februar til 3. marts: Museet på Koldinghus 100 år. De første 500 genstande.

7. marts til 6. maj: P. Ipsens Enke. En keramisk fabrik gennem 100 år.

13. til 27. juni: Årets pressefoto.

13. oktober til 25. november: Svend Hammershøi 1873-1948. Maleri, tegning, keramik og sølv.

1. til 31. december: Jul på Koldinghus.

Museet har desuden udlånt lokaler til følgende udstillinger:

5. til 28. januar: Grafik og skulptur.

11. marts til 1. april: Kolding Kunstforening. Lapinska og Lapinski. Polsk maleri og skulptur.

17. til 31. maj: Kolding Kunsthåndværkerskoles Afgangsudstilling.

1. til 17. juni: På dansk. Dansk arkitektur i udlandet.

18. august til 16. september: Per Jensen, Ole Herold, Jarl Wendt og Katja Østrup. Maleri, skulptur, diagrafi og keramik.

23. september til 7. oktober: Kolding Kunstforening. Verner Brems og Walter Stainle.

Anden formidling

Museets medarbejdere har gennemført en meget lang række omvisninger for skoleklasser, foreninger og andre grupper, der ønsker at bese slot og museum.

Museet har i 1990 stillet lokaler til rådighed for to seminarer. 15. marts gennemførtes således et seminar for museumsfolk og arkivarer, der beskæftiger sig med byhistorisk arbejde. 18.-19. oktober afholdtes et seminar om renaissancearkæologi for museumsfolk fra hele landet.

I forbindelse med Svend Hammershøi-udstillingen er udgivet en monografi: Tove Jørgensen: Svend Hammershøi 1873-1948. Maler og formgiver. Bogen er udgivet med tilskud fra Vejle amt og flere fonde.

Sidst på året udsendtes en folder med sort/hvide tegninger af slottet til forskellige tider og med en kortfattet tekst om slottets historie.

Med anledning i museets 100 års fødselsdag bevilgede Kolding byråd fremstilling af en turistplakat for slot og museum. Plakaten blev udformet af grafiker Morten Philip, som desuden har fået til opgave at udforme en tresproget tu-

ristbrochure, der skal være klar til turistsæsonen 1991.

100 år - og hvad så?

Som flere gange omtalt kunne museet fejre sin 100 års fødselsdag den 19. februar 1990. Dagen markeredes med en reception i riddersalen, hvor blandt andre rigsantikvar Olaf Olsen overbragte Nationalmuseets hilsen til en gammel samarbejdspartner. Ved et aftenarrangement for Selskabet Koldinghusmuseets Venner, der også kunne fejre den runde fødselsdag, overbragte Dansk Kulturhistorisk Museumsforenings formand, museumsdirektør Hans Jeppesen, foreningens hilsener og lykønskninger og talte om udviklingstendenser i museumsverdenen netop nu.

Ved fødselsdagsfesten benyttede formanden for Selskabet Koldinghusmuseets Venner lejligheden til at foreslå indrettet i Staldgården ved Koldinghus et lokalhistorisk center, hvor museets lokalhistoriske arbejde og Kolding Stadsarkivs kontorer og læsesal kunne samles til fordel for de lokalhistorisk interesserede. Imidlertid fremkom næsten samtidig forslag om at indrette Staldgården til europæisk filmhøjskole, men efter at denne tanke er opgivet, er arbejdet med det lokalhistoriske center fortsat og møder tilsyneladende generel velvilje.

Endelig skal det ikke forbigås, at jubilæumsåret også bragte en besøgsrekord, idet i alt 124.411 mennesker besøgte slottet og museet. Dette tal er absolut det hidtil bedste. Forhåbentlig vil dette fornemme resultat anspore til yderligere udvikling af den kulturelle perle, som Kolding by har fået i bymidten: Koldinghus.

Poul Dedenroth-Schou

Egnsmuseet i Vandel

Efter indgåelsen af en samdriftsaftale mellem Vejle og Egtved kommuner er Egnsmuseet nu en afdeling af Vejle kulturhistoriske Museum. Egnsmuseet i Egtved kommune omfatter museet i Vandel, udstillingen ved Egtvedpigens gravplads

og de lokalhistoriske arkiver i Randbøl og Egtved.

I januar 1990 tiltrådte cand.mag. Hasse N. Jørgensen som leder af Egnsmuseet.

Året 1990 blev på mange måder præget af museets nye struktur. Der er bl.a. foretaget en revision af museets samlinger, og samtlige registreringer er overført til EDB.

Der er fortsat stor søgning til museets historiske værksted, hvor museets tidligere leder Thomas Thomsen yder en stor indsats som frivillig medarbejder.

Den 9. juni åbnede særudstillingen »Noget om kartofler« i et nyindrettet lokale i museets kælder.

Der blev specielt fokuseret på de tyske kolonisternes bosættelse på Randbøl Hede i 1760, og publikum kunne bl.a. se en lyd/diasserie om det spændende emne. Ved samme lejlighed blev museets nyopsatte, permanente oldtidsudstilling præsenteret. Der er lagt vægt på alene at vise oldsager, der er fundet i de otte sogne i Egtved kommune.

Yderligere to særudstillinger blev i årets løb vist på museet. »Blytækkeren« og hans arbejde blev belyst gennem redskaber og fotostater udlånt af Håndværkermuseet i Horsens og Danmarks Tekniske Museum. Egnsmuseet tilrettede desuden en vandreudstilling »Lys over land«, der i årets sidste halvdel cirkulerede på kommunens skoler. Museets leder afholdt i årets løb en række foredrag om bl.a. »Museumsfilm« og »Landskabsmaleri« samt orienterende foredrag om museets nye struktur.

Egnsmuseet har i årets løb haft et meget frugtbart samarbejde med de historiske foreninger i Egtved kommune. I maj arrangeredes således en ekskursion til Landbrugsmuseet på Gl. Estrup i samarbejde med Lokalarkiv- og museumsforeningssamvirket.

Årets sidste arrangement var en meget velbesøgt julestue på museet i Vandel, hvor der blev klippet julestads, bagt småkager, bundet halmbukke og fortært store mængder vafles, der blev tilberedt på det åbne ildsted.

Hasse N. Jørgensen

Vejle Kunstmuseum

1990 var et meget travlt år på Vejle Kunstmuseum, især var formidlingsarbejdet højt prioriteret.

Vi viste således ikke mindre end 12 udstillinger, hvoraf de fire blev vist i udstillingslokalerne på det tidligere ostelager »Domus«. Nogle af udstillingerne var af mindre omfang, men hovedparten var omfattende.

Fælles for alle udstillingerne var, at de relaterede sig til Vejle Kunstmuseums egen samling eller til lokalområdet.

I foråret viste vi således bl.a. en stor udstilling med dansk grafik fra det seneste 10-år i anledning af sammenslutningen Danske Grafikere og Grafisk Kunstnerforbunds jubilæer.

Udstillingen blev afløst af »Kærlige KraKeLeringer« - en collage- og assemblagesamling, som kunstneren Frank Rubin har indsamlet med det formål at oprette et collagemuseum. Værkerne er for tiden deponeret på Vejle Kunstmuseum.

Af de øvrige udstillinger må også fremhæves »Oluf Hartmann. Urkraft og heltedyrløse« samt »Samuel Joensen-Mikines« og udstillingen om Arne Ungermann som illustratør, bladtegner og plakatkunstner.

Af lokalt tilsnit var den retrospektive udstilling i anledning af Jennum-maleren Henning Nielsens 60-års dag samt »Kunst i Skolegade« arrangeret i tilknytning til den officielle indvielse af Vejle Kommunes nye administrationsbygning.

I sommeren kunne vi tage vort nyindrettede grafiske udstillingslokale i brug. Premiereudstilling var et udvalg af Vejle Kunstmuseums Rembrandt-raderinger, som er blandt sværvægterne i den ældre samling. Det lille rum har vist sig at være særdeles velfungerende og vil fremover rumme udvalgte blade fra vores store tegning- og grafiksamling, ofte udvalgt så de udstillede værker kan perspektivere museets øvrige ophængning.

Også på andre fronter var kunstmuseets for-

midling intens. Vort samarbejde med områdets skoler er blevet styrket - dels gennem orienteringsmøder for lærerne, dels gennem lærerbrev og andet formidlingsmateriale, som udsendes i forbindelse med særudstillinger.

Desuden har vi den første fredag i hver måned arrangeret særlige omvisninger for børn - et tiltag, der har været overordentlig velbesøgt.

Det lidt mere voksne publikum er blevet tilgodeset gennem foredragsrækker på eftermiddage og aftener arrangeret i samarbejde med Folkeuniversitetet, ligesom vi - som noget nyt - i samarbejde med FOF på torsdag formiddage afholder diskussions-/foredragsmøder med udgangspunkt i museets egne samlinger. Disse uformelle formiddage har ligeledes været en stor succes; desværre har deltagertallet på grund af kunstmuseets beskedne fysiske rammer måttet begrænses til 15.

I anledning af de store udstillinger i Holland om Vincent van Gogh og Frans Hals arrangerede vi i samarbejde med Vejle Amts Folkeblads Læseservice en række foredragsaftener om malerne, hvorefter vi i bus drog til Amsterdam og Haarlem for at se udstillingerne. Dette samarbejde følges op i 1991 med Rembrandt-foredrag og rejse.

Den store satsning på formidling og udadvendt arbejde resulterede i, at Vejle Kunstmuseum i 1990 kunne forøge sit besøgstal med næsten 25% i forhold til året før.

Erhvervelsesmæssigt blev 1990 også et godt år for museet, ikke mindst takket være betydelige tilskud fra Statens Museumsnævns rådighedssum. Det lykkedes således at erhverve Merete Barkers mere end 3x5 m store maleri »My own Town. Byen under - Byen over« fra 1989 samt en stor samling akvareller og tegninger af Frank Rubin. Ny Carlsbergfondet hjalp os til at erhverve Erland Knudssøn Madsens skulptur »Sindbillede. Samspilleren« fra 1983. Desuden erhvervedes for museets egne midler malerier af Oda Christian-

sen, Nils Erik Gjerdevik, Henning Nielsen, H. C. Rylander, Ole Sporning, Erik Øckenholt, skulpturer af Gjerdevik og Lars Ravn, grafik og tegninger af Erik A. Frandsen, Gjerdevik, Dan Sterup-Hansen, Jane Muus, Lars Ravn, Arne Ungermann og Øckenholt.

Nina Damsgaard

Vejle Museum

I 1988 blev der indgået en samarbejdsaftale mellem Egtved kommune og Vejle kommune om drift af Vejle Museum. Ved denne aftale blev Egtved kommunes museum i Vandel samt udstillingshuset ved Egtvedpigens grav en del af Vejle Museum. Til at tage arven op efter Egnsmuseets initiativtager og mangeårige leder Thomas Thomsen, der i 1989 ønskede at gå på pension, blev fra 1. januar 1990 ansat museumsinspektør Hasse Neldebjerg Jørgensen, som kom fra en stilling som museumsinspektør ved Varde Museum.

Foruden Egnsmuseet i Vandel er Vejle Byhistoriske Arkiv en afdeling af Vejle Museum. De præsenterer sig her i årbogen med hver deres årsberetning.

Vejle Museums udstillinger er spredt i Vejle og Egtved kommuner med særudstilling og forhistorisk udstilling i Flegborg 18, Byudstillingen i »Den Smidske Gård«, Søndergade 14 i Vejle. Vejles vartegn, den hvide vindmølle på Søndermarksvej, hører også til museet med udstilling om Vejle-egnens møller, som er åben i sommerhalvåret. Også Munkenes Tæglovn er åben i sommerhalvåret. Det er det eneste levn af et Sortebrødrekloster i Vejle fra middelalderen. Hertil kommer udstillingerne i Egtved Kommune: Egnsmuseet i Vandel og Egtvedpigens Grav.

Undersøgelser og erhvervelser

I 1990 har Vejle Museums ressourcer primært været brugt til bearbejdning af tidligere års store undersøgelser og forarbejdet til ny forhistorisk

udstilling på museet. Dermed er der sket en meget hård prioritering, som har betydet, at der kun er foretaget absolut nødvendige undersøgelser, som ikke kunne udsættes.

I forbindelse med DSBs anlægsarbejde ved Snoghøj er der foretaget en mindre undersøgelse uden fund, men ved Højrup mellem Vejle og Fredericia har udgravningen af en overpløjet gravhøj givet et indblik i en helt anden slags anlæg, som ellers er meget sjældent i Vejle Amt. Anledningen var, at lodsejeren ønskede at dybdepløje sin mark. Her lå en stærkt nedpløjet gravhøj, som ved den forestående pløjning ville blive fuldstændig ødelagt. Landmanden henvendte sig på Vejle Museum, da han var klar over, at der skulle foretages en undersøgelse forinden. Udgravningen begyndte i efteråret 1989, og det viste sig hurtigt, at der ikke fandtes spor efter gravanlæg i højen. Derimod blev der umiddelbart uden for højens omrids fundet et større gravfelt fra vikingetiden fra ca. år 900 til 1000. Højen har antagelig fungeret som markering af gravfeltet. I højens kant har der stået kraftige stolper i en cirkel på 12 meter i diameter, og midt i højen har der stået endnu en kraftig stolpe. Uden om denne stolpecirkel fandtes gravene, ganske få mod nord og vest, mens hovedparten lå sydøst for højen. I 1990 blev næsten hele gravfeltet udgravet. Kun til den ene side fortsætter gravfeltet måske på nabomarken. Her håber vi at kunne få undersøgt afslutningen af feltet i 1991.

Indtil udgangen af 1990 er der udgravet 61 grave. De 52 er jordfæstegrave fra vikingetiden, de øvrige 9 er urnegrave, som er nogle hundrede år ældre, nemlig fra yngre romersk jernalder mellem år 200 og år 300. Der er her tale om den hidtil største vikingetidsgravplads i Vejle amt, og efter indholdet i gravene at dømme, må det være samfundets laveste, som ligger begravet her. De fleste har kun som eneste gravgods en jernkniv, som har siddet ved bæltet. Flere har slet intet udstyr. Enkelte har dog lidt mere. Således kan næv-

nes en kvindegrav med en tenvægt af ler, en anden med en jernkniv samt et lerkar. En tredje grav, formodentlig en mand, havde et bæltespænde af jern, og enkelte andre tillige et ildstål. Også to glasperler er fundet som gravgods. De fleste af de døde fra vikingetiden var gravlagt i en plankekiste. Enkelte var begravet i et aflangt hul uden kiste. Genstandene er alle under konservering på Vejle Amts Konserveringsværksted på Staldgården i Kolding. Udgravningen er foretaget med tilskud fra Rigsantikvaren.

I 1990 er der som sædvanlig indkommet en del genstande til museet, hovedparten med tilknytning til Vejle by og nærmeste omegn. På auktion er erhvervet to empiresaltkar af sølv, lavet af mester Morten Bering Knudsen, Vejle, 1820-1838, og en potageske af sølv af mester Mathias Winge, Vejle, 1764-1794. Af husflid skal nævnes et smykkeskrin, fremstillet af en russisk krigsfange på Søndermarksskolen i 1945.

To virksomheder i Vejle ophørte i 1990. Svane Apoteket har eksisteret på Nørretorv i Vejle fra 1919 til 1990. Herfra er erhvervet en del inventar. Fra M. Jørgensens Frøhandel i Grejsdalen er der kommet en del materiale. Virksomheden blev grundlagt i 1894 af handelsgartner M. Jørgensen. Firmaets specialitet var havefrøproduktion, som blev solgt til ca. 3500 forhandlere over hele landet. De karakteristiske bygninger fra 1928 i Grejsdalen blev fra slutningen af 1990 bygget om til lejligheder.

Museet modtog i 1990 flere fondstilskud til bearbejdning og publicering af tidligere store undersøgelser. Statens Humanistiske Forskningsråd har i 1990 finansieret fire måneders løn til videnskabelig bearbejdning af det omfattende Vorbasse-materiale. Det er tredje del af en treårig bevilling fra SHF til bearbejdning og offentliggørelse ved publikation og senere udstilling. Fra Dronning Margrethe II's Arkæologiske Fond har museet modtaget tilskud til Dorthe Kaldal Mikelsens bearbejdning og publikation af et gravfelt

med over 60 grave fra Erritsø ved Fredericia. Gravfeltet er udgravet af amatørarkæologer under Vejle Museum i 1980-90. Det er det hidtil største gravfelt fra ældre jernalder i Vejle Amt. Til bearbejdning og publicering af Vejle Museums udgravning af jernalderbebyggelser ved Nørre Snede, der blev foretaget fra 1980 til 1985, er der modtaget støtte både fra Statens Humanistiske Forskningsråd og fra Dronning Margrethe II's Arkæologiske Fond. Denne bearbejdning foretages for museet af museumsinspektør Torben Egeberg Hansen, Skjern.

Det omfattende træmateriale fra vikingetiden i Vorbasse er færdigkonserveret i løbet af 1990 på Nationalmuseets Bevaringsafdeling. Arbejdet er udført i relation til samarbejdet om Vorbasseprojektet mellem Nationalmuseet og Vejle Museum.

De permanente udstillinger

Når man ser tilbage på 1990, er det nødvendigt at gøre opmærksom på, at de økonomiske stramminger på museet mærkes stadig tydeligere. Udgifterne til større udstillingsaktiviteter må fordeles over flere år, og ind imellem kan kun vises mindre særudstillinger med meget begrænset udgiftsniveau, eller der kan kun produceres udstillinger, som kan finansieres eksternt.

I 1990 blev ressourcerne anvendt til at producere en ny, permanent udstilling i Flegborg. Et længerevarende ønske blev her opfyldt. Igennem de senere år har publikum og især skolerne efterlyst en permanent forhistorisk udstilling på Vejle Museum. Af budgetmæssige årsager måtte udstillingens forberedelse deles over flere år. Allerede i 1988 blev der opbygget montrer til den ene halvdel, og i 1990 blev der økonomisk mulighed for at få lavet de resterende montrer til den anden halvdel.

Den 18. august 1990 åbnede den forhistoriske udstilling med titlen »Menneske og Natur - Arkæologi på Vejleegnen«. Åbningen blev foretaget

af rigsantikvar Olaf Olsen og Vejles borgmester Karl Johan Mortensen. Plakat til udstillingen blev lavet af maleren Albert Bertelsen, Vejle, som fandt inspiration hertil i et af de udstillede lerkar, og resultatet blev meget smukt.

Igennem de sidste 10 år har Vejle Museum foretaget mange og flere gange meget store arkæologiske udgravninger. En del har været forårsaget af forskellige anlægsarbejder, f.eks. bygge-modning, naturgasledning og motorvejsarbejde. Ved denne omfattende aktivitet er der fremkommet et helt nyt materiale og en helt anden viden om oldtiden på Vejle-egnen end hidtil, og dette er benyttet i denne nye udstilling. Den viser, hvordan mennesket fra slutningen af den sidste istid gennem de forløbne omkring 13.000 år har udnyttet de forskellige naturressourcer netop på denne egn, fjorden, ådalen, bakkerne, højlandet og hedesletterne mod vest. Herved dannedes det nuværende menneskeskabte kulturlandskab på Vejle-egnen.

De første, der bosatte sig, var jægere. Senere blev befolkningen agerbrugere og kvægavlere. Efter Kristi fødsel er egnen et fuldstændigt opdyrket landskab, hvor der kun er to-tre km mellem de større landsbyer. Befolkningen boede nu i velbyggede gårde, hvis indretning kan læses ud af de nyeste udgravningsresultater. Egnen styredes af et krigeraristokrati med en fyrste i spidsen, der havde den politiske magt til at få udført imponerende anlægsarbejder, voldanlæg og pælespæringer, så de kunne beherske sejladsen. Der vises både et stort antal originale oldsager, som for hovedpartens vedkommende ikke har været udstillet tidligere, samt flere rekonstruktioner baseret på de seneste arkæologiske fund. Udstillingen har siden åbningen været meget besøgt, især af et stort antal skoler, både fra Vejle og de omgivende kommuner. Udstillingen har aktualiseret ønsket om et arbejdslokale til brug for skolebesøg på museet.

Den langvarige konservering af Hafnia-skibet

blev afsluttet i 1990. Skibsvraget blev fundet i 1980 under byggearbejde i Vejle. Det er et hollandsk-bygget handelsskib fra omkring 1570-erne, der har endt sine dage i Vejles gamle havn. Efter en udgravning med dansk hastighedsrekord og opmåling af vraget er konserveringen foretaget med stor omhu på Vejle Amts Konserveringsværksted på Staldgården i Kolding, hvorefter et tværsnit af skibet har kunnet opstilles i Byudstillingen i Søndergade 14 i Vejle i efteråret 1990.

Særudstillinger

»Bomuldsbyen - Tekstilarbejder i Vejle«, som åbnede i Flegborg 18 den 1. september 1989, blev forlænget til slutningen af juli 1990. Udstillingen, der var fremstillet af Byhistorisk Arkiv og Projekt »Arbejdslivets Historie«, lagde især vægt på at illustrere tre hovedtemaer: 1. Arbejdet, 2. Uden for arbejdet og 3. Kampen for arbejde, gennem de sidste 100 år. Den belyste tekstilindustriens udvikling og betydning for en provinsby som Vejle, hvordan arbejdsliv og levevilkår ændredes afgørende fra grundlæggelsen af den første tekstilindustri i 1890'erne til 1980'ernes højteknologiske tekstilfremstilling. Udstillingen byggede især på materiale fra den igangværende undersøgelse af arbejdslivets historie i Vejle. Der var opbygget flere tableauer, dels en tekstilfabrikshal, dels interiører fra lejligheder, en fra 1890'erne, en fra 1930'erne og en fra 1960'erne. Desuden et fagforeringskontor og en arbejderkantine. Til udstillingen blev udgivet bogen »Bomuldsbyen - Tekstilarbejder i Vejle gennem 100 år« af Arbejdernes Fællesorganisations projekt »Arbejdslivets historie i Vejle« i samarbejde med Vejle Byhistoriske Arkiv.

I anledning af IC-3-togets indvielse og navngivning i Vejle arrangerede Vejle Museum en plancheudstilling på Vejle Rådhus i samarbejde med DSB. Den fortalte dels om det nye IC-3-tog »Jacob Gade«, dels om Vejle Banegård igennem tiderne.

I de sidste fire måneder af 1990 vistes særudstillingen »Cyklen – til sport, arbejde og fritid« på museet i Flegborg. For at fortælle cyklens brogede og spændende historie fra den første spæde start i midten af 1800-tallet og frem til i dag havde Idræts- og Sportsmuseet ved Arne Rahbæk arrangeret en udstilling på Vejle Museum om verdens mest udbredte transportmiddel.

I forbindelse med indvielsen af Vejle Kommunes nye administrationsbygning i Skolegade blev der her opstillet et kontor ca. anno 1910 i Skatteforvaltningen som kontrast til indretningen af de computerstyrede kontorer i 1990.

I december blev der igen lavet et specielt arrangement i Vejle Museums permanente byudstilling i »Den Smidske Gård«, Søndergade 14 på strøget i Vejle. Arrangementet blev holdt i samarbejde med Vejle Kunstmuseum. I kiosken var der udsalg af plakater og bøger fra begge museer og Byhistorisk Arkiv. Salgssortimentet i kiosk og »butikker« udvides stadig med kopier af originale genstande, som findes i byudstillingen. I renæssancerummet var der dækket bord som på Christian den Fjerdes tid, og der blev solgt kopier af varer, som dengang blev importeret også fra Østen og solgt på markedet i Vejle. I 1700-tals-boden blev der solgt kopier af datidens kramvarer, og købmandsbutikken var åben med et alsidigt varesortiment. Ved siden af købmandsbutikken var der opstillet en slagterbod, hvor der handlede med pølsevarer. Denne var suppleret med ældre udstyr fra Slagterimuseet, som findes på Vejle Tekniske Skole. Samtidig blev der opført dukketeater, H. C. Andersens »Fyrtojet«.

I 1990 var julearrangementet udvidet væsentligt i forhold til året før og krævede en betydelig ekstra arbejdsindsats af museets personale i december måned. Dette særlige julearrangement er meget velbesøgt med trængsel af besøgende, som her får lejlighed til at erhverve usædvanlige julegaver.

Museets udstillinger i Vejle blev i 1990 besøgt af 31.135 gæster.

Anden formidling

Ud over de nævnte besøgstal sker der en yderligere formidling ved besvarelse af skriftlige og mundtlige forespørgsler, omvisninger, foredrag, artikler i publikationer o.l. Museets medarbejdere holder årligt ca. 80 foredrag i forbindelse med arrangementer både på museet og især ude i forskellige foreninger over hele landet med emner fra museets arbejdsmark.

I 1990 begyndte vi også at holde foredrag i museets udstillinger. I marts holdt Lone Hvass tre foredrag i Søndergade 14 om Vejle by med titlerne »Købmænd og bønder i Vejle«, »Håndværkere og handelsfolk« og »Fattig og rig i Vejle«.

For at gå »bag om« de udstillede genstande og udbyde forskellige emner inden for den nye oldtidsudstilling arrangeredes i efteråret seks foredrag af Lone Hvass og Dorthe Kaldal Mikkelsen. Lone Hvass' første emne var udnyttelsen af Vejle Ådal, hvor befolkningen udelukkende ernærede sig af jagt ved dyrenes overgangssteder, det næste om stenalderens bønder, der opdyrkede jorden oven for ådalen, og det sidste om slutningen af stenalderen, hvor hele området var under opdyrking. De tre foredrag ved Dorthe Kaldal Mikkelsen handlede om Vejle-egnen i jernalderen, hvor vi kan komme meget tæt på datidens samfund. Det første handlede om bebyggelsen, det næste om den sociale og politiske magt og det sidste om de store anlægsarbejder med vældige vejspærringer og lange voldanlæg.

Vejle Museum udgiver i samarbejde med Vejle Kunstmuseum to halvårslige informationsfoldere med omtale af kommende særudstillinger, foredrag m.v. Hver folder trykkes i 5.000 eksemplarer.

Museets nye oldtidsudstilling har i efteråret været besøgt af en lang række foreninger, både lokalt og fra hele landet. Bl.a. holdt Vejle Amts Historiske Samfund sit efterårsmøde i Vejle på museet den 11. november 1990.

Steen Hvass

Vejle Amts Konserveringsværksted

Året 1990 har for amtskonserveringen været travlt og spændende. Ikke mindst konserveringsopgaver af arkæologisk art har været kendetegnende for året og tiltagende i omfang.

For Horsens Museum har udgravningen af gravpladsen ved Hedegård, i forbindelse med en landsbybebyggelse fra sen-føromersk og ældre romersk jernalder, givet omfattende fund til konservering.

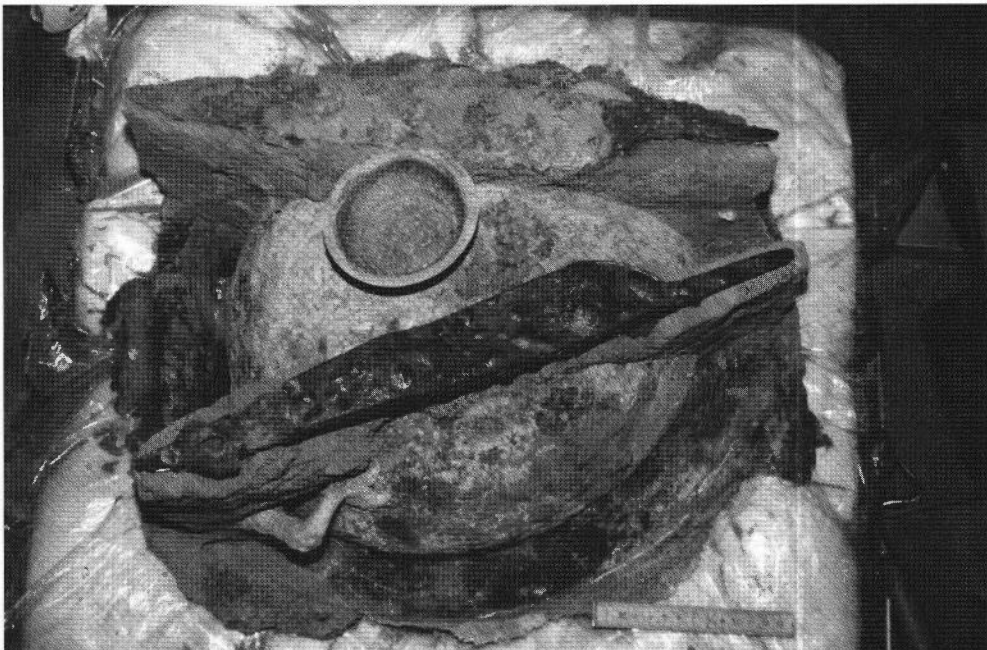
Genstandene er hovedsageligt personlige ejendele, som den døde fik med sig i graven, og som lå i eller uden for urnen. Genstandene var f.eks. fibler, skjoldbuler, lanse- og spydspidser, knive og sværd, bl.a. et par meget fint forarbejdede La Te'enesværd, importeret fra Centraleuropa, men ikke mindst to bronzekar bør fremhæves, begge importeret fra Romerriget. Specielt det ene var

meget velformet, med en diameter på 42 cm og en dybde på 28 cm. Udvendigt var der et par meget flotte vinbladshanke og en veldrejet fod. Under karret lå to flotte ca. 46 cm lange jernknive. Kartypen er meget sjælden og kendes kun i få eksemplarer uden for Romerriget.

Det andet, et stejlvægget fad med en diameter på 40 cm og en højde på 10 cm, må også betegnes som sjældent.

Begge kar var meget nedbrudte, og et ret omfattende konserveringsarbejde blev udført med stabilisering, afrensning, armering med polyester eller fremstilling af en plexiglasbæring til støtte for det ganske tynde og meget skøre bronze, som var tilbage, og som muliggør en fremvisning.

For Vejle Museum har der i forbindelse med nyopsætningen af museets oldsagsudstilling været et tæt samarbejde i.f.m. konservering af gen-

I beretningen er omtalt et bronzekar, billedet viser, at bronzekarrets fod og ene vinbladshank er frilagt. De to store knive på hver sin side af foden ses tydeligt.

stande og fremstilling af et større antal bæringer til genstandenes ophængning i montrene, samt rekonstruktioner af skjolde, spydstager m.m. Projektet med »Hafnia-skibet« er afsluttet, og den bevarede del af skibet er nu opstillet i samlingerne Søndergade 14.

Fra Fredericia Museum er et større antal genstande fra museets kirkesamling behandlet. For museerne tilsluttet konserveringsordningen er i øvrigt udført en række opgaver af forskellig art.

Ud over amtskonserveringens faste personale på tre personer har der i perioder yderligere været ansat et par medarbejdere. Disse ansættelser var muliggjort af en bevilling fra Rigsantikvaren på 50.000 kr. til konservering af genstandene fra udgravningerne ved Hedegård.

I 1990 er der afholdt et kursus. Emnet var behandling af keramikgenstande. Ca. 20 personer

deltog i kurset, som Museumsrådet for Vejle Amt afholdt udgifterne til.

Igennem året har en del skoler og foreninger aflagt besøg på amtskonserveringen. Endvidere er der bidraget til den julehilsen, som Amtscentralen og Vejle Amts undervisnings- og kulturforvaltning har udsendt. Titlen var: »Hedegård – et jernalderaristokrati ved Skjern Å«. Hæftet fortæller om udgravningerne ved Hedegård og bevaringsarbejdet hermed.

Endelig skal det nævnes, at der er indgået en samarbejdsaftale mellem Museet på Koldinghus og amtskonserveringen vedrørende overflytning af en konserveringsteknikerstilling til amtskonserveringen. Vedkommende skal specielt varetage arbejdet med konservering og restaurering af møbler. Stillingens besættelse samt etableringen af værkstedsfaciliteter forventes at ske i begyndelsen af 1991.

Ib Hansen

Vejle Amts Historiske Samfund

1990-1991

Årsmødet 1991 afholdtes på Harresø Kro mandag den 10. juni kl. 19.00.

Formanden bød velkommen til ca. 110 fremmødte medlemmer, som indledte aftenen med fællessangen »Jyden han er stærk og sej...«.

Pastor Leif Arffmann blev enstemmigt valgt til aftenens dirigent.

Bestyrelsens beretning (se efterfølgende) blev gennemgået af formanden, som ligeledes i kort-hed oplyste om indholdet af foreningens næste årbog. Begge dele blev godkendt uden kommentarer.

Kassereren, Anders Bager, gennemgik 1990-regnskabet og gjorde rede for årsagen til det store underskud på mere end kr. 46.000 (se regnskabet i sin helhed andetsteds i bogen). Regnskabet gav anledning til enkelte bemærkninger og spørgsmål, som blev besvaret af kassereren. Et medlem foreslog, at man for at spare porto kunne forhøre sig hos det private firma A-Post om deres pris for omdeling af årbogen. Det blev endvidere foreslået, at der for fremtiden blev anvendt overhead-projektor ved gennemgang af regnskabet. Regnskabet blev godkendt.

Nete With Fogstrup, Erik With-Pedersen og Steen Hvass blev alle genvalgt til bestyrelsen.

Der blev ikke vedtaget ændringer i kontingentsatsen, og der var ikke indkommet forslag til behandling på årsmødet.

Under eventuelt blev stillet forslag om på giro-indbetalingskortet at lave en rubrik til frivillig indbetaling af gaver ud over det fastsatte kontingent.

Dagsordenen var udtømt efter ca. 45 minutter.

Efter en kaffepause blev »arenaen« i en times tid overladt til cand.mag. Kim Furdal, som fortalte »sidste nyt om Hærvejen«.

Han berettede om den interesse, der i årenes løb har været for ny viden om Hærvejen (bl.a. Hugo Matthiessen) samt om den seneste tids undersøgelser. Han kom ind på selve begrebet en »vej« og beskæftigede sig med de forskellige navne, der har været på den omhandlede vejstrækning. Vejens funktion blev belyst med bl.a. statistisk materiale om smugleri og told-forhold ved f.eks. Kongeåen. Der blev også plads til nogle bemærkninger om kroer, beværtninger og herberger, inden foredragsholderen konkluderede, at Hærvejen i århundredernes forløb ikke blot har været én vej, men et stort antal sideløbende vejforløb.

Formandens beretning

Velkommen til alle, som har fundet vej til den ældgamle hærvejskro, Harresø Kro, som i år er rammen om Vejle Amts Historiske Samfunds årsmøde nr. 86.

Sidste årsmøde fandt sted på Snoghøj nordisk Folkehøjskole den 13. juni 1990, så vi er for alvor gået fra østkysten med bøgetræer og fed muld ud i en hel anden del af Vejle amt med sand og al for-neden. Det passer godt nok med vores beslutning for mange år siden, om at årsmøderne skal ligge uden for de store byer – og gå fra egn til egn.

Sidste år fortalte lokalhistorikeren Erik Housted om »Færgefarten på Lillebælt gennem tiderne«. Foredraget var illustreret af en lang række lysbilleder over livet på bæltet gennem mange århundreder. I år skal vi høre om en anden slags trafikåre, nemlig »Sidste nyt om Hærvejen« ved cand.mag. Kim Furdal.

Alle valg ved årsmødet sidste år var genvalg, og vi konstituerede os også i de sædvanlige roller. Det vil sige:

Kamma Varming – formand

Erik With-Pedersen – næstformand

Anders Bager – kasserer

Søren Kyed Jakobsen – sekretær

Falk Mikkelsen – lydbyggsredaktør

Redaktionen består af K. E. Reddersen og Erik With-Pedersen.

Lørdag den 25. august 1990 var der sommerudflugt til Koldinghus og Den geografiske Have, hvor ca. 60 medlemmer deltog. Den første del af turen var et besøg med en kyndig omvisning i det nyrestaurerede slot under vejledning af museumsinspektør Poul Dedenroth-Schou. Derefter var der kaffebord i Den gyldne Hane, hvor stadsarkivar Birgitte Dedenroth-Schou fortalte om kreaturkspeditør Jens Holm, som har haft stor betydning for Koldings kulturliv. Han var bl.a. grundlæggeren af Koldings nuværende Folkebibliotek, gennem store donationer. Han gav også penge til andre kulturelle formål. Således nyder Vejle Amts Historiske Samfund stadig godt af hans pengegave på 10.000 kr.

For første gang forsøgte vi os med en ordning, hvor medlemmerne kan bede om transport og tilbyde plads i bilerne. Det er affødt af dels en svig-

tende tilmelding til fællestransport og dels af, at leje af busser bliver dyrere og dyrere. I år har vi så udvidet forsøget til også at omfatte årsmødet. Det er vores mening at fortsætte på denne måde, hvis det viser sig at fungere godt.

Tirsdag den 9. oktober blev Vejle Amts Årbog 1990 præsenteret for pressen og et indbudt publikum på Amtsgården i Vejle. I anledning af Samfundets 85 års fødselsdag kunne vi også fremvise Anton Berntsens Børnerim illustreret af Vejle-maleren Albert Bertelsen. Det blev en god og festlig sammenkomst. Til stede var Albert Bertelsen og Anna Louise Berntsens plejesøn, som har op-havsretten til Berntsens værker, og en slægtning, Carl Johan Bertelsen, kunne fremvise det stile-
hefte, hvori de originale digte er skrevet. Rektor for børnehaveseminariet i Kolding, Inger Juul, som var en nær ven af Anna Louise, læste udvalgte rim op. Vi takker Vejle amts Undervisnings- og kulturudvalg for gæstfriheden.

Hvad vores hvervekampagne sidste sommer ikke gav af medlemmer – den må nærmest betegnes som en fiasko – det gav til gengæld børnerimene. En tilgang på ca. 35. Så vi har stadig et medlemstal på den rigtige side af 1900.

Når regnskabet alligevel viser et underskud, således som kassereren vil komme ind på, så skyldes det, at vi bevidst har satset et beløb på den omtalte udgivelse, som i øvrigt også blev støttet af Jubilæumsfonden af 12. august 1973 med 5.000 kr.

Både årbogen og børnerimene er i år udgivet på lydbånd af hensyn til svagtseende. Disse lydbånd går næsten alle til bibliotekerne i amtet, hvor de kan lånes.

I efteråret blev der som sædvanlig holdt foredrag fem steder i amtet i samarbejde med lokale foreninger og museer.

Onsdag den 31. oktober holdt Kamma Varming foredrag i Give ved et arrangement, som Giveegnens museum stod for. Det var om den lokale skolelærerforfatter C. A. Thyregod, hvis

sange blev sunget, akkompagneret af Give Spille-mændene, som også stod for en del af underholdningen af de ca. 100 personer. Til stede var også en Thyregod-forsker, som bidrog med et interessant indlæg.

I Kolding onsdag den 7. november var 78 mennesker alt, hvad der kunne proppes ind i lokalet ved et foredrag af Anna Rasmussen, Hylke, der fortalte om dagligliv på Ryttergodset. Det var Lokalhistorisk Forening for Kolding, der havde lokket den kendte lokalsamfundsforsker til at øse af sin omfattende viden om dette emne.

Dagen efter, den 8. november, var der i samarbejde med Fredericia museum inviteret til en aften med foredrag af Etlar Kramer Johansen, som fortalte om kartoffeltyskerne på alheden. Der var kommet 55, som fik en fornøjelig aften med et spændende foredrag om indvandrerens trængsler, om Hans de Hoffmann og om tilknytningen til de reformerte i Fredericia.

Arrangementet i Horsens den 12. november handlede om bygningsarkæologi og -historie. Museumsinspektør Søren Gottfred Petersen fortalte for vore og Historisk Forening for Horsens og Omegns medlemmer – 65 i alt – om to restaurerede herregårde i det nordjyske, og sluttede aftenen med at fortælle om to Horsens-huse. Det drejede sig om pakhuset på Åboulevarden og Flensborgs enkebolig i Nørregade.

Til slut, torsdag den 15. november, havde Vejle kulturhistoriske museum inviteret til forevisning af den nye permanente udstilling: Natur og mennesker på Vejle-egnen. Ca. 80 havde taget mod tilbudet. Lone og Steen Hvass tog hver sin halvdel, og midt på aftenen byttede vi gårde, så alle fik set det hele og fik en grundig indføring i både arkæologien og udstillingsteknikken. Der blev også tid til en god snak om mangt og meget, bl.a. moseliget i Skt. Nikolaj kirke, dronning Gunhild, som der går mange historier om.

Vi er glade for, at så mange – måske har I talt sammen, det blev faktisk 378 personer, svarende

til ca. 20% af vore medlemmer – har været til foredrag. Nu ved jeg godt, at der var gengangere, og at ikke alle var vore medlemmer, men det kan de måske blive. At så mange kommer, det ansporer os i hvert fald til fortsat at gøre det så godt som muligt.

Man kan bebrejde os, at foredragene ligger for tæt. Det er der også nogle, der gør. Men vi er nødt til at vente til efter efterårsferien, fordi invitationerne går ud med årbogen af sparehensyn. Porto er en stor post, og vi vil også gerne have møderne afviklet, inden frosten sætter ind, og juletravheden begynder.

Jeg vil gerne takke alle, der har ydet støtte til arbejdet. Det drejer sig om statsstøtte gennem tipsmidlerne, Vejle amts UK-udvalg, kommunerne og nogle enkelte private firmaer. Hvilke kan ses i årbogen.

Økonomien er stram i disse år. Der er mange ting, man kunne gøre, hvis der var penge nok. Heldigvis skaffes der hele tiden midler til udgivelser af lokalhistorie. Jeg kan fortælle, at Kjemsfonden også i år har givet penge til Vejle amt. Bogen om Østbyen i Vejle har lige fået 5.000 kr. ekstra, foruden de 10.000 kr. sidste år. Strandhuse-bogen har fået bidrag og det samme gælder Herslev borgerforening i Fredericia kommune. Jelling Seminarium har fået 20.000 kr. til jubilæumsbøgerne.

Vi har også planer, som jeg kort berørte sidste år. Det er planerne om udgivelse af en kortbog over Vejle amt. Den vil blive et vigtigt værktøj for alle amtets lokalhistorikere og alle med interesse for egnens historie. Udgivelsen er rykket et skridt nærmere, fordi amtets UK-udvalg har givet os et betinget løfte om en underskudsgaranti på 50.000 kr. til projektet, som forventes at være færdigt i 1993/94.

Til slut vil jeg meddele, at jeg ved næste årsmøde, hvor jeg er på valg efter 24 år i bestyrelsen, har besluttet at holde op. Det siger jeg nu, for at man kan vide, at det er velovervejet. Det skyldes bestemt ikke utilfredshed, men at jeg har nået

pensionsalderen, og at man skal stoppe, mens legen er god.

Tak til Vejle kulturhistoriske Museum for sekretariatsbistand og til vore sekretærer Aase Thomsen og Anna Marie Christensen, som er uvurderlige for os.

Tak for støtte

I 86 år har Vejle Amts Historiske Samfund udgivet sin årbog. I tidens løb er der selvfølgelig sket ændringer, men år for år har den bragt artikler af blivende værdi om amtets historie.

Det har altid været redaktionens mål at bringe artikler af mange forskellige typer og fra alle kroge af amtet. Dette gælder stadig. Stoffet spænder fra forskningsresultater til erindringsstof, og det dækker hele området i amtet.

I de senere år har årbogen givet amtets museer og arkiver lejlighed til at fortælle læserne om deres arbejde og deres samlinger.

Desværre har stigende trykkeudgifter og portoforhøjelser gjort, at medlemskontingentet ikke mere kan dække udgifterne til årbogen. Heldigvis modtager samfundet støtte fra offentlige og private institutioner. Denne støtte vil bestyrelsen gerne hermed bringe sin tak for.

Kamma Varming, formand

Ekstrakt af årsregnskab for perioden 1. januar - 31. december 1990

INDTÆGTER

1. Tilskud:			
Vejle Amtskommune		15.000,00	
Kommuner:			
Horsens	2.030,00		
Nørre Snede	300,00		
Fredericia	2.302,00		
Jelling	500,00		
Vejle	1.000,00		
Brædstrup	340,00		
Egtved	515,00		
Kolding	3.626,00		
Juelsminde	85,00		
Tørring-Uldum	200,00	10.898,00	
Den Hindborgske Fond		2.000,00	
Kulturministeriet		7.200,00	35.098,00
2. Medlemskontingenter			157.872,25
3. Salg af bøger			1.700,50
4. Renter:			
Indestående i bank og på giro	8.486,42		
Grundfond	630,13	9.116,55	
5. Salg af lydøger			- 648,29
6. Salg af Thyregod-artikel			71,20
Indtægter i alt			203.210,21

UDGIFTER

7. Publikationer:			
Trykning af årbog 1990	85.552,50		
Diverse materialer til årbogen	1.816,41		
Korrekturlæsning	3.507,50		
Særtryk årbog 1990	6.862,50	97.738,91	
Særtryk børnerim:			
Trykningsudgifter	50.079,75		
Heraf 1100 stk. i kommission til			
Munch Christensens Boghandel	- 15.400,00	34.679,75	
8. Årbogens udsendelse			54.984,99
9. Møder			18.146,17
10. D.H.F. årsmøde			1.365,00
11. Kontingent til S.L.F.			3.000,00
12. Administration			26.867,19
Hvervekampagne			4.531,75
14. Andre udgifter (reoler 5.000,00)			8.225,80
Udgifter i alt			249.539,56
Udgifter			249.539,56
Indtægter			203.210,21
Underskud			46.329,35

Status pr. 31. december 1990

AKTIVER

Kassebeholdning:

Sparekassen Sydjylland			
Konto 630-04-02700	20.707,04		
Konto 631-44-45233	281,90		
Konto 455-42-02639	<u>89.947,27</u>	110.936,21	
Sparekassen Bikuben			
Konto 505-56-28426	9.404,37		
Konto 085-44-60803	<u>- 84,95</u>	9.319,42	
Unibank			
Konto 416-44-07107		245,50	
Giro			
Konto 6445195 og 3415104		1.094,68	
Kontant kassebeholdning		<u>40,92</u>	121.636,73
Jens Holms Legat:			
Kontant	2.300,00		
Jydsk Landkreditforening 9. serie 5%	1.700,00		
Jydsk Landkreditforening 12. serie 5½%	400,00		
Jydsk Landkreditforening 14. serie 7%	4.900,00		
Jydsk Grundejer Kreditforening 1.2001 9%	4.200,00		
Jydsk Grundejer Kreditforening 3. afd. 7%	<u>500,00</u>		14.000,00
Tilgodehavende beløb (Munch Christensen 15.400,00)			15.552,50
Beholdning af bøger m.m.			<u>25.000,00</u>
Aktiver i alt			<u>176.189,23</u>

PASSIVER

Skyldige beløb (særtryk 1990 6.862,50)			8.800,50
Kapital:			
Saldo pr. 1. januar 1990	213.718,08		
Underskud 1990	<u>- 46.329,35</u>	167.388,73	
Passiver i alt			<u>176.189,23</u>

Glud, den 21. marts 1991

Anders Bager
kasserer

Regnskabet er dags dato revideret ved stikprøvevis kontrol af indtægter og udgifter samt konstatering af aktiver og passiver.

Glud, den 10. april 1991

A. Engelbrecht

Jørgen Gjedsted

BØGER TIL SALG

Ældre årgange af Vejle Amts Årbog kan fås ved henvendelse til Vejle kulturhistoriske Museum, Flegborg 18, 7100 Vejle, tlf. 75 82 43 22

	For medlemmer:	For ikke-medlemmer:
	Kr.	Kr.
1908-1972	20,00	35,00
1974-1979	45,00	65,00
1980	52,00	70,00
1981	55,00	78,00
1982	60,00	86,00
1983-1984	75,00	98,00
1985-1991	85,00	110,00
Realregister for årgangene 1905-1960	10,00	20,00
Register til Vejle Amts Årbog 1961-1975 ...	25,00	35,00

Ved forsendelse tillægges porto.

Udsolgt er årgangene: 1905-1907, 1911, 1916², 1917-1925, 1933-1936, 1937², 1938-1953, 1957-1961, 1973.

Desuden sælges følgende bøger, ligeledes fra Vejle kulturhistoriske Museum:

	For medlemmer:	For ikke-medlemmer:
	Kr.	Kr.
Abitz og Bredsted: Litteratur om Vejle amt	10,00	20,00
Jakob Jakobsen: Thalia i provinsen. (Vejle Teaters historie)	10,00	21,00
Orla Lehmann: Den græske Thronfølgesag 1863. (1970)	12,00	30,00
Anton Berntsen 1883-1973. Liv og digtning. (1973)	26,00	36,00
Marius Sørensen & Frands Johan Ring: Jelling nyere historie. (1974). (Sælges fra kommunekontoret i Jelling)	30,00	30,00
Peder Herschend: Fra min Silkeborg-tid. (1980)	35,00	60,00
Hugo Matthiessen: Fredericia 1650-1760. (Fot. genoptr. 1981). Købes hos Kamma Varming, Olafsvej 7, 7000 Fredericia, tlf. 75 92 28 67	50,00	
H. Blichfeldt: Vejle amtsråds formænd og medlemmer 1842-1970	40,00	
Amtsbeskrivelse over Vejle Amt af C. Dalgas. Genoptryk fra 1826	60,00	

*Vore medlemmer bedes hver
især agitere stærkt for tilgang af
nye medlemmer på land og i by.
Den, der ikke kender sin egns
skæbne gennem tiderne, bliver
aldrig rigtig hjemme, selv om
hun eller han er født på stedet.*

